

Književni parkovi kao potencijal za razvoj književnog turizma na otoku Braču

---

Đapić, Vana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:719091>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-06**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti

Sveučilišni diplomski studij

Kulturna i prirodna baština u turizmu

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti

Sveučilišni diplomski studij

Kulturna i prirodna baština u turizmu

Književni parkovi kao potencijal za razvoj književnog turizma na otoku Braču

Diplomski rad

studentica/ica:

Vana Đapić

mentor/ica:

dr. sc. Marijana Fabijanić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Vana Đapić**, ovime izjavljujem da je moj diplomski rad pod naslovom **Književni parkovi kao potencijal za razvoj književnog turizma na otoku Braču** rezultat *mojega* rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 6. kolovoza 2024.

SADRŽAJ

Sadržaj.....	4
1. UVOD	7
1.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA.....	8
1.2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA.....	9
1.3. ISTRAŽIVAČKA PITANJA	9
1.4. KORIŠTENE ZNANSTVENE METODE.....	9
2. BAŠTINA OTOKA BRAČA.....	11
2.1. PRIRODNA BAŠTINA BRAČA	11
2.2. KULTURNA BAŠTINA BRAČA.....	14
2.2.1. Materijalna kulturna baština.....	14
2.2.2. Nematerijalna kulturna baština.....	17
3. TURIZAM NA OTOKU BRAČU	21
3.1. Pregled razvoja turizma na Braču	21
3.2. TURISTIČKA PONUDA NA OTOKU BRAČU	22
4. KNJIŽEVNI TURIZAM.....	24
4.1. TEORIJSKA OSNOVA KNJIŽEVNOG TURIZMA.....	24
4.1.1. Kulturni turizam	24
4.1.2. Održivost kulture u turizmu	25
4.1.3. Književni turizam.....	27
4.1.4. Književno mjesto.....	27
4.1.5. Književni turist.....	29
4.2. ODNOS KNJIŽEVNE BAŠTINE I TURIZMA	30
4.2.1. Književna baština	30
4.2.2. Književna baština u turističkoj ponudi.....	31
4.3. TURISTIČKI PROIZVODI KNJIŽEVNOG TURIZMA.....	32
4.3.1. Književnikova kuća.....	32
4.3.2. Muzej književnosti	33
4.3.3. Književni ekomuzej.....	34

4.3.4. Književna tura	35
4.3.5. Književni festival	36
4.3.6. Gradovi knjiga i kreativni gradovi književnosti.....	38
4.4. KULTURNE MANIFESTACIJE INSPIRIRANE KNJIŽEVNOM BAŠTINOM NA OTOKU BRAČU	39
5. VALORIZACIJA BAŠTINE KROZ KNJIŽEVNE PARKOVE.....	45
5.1. DEFINICIJA I GLAVNA obilježja KNJIŽEVNIH PARKOVA	45
5.2. INTERDISCIPLINARNOST U KNJIŽEVNIM PARKOVIMA	50
5.3. PRIMJERI DOBRE PRAKSE U ITALIJI.....	51
5.3.1. Književni park Albino Piero	51
5.3.2. Književni park Tommaso Landolfi	52
5.3.3. Književni park Giuseppe Giovanni Battaglia.....	53
6.....	54
REZULTATI IZVIĐAJNOG ISTRAŽIVANJA	55
6. 1. Odabir ispitanika	55
6.1. Osvrt na dobivene rezultate.....	55
7. KULTURNO-TURISTIČKI PROIZVOD INSPIRIRAN NAZOROVOM BAŠTINOM	58
7.1. Lik i djelo Vladimira Nazora	58
7.2. Nazorova književna baština na otoku Braču	59
7.3. Književni park Vladimira Nazora	59
7.3.1. Stihovi za oblikovanje krajolika.....	60
7.3.2. Planovi, program i aktivnosti književnog parka.....	74
7.3.3. Tehnički, organizacijski i financijski uvjeti	82
7.3.4. Potencijalne koristi za lokalnu zajednicu	83
8. ZAKLJUČAK	85
9. SAŽETAK.....	88
10. SUMMARY	89
11. LITERATURA.....	90
12. POPIS ILUSTRACIJA.....	95

13.	PRILOZI.....	97
14.	ŽIVOTOPIS	103

1. UVOD

Kulturni turizam sve više dobiva na važnosti jer zadovoljava želju putnika za autentičnim iskustvima upoznavanjem povijesne i umjetničke baštine. Unutar tog konteksta, književni turizam nudi obilazak mjesta koja su povezana s poznatim piscima i njihovim djelima.

Ovaj rad istražuje potencijal za razvoj književnog turizma na Braču, s fokusom na nasljeđe Vladimira Nazora, poznatog hrvatskog pjesnika rođenog u Postirima. Cilj je analizirati trenutno stanje ovog oblika turizma na otoku i razmotriti mogućnosti njegova unaprjeđenja uspostavljanjem književnog parka inspiriranog životom i djelima Vladimira Nazora. Park bi povezivao književnu ostavštinu s kulturnim i prirodnim resursima otoka, stvarajući jedinstvenu atrakciju za ljubitelje književnosti. U sklopu istraživanja analizirat će se i primjeri dobre prakse iz Italije, gdje se književni parkovi uspješno koriste kao kulturne i turističke atrakcije, s namjerom da se njihovi modeli prilagode za implementaciju na Braču.

Rad se sastoji od osam poglavlja, uključujući uvod i zaključak. Uvodni dio sadrži kratko predstavljanje predmeta rada, ciljeva i svrhe istraživanja te znanstvenih metoda korištenih tijekom izrade diplomskog rada. S obzirom na to da su prirodna i kulturna baština neizostavni dio turističke promidžbe te da se u okviru književnog turizma na jedinstveni način povezuju, u drugom poglavlju se navode se glavna obilježja bračkog krajolika i kulturnog identiteta. Treće poglavlje sažeto opisuje povijest razvoja turizma na Braču, a potom postojeće stanje s naglaskom na kulturni turizam i održivost. U četvrtom poglavlju detaljno je predstavljen književni turizam, navedeni su njegovi kulturno-turistički proizvodi, a kao ilustracija izdvojene su najznačajnije kulturne manifestacije inspirirane književnom baštinom koje se provode na Braču. Peto poglavlje sadrži prikaz koncepta književnih parkova s primjerima dobre prakse iz Italije. U šestom poglavlju predstavljeni su rezultati izviđajnog istraživanja provedenog intervjuiranjem triju djelatnika turističkog sektora i jednog čelnika lokalne uprave na Braču. U sedmom poglavlju predstavljen je prijedlog novog kulturno-

-turističkog proizvoda namijenjenog lokalnom stanovništvu i posjetiteljima otoka Brača, a to je književni park u Bobovišćima na moru posvećen Vladimiru Nazoru. Prije opisa prijedloga ideje predstavljen je Vladimir Nazor kao osoba i kao pisac. Izdvojeni su primjeri njegovih stihova povezani s bračkim krajolikom, kulturno-povijesnom baštinom i identitetom koji mogu poslužiti u realizaciji književnog parka. Nadalje, okvirno se navode program i primjeri aktivnosti parka te osnovni tehnički, organizacijski i financijski uvjeti za otvaranje parka kao i njegove potencijalne koristi za lokalnu zajednicu.

1.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Kultura je oduvijek imala važnu ulogu u oblikovanju mjesta i identiteta svakog naroda stoga je izrazito zanimljiva i prepoznata za interdisciplinarna istraživanja te je jedan od ključnih motiva za turistička putovanja. Svjetska turistička organizacija kulturni turizam definira kao putovanja motivirana kulturom poput studijskih, kazališnih i kulturnih tura, putovanja na festivale i slična događanja, posjete povijesnim lokalitetima i spomenicima, putovanja kako bi se proučavala priroda, folklor ili umjetnost te hodočašća (UNWTO, 1985). Kultura je kompleksna i zbog toga se kulturni turizam može podijeliti na različite niše. Jedan od načina oblikovanja turističke ponude je usmjeravanje na specifične oblike turizma, a posljednjih godina javlja se sve veći interes za književnim turizmom.

Književni turizam karakteriziraju putovanja u kojima se posjećuju mjesta povezana s piscima u njihovom stvarnom životu i ona mjesta koja su poslužila za smještanje radnje romana (Herbert, 1995). Upoznavanjem s književnim djelima i njihovim autorima na lokacijama koje su s njima izravno povezane, posjetiteljima se omogućava jedinstveni doživljaj. S obzirom na bogatstvo književne baštine, osim obilaska pojedinih mjesta kao što su rodna kuća književnika ili grob književnika, osmišljavaju se i drugi načini njezinog valoriziranja i korištenja u turističke svrhe. Književna baština je izrazito zanimljiva jer se može na privlačan način kombinirati s prirodnim i kulturnim resursima, odnosno povezivanjem s krajolikom, poviješću i kulturom destinacije, načinom života i tradicijom njezinih stanovnika. Osim toga, posebna vrijednost književnog turizma sastoji se u povezivanju edukativnih i zabavnih sadržaja. Aktivnostima različitim od uobičajenih turističkih tura i vođenih obilazaka pruža se mogućnost za stvaranje jedinstvenog doživljaja u posjećenoj destinaciji.

U ovom radu koriste se primjeri dobre prakse iz Italije, gdje se književna baština valorizira između ostalog putem književnih parkova koji imaju kulturni i turistički značaj. Književni parkovi imaju veliki turistički potencijal i pridonose kako očuvanju i promociji književne baštine, tako i njihovom povezivanju s kulturnim krajolikom. Književno-teritorijalna baština se na ovaj način analizira kao sustav resursa koji mogu unaprijediti određeni prostor i potaknuti lokalno gospodarstvo kroz razvoj i iskorištavanje lokalnih obilježja (Donelli, 2019).

Predmet istraživanja u ovom radu je književni turizam na Braču. Razmotrit će se postojeće stanje ovog oblika kulturnog turizma i mogućnosti njegovog unaprjeđenja korištenjem književne baštine koja je do sada bila povremeno ili nije bila uopće zastupljena u kulturnoj i turističkoj ponudi Brača. Glavna pažnja bit će usmjerena na život i književno stvaralaštvo hrvatskog književnika Vladimira Nazora koji je rođen u Postirima. Bit će osmišljen novi

kulturno-turistički proizvod, a to je Književni park Vladimira Nazora, kojim bi se Nazorova ostavština kreativno povezala s pojedinim elementima prirodne i kulturne baštine Brača.

1.2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Ciljevi istraživanja uključuju u prvoj fazi analizu postojećeg stanja književnog turizma na Braču i preciziranje segmenata književne baštine kao potencijalnih kulturnih zanimljivosti i turističkih atrakcija, s posebnim naglaskom na književno stvaralaštvo Vladimira Nazora. U drugoj fazi cilj istraživanja je utvrditi mišljenja turističkih djelatnika o valorizaciji književne baštine u turističke svrhe. Treća faza ima za cilj analizom primjera dobre prakse, izdvojiti načine korištenja književne baštine za stvaranje atraktivnog turističkog proizvoda. Na temelju podataka prikupljenih u prethodno spomenutim fazama istraživanja, izradit će se prijedlog za uspostavljanje književnog parka na Braču inspiriranog ostavštinom Vladimira Nazora.

1.3. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Povezivanjem književne baštine s već dobro poznatom kulturnom i prirodnom baštinom Brača otvara se cijeli spektar mogućnosti za razvoj književnog turizma. Očekuje se da će se valoriziranjem neiskorištene ili nedovoljno vrednovane književne baštine i uspostavljanjem književnog parka na inovativan i održivi način iskoristiti kulturni i prirodni potencijali otoka.

U istraživanju će se tražiti odgovori na sljedeća osnovna istraživačka pitanja:

- 1) Koji elementi književne baštine se dosad koriste kao turistički resurs?
- 2) Koji su stavovi turističkih djelatnika o književnom turizmu na Braču?
- 3) Koji dijelovi književne ostavštine Vladimira Nazora mogu biti prezentirani i korišteni uspostavljanjem književnog parka na Braču?
- 4) S kojim se elementima prirodne i kulturne baštine u ovom književnom parku može povezati Nazorova ostavština na Braču, ostvarujući pritom jedinstveni sinergijski učinak?

1.4. KORIŠTENE ZNANSTVENE METODE

Istraživanje je interdisciplinarnog karaktera i uključuje filologiju (teorija i povijest književnosti) i ekonomiju (trgovina i turizam). Metode korištene u izradi ovog rada, s obzirom na cilj, mogu biti podijeljene na opisne i izviđajne. Opisna metoda primijenjena je u

prikazu baštine Brača i postojećeg stanja kulturnog turizma na otoku na temelju podataka prikupljenih terenskim istraživanjem i izdvojenih iz tiskanih i digitalnih promidžbenih materijala. Uvidom u relevantnu literaturu iz područja književnosti i čitanjem književnih djela otkrivat će se i izdvojiti pojedini baštinski elementi koji bi mogli biti zanimljivi posjetiocima. Odgovarajuća znanstvena literatura bit će korištena i za potrebe definiranja književnog turizma, a za opis književnih parkova proučit će se, opisati i analizirati primjeri dobre prakse iz Italije. Na temelju analize izdvojit će se glavne vrijednosti i potencijale književnih parkova. Postojeće spoznaje o književnim parkovima na kreativan način će se implementirati u osmišljavanju književnog parka posvećenog Vladimiru Nazoru. Jedan dio istraživanja provede će se intervjuom, kao oblikom izviđajnog istraživanja, u svrhu prikupljanja podataka o stavovima turističkih djelatnika i čelnika lokalne uprave vezanih uz valorizaciju književne baštine u turističke svrhe na Braču. Dobiveni rezultati će se kvalitativno analizirati. U zaključnom dijelu rada primijenjena je metoda sinteze.

2. BAŠTINA OTOKA BRAČA

U ovom poglavlju predstavlja se prirodna i kulturna baština Brača s posebnim naglaskom na one baštinske elemente koji su zbog svoje jedinstvenosti značajan čimbenik privlačnosti turista.

Na području srednje Dalmacije smješten je otok Brač, jedan od tri najveća otoka jadranskog arhipelaga i „mali kontinent“ (Vlahović, 2007). Ovaj najveći dalmatinski otok, eliptičnog oblika, nalazi se između Bračkog i Hvarskog kanala. Prostire se na 394 kilometara četvornih, a ukupna dužina njegove obale iznosi 175 kilometara. Prekrasna priroda i kulturno nasljeđe isprepliću se i formiraju idiličnu atmosferu koja je odraz otoka i otočkog života. Otok povijesti i prirodnih ljepota prepun je raznih priča koje se mogu i trebaju ispričati kako bi se sačuvao identitet i karakter ovog malenog i skromnog, a opet tako bogatog i autentičnog mjesta.

2.1. PRIRODNA BAŠTINA BRAČA

Prema UNESCO-voj *Konvenciji o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine* prirodna dobra se definiraju kao „prirodne cjeline što se sastoje od fizičkih i bioloških formacija iznimne vrijednosti s estetskoga ili znanstvenog stajališta“ i uključuju prirodne lokacije jedinstvene zbog svojih geoloških obilježja i ljepote te obitavališta ugroženih životinjskih i biljnih vrsta (Hrvatska enciklopedija).

Brač, otok mora, sunca, kamena i zemlje s preko 2700 sunčanih sati godišnje pripada mediteranskom podneblju. Okružen kristalno čistim plavim morem, ovaj otok obiluje maslinicima i vinogradima, a na njegovim poljima na tradicionalan način uzgajaju se autohtone ovce od kojih se dobivaju kvalitetni domaći proizvodi.

Najpoznatiji prirodni fenomen otoka je plaža Zlatni rat koja je 1965. godine zaštićena kao geomorfološki spomenik prirode. Nalazi se u blizini mjesta Bol, a specifičnost ove plaže je da se njezin vrh koji je u obliku „jezika“, ovisno o vjetru i morskim strujama, stalno mijenja po obliku i smjeru (poučna staza „Vidova gora“, 2011). Ova plaža jedna je najistaknutijih vrijednosti hrvatskog turizma i često se prikazuje u promotivnim materijalima (Vlahović, 2008).

Slika 1: Plaža Zlatni rat

Izvor: Croatia.hr <https://croatia.hr/hr-hr/plaze/plaza-zlatni-rat> (08.08.2024.)

Najviši vrh Brača i svih jadranskih otoka je Vidova gora koja se nalazi na nadmorskoj visini od 778 metara. Ova bračka ljepotica zaštićena je u kategoriji značajnog krajobraza 1973. godine. Pogled koji se pruža s nje jedan je od najčarobnijih na Jadranu i seže do otoka Hvara, Visa i Korčule, a s druge strane naziru se vrhovi planine Biokovo. U ovom dijelu otoka vidljiv je karakterističan dalmatinski krš koji se očituje u šumama autentičnog crnog bora. Osim toga, ovdje se nalaze razne špilje, jame i lokve stoga je ovo područje stanište velikog broja kukaca i cvrčaka, a na otoku možemo još pronaći i puhove, fazane, muflone, divlje svinje, magarce i razne druge životinjske vrste (Poučna staza „Vidova gora“, 2011).

Slika 2: Pogled s Vidove gore

Izvor: TZO Postira (08.08.2024.)

Dragonjina (Zmajeva) špilja smještena je u malenom mjestu Murvica, na južnoj strani otoka, na nadmorskoj visini od 307 metara, a poznata je po reljefu zmaja prema kojem je i dobila ime. Lokalitet je privlačan i zbog veličanstvenog krajolika koji ga okružuje i prekrasnog

pogleda koji se pruža s njega. Ovo mjesto je idealan spoj kulturne i prirodne baštine stoga privlači istraživače, planinare i turiste (Moj planinarski dnevnik, 2015).

Slika 3. Zmajeva špilja

Izvor: Croatia.hr <https://croatia.hr/hr-hr/outdoor-i-aktivni-odmor/speleologija/zmajeva-spilja> (08.08.2024.)

Stijena Kolač, duga 12 metara ime je dobila zbog svog oblika. Nalazi se u blizini mjesta Nerežišća, a zaštićena je kao geomorfološki spomenik prirode 1986. godine. Izgledom podsjeća na slavoluk, a zbog uvjeta u kojima se nalazi i opstaje te svoje izvorne snage dobila je epitet najotpornije stijene (Poučna staza „Vidova gora“).

Slika 4. Stijena Kolač

Izvor: <https://www.zoran-jelaca.com/hr/slideshow/2/256> (08.08.2024.)

Određeni dijelovi otoka nalaze se u sklopu mreže Natura 2000 koja ima za cilj održavanje i rekonstruiranje povoljnog stanja očuvanja prirodnih stanišnih tipova i vrsta koje su od interesa za EU. Područja koja ova mreža obuhvaća su: „naselja posidonije, grebeni, preplavljene ili dijelom preplavljene morske špilje, šume hrasta crnike, mediteranske šume endemskih

borova, jama u uvali Lučice, jama u Osibovoj uvali i druge (NATURA 2000 područja u RH – pSCI).“

Cijeli otok atraktivan je jer se na malom području mogu pronaći raznolike prirodne ljepote od vrhova otoka, preko špilja i jama, dolina i lokava pa sve do prekrasnih borovih šuma i zadivljujućih plaža s kristalno čistim morem. Lijepa priroda dobar je temelj za privlačnost svake turističke destinacije, ali baš zbog toga je izrazito osjetljiva na masovni turizam, stoga prilikom osmišljavanja turističkih događanja i provođenja turističkih aktivnosti treba staviti naglasak na održivost.

2.2. KULTURNA BAŠTINA BRAČA

Baština je „zajedničko bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta“ (Ministarstvo kulture i medija). Kulturna baština kompleksna je izrazito i sastavljena od različitih komponenti koje se obično dijele na materijalne i nematerijalne. Kulturna dobra prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara su „pokretne i nepokretne stvari od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja“ i uključuju kulturne krajolike, arheološka nalazišta, kao i pojedine oblike materijalne i nematerijalne baštine koji svjedoče čovjekovu prisutnost i stvaralaštvo, te prostore u kojima se oni čuvaju, izlažu ili dokumentiraju (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara).

Otok Brač ima bogatu kulturnu baštinu, a spoj materijalnih i nematerijalnih kulturnih dobara izvrstan je temelj za kulturni turizam.

2.2.1. Materijalna kulturna baština

Materijalna kulturna baština predstavlja fizičke i trajne ostatke povijesti i povijesnih okolnosti na određenom prostoru stoga je bitna za razumijevanje identiteta pojedinih mjesta i kultura. Otok obiluje pokretnim i nepokretnim kulturnim dobrima, od kojih su u nastavku izdvojena samo najznačajnija.

Špilja Kopačina je izrazito zanimljiva kako istraživačima tako i posjetiteljima jer je najstarije čovjekovo obitavalište u Dalmaciji. Nalazi se sjeverozapadno od Donjeg Humca, a do nje se može doći hodajući dvadesetak minuta. U njoj su pronađeni najstariji tragovi pretpovijesnog čovjeka i sjekira iz ranog brončanog doma koja je prvi takav nalaz na otocima Jadrana (otok-brac.info).

Slika 5. Špilja Kopačina

Izvor: <https://travelplanet621.wordpress.com/2017/09/27/njegovo-velicanstvo-brac-vise-od-otoka/sisvete-malo-drugacije-2015-11-01-233/> (12.8.2024.)

Najstarije bračko naselje Škrip je najvažnije arheološko nalazište na Braču. Cijelo mjesto predstavlja spomenik, a posebnu pozornost privlače zidine iz 3. st. pr. Kr., mauzolej, zavjetni žrtvenici, kasnoantička crkva, grobovi, reljefi, sarkofazi i razni rimski natpisi (Vlahović, 2017). Škrip je poznat i po predromaničkom dvorcu obitelji Cirineo-Cerinić izgrađenom 1570. godine. U ovom graditeljskom sklopu ističe se kula Radojković, koja je na vrhu imala obrambeni zid, prozore i puškarnice (Vlahović, 2017). U ovom čarobnom prostoru smješteni su Muzej otoka Brača i Muzej *uja* koji nude mnoštvo sadržaja, povijesnih ostataka i arhivske građe.

Slika 6. Škrip – kula Radojković

Izvor: <https://croatia-hotspots.com/2019/07/zaljubite-se-u-skrip-najljepsu-kulturnu-razglednicu-otoka-braca/> (15.8.2024.)

Muzej otoka Brača sadrži zanimljivu etnografsku zbirku vezanu uz poljoprivredu, stočarstvo i umijeće gradnje kamenom na otoku te vrijedne predmete kućnog namještaja. Muzejski sklop obuhvaća prethodno navedene ostatke rimske arhitekture te formira idiličan prostor koji je odraz kulture i povijesti, a bijeli kameni krov je kruna koja naglašava autentičnost ovog mjesta (Centar za kulturu Brač).

Slika 7. Muzej otoka Brača

Izvor: <https://www.poslovnih.hr/hrvatska/stizu-briselski-euri-za-revitalizaciju-skipa-331075> (15.8.2024.)

Muzej *uja* prezentira povijest maslinarstva na otoku Braču i tradicionalan način prerade maslina odnosno proces proizvodnje maslinovog ulja. U muzeju je moguće vidjeti sve elemente koji su potrebni za dobivanje maslinovog ulja, kao i alate koji su se nekoć koristili. Osim toga, u muzeju se nalaze razne slike i skulpture bračkih umjetnika koji na simboličan način predstavljaju maslinare, obradu maslina i proizvodnju maslinovog ulja (Muzej *uja*).

Slika 8. Muzej *uja*

Izvor: <https://www.rezerviraj.hr/social/zapis-40965-dodite-vidjeti-muzej-uja-u-skipu-na-otoku-bracu.html>
(15.8.2024.)

Pustinja Blaca, na južnoj strani otoka Brača, između mjesta Milna i Bol, je jedinstveni spomenik kulture, samostan kojeg su u XVI. stoljeću osnovali poljički svećenici glagoljaši. Smjestili su u pećini koju su s vremenom kamenjem pregrađivali i oblikovali sve potrebne prostorije za život (otok-brac.info). Zbog geografskog položaja i slabe pristupačnosti, ovaj lokalitet obiluje pričama koje oduzimaju dah i izazivaju divljenje prema ljudima koji su ga izgradili. Pustinja Blaca danas je muzej u kojem posjetitelji mogu vidjeti prostorije i namještaj

u izvornom obliku, i dobiti saznanja o povijesnim činjenicama, okolnostima i teškim uvjetima života ljudi na ovim prostorima.

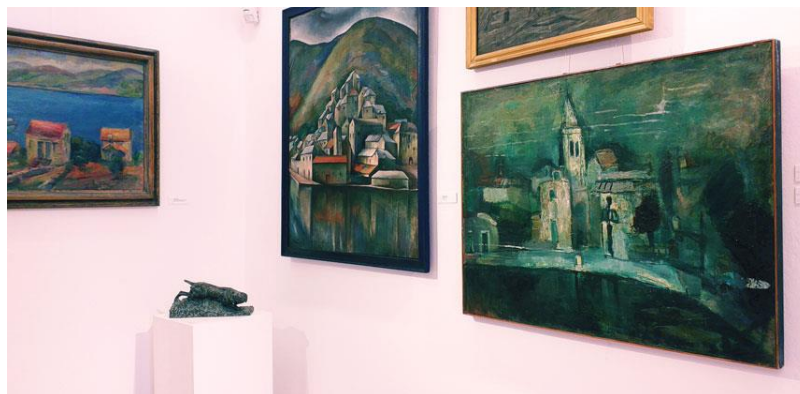
Slika 9. Pustinja Blaca

Izvor: <https://tourist.hr/index.php/hr/place/the-blaca-desert> (15.8.2024.)

Galerija umjetnina „Branislav Dešković“ nalazi se u mjestu Bol u sklopu renesansno-barokne palače. U galeriji se nalaze djela raznih hrvatskih umjetnika i značajna je za upoznavanje razvoja suvremene hrvatske likovne umjetnosti (Vlahović, 2017).

Slika 10. Galerija umjetnina „Branislav Dešković“

Izvor: <https://www.turistickeprice.hr/bolska-galerija-umjetnina-cuva-neka-od-najvecih-bлага-hrvatske-umjetnosti-20-stoljeca/> (15.8.2024.)

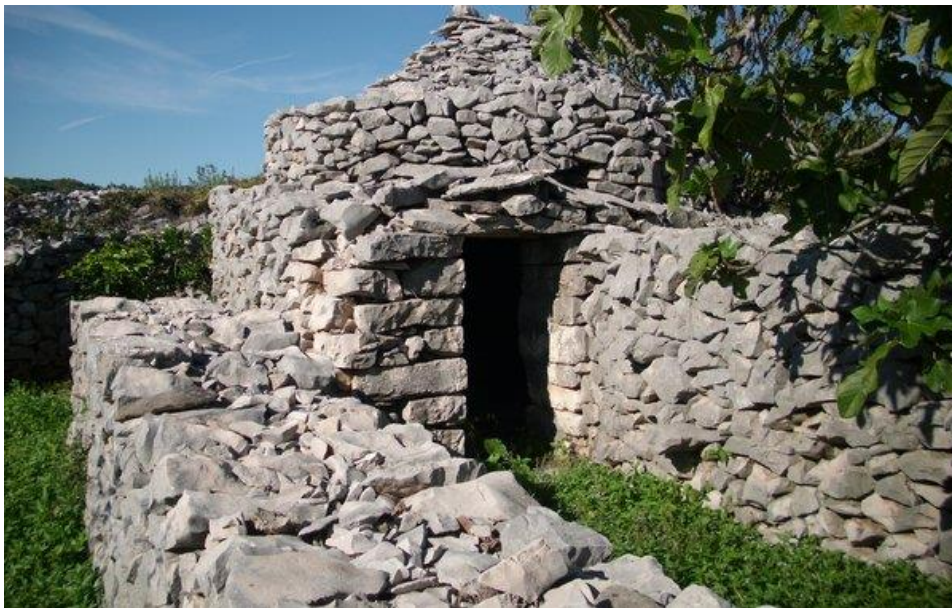
2.2.2. Nematerijalna kulturna baština

Nematerijalna kulturna baština ima izrazito važnu ulogu u oblikovanju kulturnog identiteta, a najčešće se odnosi na vještine, zanate, umjetnosti i znanja koja se prenose usmenom predajom s generacije na generaciju. Autorica D. A. Jelinčić sažeto kaže da „nematerijalna kulturna baština predstavlja identitet naroda i skupina ljudi te im osigurava kontinuitet življenja (Jelinčić, 2008)“. Očuvanje tradicijske baštine ključno je za autentičnost određenog područja, ali i zbog činjenice što osim socijalne ima i edukacijsku ulogu.

Otok Brač poznat je po umijeću iz područja gradnje kamenom, klesarstva, uzgoja stoke, poljoprivrede i kulinarnstva. U nastavku će biti predstavljene najistaknutije vještine lokalnog stanovništva koje se često koriste u promoviranju otoka, a ponekad i cijele Hrvatske kao turističke destinacije.

Brački kamen jedan je od prvih asocijacija koje vežemo uz Brač – „na otoku je sve od kamena i sve je kamen (Vlahović, 2007)“. Tradicija gradnje s kamenom seže u daleku prošlost, a brojni spomenici, crkvice i kuće ostale su kao trajni pečat ovoj umjetnosti. Osim klesarstva, koje svoje središte ima u mjestu Pučišća gdje se nalazi i jedina klesarska škola u Hrvatskoj, potrebno je istaknuti i umijeće suhozidne gradnje. Lokalno stanovništvo je vlastitim rukama zidalo i slagalo kamen po kamen kako bi se izgradile bračke gomile i *bunje* (nastambe u polju za zaštitu od vremenskih neprilika), a autor Šimunović ističe da su one „živi spomenik neumornom radu i žilavoj borbi bračkih ljudi s kamenom (Šimunović, 1975)“.

Slika 11. Bunja

Izvor: <https://hrvatski-glas-berlin.eu/?p=54655> (16.8.2024.)

Maslinarstvo i vinogradarstvo, poljoprivredne djelatnosti idealne su za bračko podneblje, važne su za lokalno stanovništvo i ključni čimbenici otočkog kulturnog identiteta. Vinske kulture sve više prezentiraju se preko turističke ture, a bračko ulje je postalo popularan suvenir.

Slika 12. Brački maslinik

Izvor: <https://maslina.slobodnadalmacija.hr/maslina/maslinarstvo/obisli-smo-najveci-bracki-maslinik-sve-je-u-njemu-prepusteno-prirodi-i-radu-ljudskih-ruku-a-urod-ce-i-ove-godine-biti-odlican-502181> (16.8.2024.)

Važan dio bračke tradicijske baštine je umijeće pravljenja gastronomskih specijaliteta od kojih su najpoznatiji *hrapoćuša* i *vitalac*, autohtona jela uvrštena na popis kulturnih dobara Republike Hrvatske. *Hrapoćuša* je hrapava, rustikalna torta koja potječe iz mjesta Dol, a ime je dobila po istoimenom lokalnom kamenu koji se koristio za gradnju suhozida i gospodarskih sklopova (TZO Postira). Brački *vitalac*, koji se priprema od janjećih ili kozlećih iznutrica „predstavlja živu poveznicu s vremenom prvih kontakata grčke civilizacije i stanovnika Brača (TZO Postira).“

Slika 13. Hrapoćuša

Izvor: <https://www.postira.hr/galerija/> (16.8.2024.)

Lokalno stanovništvo otoka veliku pozornost predaje vjeri stoga se tradicionalno obilježavaju proslave svetaca ili velikih blagdana. Te mjesne proslave se nazivaju *fjere*, a većinom se odvijaju tijekom ljeta. Ova tradicija seže u daleku prošlost i vrlo je važna za lokalno stanovništvo i identitet otoka, a zbog toga je zanimljiva i posjetiteljima jer im predočuje način života, vjeru i običaje otočana. Kada je *fjera* u nekom mjestu svi stanovnici drugih mjesta

potrude se doći u to mjesto i sudjelovati u sakralnom i zabavnom programu. Proslava započinje svečanim misnim slavljem kojeg prati procesija po mjestu, nakon čega slijedi veseli zabavni glazbeni program na rivi mjesta u kojem se odvija.

Slika 14. *Fjera* Gospe Karmelske u Postirima

Izvor: https://www.kartolinatravel.com/?l=hr&ispis=staticna&id=2630&old_id=2627 (16.8.2024.)

Kulturnu baštinu ovog mjesta obogaćuju pjesme, poslovice, vicevi i zagonetke koje se prenose s generacije na generaciju, a zanimljiva je i upotreba raznih nadimaka najčešće šaljivog karaktera. Klapsko pjevanje koje se na otoku izvodi od XIX. stoljeća također je neizostavni dio bračkog identiteta, stoga je pjevanje po kalama, na klupicama i na rivi vrlo česti prizor koji turistima omogućuje jedinstveni doživljaj.

3. TURIZAM NA OTOKU BRAČU

U ovom poglavlju najprije se daje kratki osvrt na nastanak i razvoj turističke djelatnosti na otoku Braču, a potom se daje prikaz postojeće turističke ponude. S obzirom na glavnu temu rada, posebna pozornost posvećena je kulturnom turizmu, zabavnim i sportskim manifestacijama te održivosti.

3.1. PREGLED RAZVOJA TURIZMA NA BRAČU

Turizam na otoku ima bogatu povijest koja se razvijala kroz različite faze, od skromnih početaka između dva svjetska rata do značajnog rasta i modernizacije u drugoj polovici XX. stoljeća. Uvođenje ključnih infrastrukturnih poboljšanja stvorilo je uvjete za razvoj turizma koji danas poznajemo.

Počecima turizma na Braču u prvoj polovici XX. stoljeća pridonio je njegov položaj i mala udaljenost od Splita (Kuvedžić, 1999). Grad Split se između dva svjetska rata razvijao velikom brzinom i značajno utjecao na obližnji otok Brač, pogotovo u pogledu razvoja turizma. U početku su smještajni kapaciteti bili minimalni, i samo su tri mjesta imala mogućnost hotelskog smještaja: Supetar, Sutivan i Bol (Kuvedžić, 1999). Najveći dio smještajne ponude činilo je privatno vlasništvo, odnosno kuće i stanovi domicilnog stanovništva koje su zadovoljavale osnovne uvjete za iznajmljivanje. Za vrijeme i poslije Drugog svjetskog rata dolazi do smanjenja turističke djelatnosti na otoku. Jedan od primjera negativnih učinaka rata su spaljeni hoteli u Supetru (Kuvedžić, 1999). Popravljanje situacije događa se od šezdesetih godina prošlog stoljeća kada su izgrađeni novi smještajni kapaciteti, najviše u mjestima Supetar i Bol, dok su ostala mjesta i dalje nudila pretežito privatne smještaje (Kuvedžić, 1999). Tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina razvoju turizma na Braču doprinose elektrifikacija, izgradnja vodovoda, uvođenje trajektne linije Split-Supetar i asfaltiranje prometnica (Kuvedžić, 1999). Ova ulaganja su revitalizirala turizam nakon poslijeratne stagnacije i oblikovala osnovu za njegov daljnji razvoj. Broj smještajnih kapaciteta se nastavio širiti te je dosegao razinu od 40% od ukupnog stambenog smještaja na Braču. To je također utjecalo na izgled otoka i pomalo se dogodila promjena u njegovom izgledu (Kuvedžić, 1999).

Danas je turizam na otoku Braču razvijen, posebno kupališni i aktivni turizam te doživljava kontinuirani rast. Sve veći naglasak stavlja se na raznovrsnost turističke ponude i na produljenje sezone pa otočka ponuda uključuje ne samo tradicionalni ljetni turizam, već i

kulturne, zabavne, ekološke i sportske aktivnosti koje privlače sve širi spektar posjetitelja. Ova transformacija upućuje na to da je otok uspio prilagoditi svoju ponudu suvremenim potrebama tržišta.

3.2. TURISTIČKA PONUDA NA OTOKU BRAČU

Otok Brač atraktivna je turistička destinacija zbog kristalno čistog mora, velikog broja sunčanih sati i netaknute prirode. Sunce i more koji su tradicionalno bili glavni čimbenici privlačnosti više nisu dovoljni za zadovoljenje turističkih potreba pa se turističke zajednice na otoku svake godine sve više trude kako bi obogatili turističku ponudu i turistima pružile različite aktivnosti kojima će dobiti jedinstveno i autentično iskustvo. Rezultat tih napora je velik broj kulturno-zabavnih i sportskih događanja koja se najčešće odvijaju tijekom turističke sezone, a to je za ljetnih mjeseci. Svako mjesto na otoku ima svoj program zabavnih događanja, s koncertima, predstavama za djecu, feštama od ulja i drugim manifestacijama koje upotpunjuju turističku ponudu. Iako je ponuda kulturnih, zabavnih i sportskih manifestacija najbogatija tijekom ljetne sezone, u novije vrijeme neke se uvode u predsezoni ili posezoni.

Među zabavnim događanjima na otoku posebno mjesto pripada festivalima koji mogu biti bazirani na glazbi, likovnoj umjetnosti, sportovima ili gastronomiji. Pojedina mjesta na otoku razvila su dugogodišnju tradiciju održavanja festivala koji su postali neizostavni dio programa bračkog ljeta. Jedan od najznačajnijih je festival *Vanka regule* koje se održava svake godine krajem srpnja u Sutivanu, a specifičan je po natjecanjima u ekstremnim sportovima, kao što su skokovi biciklom u more, ronjenje na dah, utrke kajacima, slobodno penjanje na umjetnim i pravim stijenama te penjanje na zvonik crkava u Sutivanu i Ložišćima (Sutivan-festival „Vanka regule“). Festival *Grafiti na gradele* održava se svake godine u mjestu Bol. To je regionalni festival koji se temelji na volontiranju i okuplja talentirane i kreativne mlade ljude na području umjetnosti i glazbe (Grafiti na gradele). Kvalitetni i originalni festivali obogaćuju zabavni program otoka, a njihovim redovnim održavanjem stvara se tradicija koja turiste privlači na ponovni dolazak.

Zadnjih godina Brač naglasak stavlja na kulturni, aktivni i održivi turizam na način da se turistima prirodna i kulturna baština prezentira autentičnim iskustvima. Na otoku je osmišljena biciklistička tura „Via Brattia“ koja povezuje cijeli otok, a uključuje ključne povijesne lokalitete. Posjetitelji na taj način obilaze otok i u svakom mjestu prikupljaju pečate koji im na kraju ostaju kao uspomena na otok i na ovo jedinstveno iskustvo. Osim navedene kulturne rute, održava se natjecanje u branju maslina u kojem sudjeluju ljudi iz različitih

država. Na taj način se turistima pruža autentično iskustvo jer sami sudjeluju u tradicionalnom branju maslina u kojem upoznaju ovo umijeće na edukativan i zabavan način.

Naglasak na razvoju kulturnog turizma na Braču vidljiv je i u činjenici da je osmišljeno 13 tematskih staza kojima se valorizira baština, kulturnih krajolika, mitova i legendi, povijesti i umjetnosti, književnosti te tradicijskih jela: Sveti Martin, Baterija Zaglav, Most Franje Josipa, Herkules, Kružna staza Pučišća – Pražnica – Gornji Humac – Pučišća, Mala staza, Tragom Povaljske listine, Put Lovrečine, Put procesije Velikog petka, Nerežiške vode, Maestral, Dan s Rendićem, Maslinovi puti (Tematske staze otoka srednje Dalmacije, HTZ).

Neizostavni dio tradicijske baštine su i tradicionalni specijaliteti koji su glavni prezentatori lokalnog identiteta, stoga su sastavni dio kulturnog programa. Najistaknutija kulturno-gastronomska manifestacija je Noć *hrapoćuše* koja se održava u čast ranije spomenute bračke torte. U sklopu ovog događanja posjetiteljima se predstavljaju priče o mitskim bićima Viverima koji su boravili u Dolu, otkud potječe ovaj specijalitet.

Iz svega navedenog može se zaključiti da na Braču postoji veliki interes za kulturni turizam i da otok na taj način proširuje svoju turističku ponudu, prvenstveno u svrhu uključivanja svih dijelova otoka u ponudu, a samim time i za njihov razvoj. Implementiranjem različitih manifestacija, kulturnih ruta, aktivnosti kroz sferu kulturnog turizma turistima se prezentira identitet otoka na održivi način. Ispreplitanjem različitih elemenata, od povijesnih i umjetničkih spomenika, preko maslinarstva i vinogradarstva pa sve do fascinantnih prirodnih fenomena, formira se kvalitetna podloga za razvoj lokalnih zajednica i obrta kao pozitivan učinak turizma.

Praćenjem trendova u turizmu, osluškivanjem potreba gostiju i provođenjem inovativnih, atraktivnih kulturnih, zabavnih, edukativnih i sportskih sadržaja tijekom cijele godine, mogla bi se unaprijediti turistička ponuda i produljiti turistička sezona te time ojačati lokalnu ekonomiju, osiguravajući održiv razvoj turizma na otoku. Na taj način, Brač bi mogao zadržati svoju konkurentnost na turističkom tržištu i nastaviti privlačiti različite skupine turista koji traže jedinstvene doživljaje.

4. KNJIŽEVNI TURIZAM

U ovom poglavlju definiraju se osnovni pojmovi vezani za književni turizam, kao što su književno mjesto, književni turist. S obzirom na to da se književni turizam svrstava unutar područja kreativnog turizma, jednog od tri mikro niše kulturnog turizma (Klarić et al., 2011.), na početku je pobliže određen kulturni turizam i koncept održivosti u kulturnom turizmu. Potom se predstavlja književni turizam, prikazuje odnos između književne baštine i turizma i navode primjeri turističkih proizvoda književnog turizma. Zadnji dio poglavlja sadrži prikaz kulturnih manifestacija inspiriranih književnom baštinom na Braču.

4.1. TEORIJSKA OSNOVA KNJIŽEVNOG TURIZMA

4.1.1. Kulturni turizam

Kultura i turizam povezane su međusobno jer su kulturne znamenitosti i događanja oduvijek predstavljali važnu motivaciju za putovanje, a putovanje samo po sebi stvara i oblikuje kulturu. U posljednjim desetljećima veza između kulture i turizma definira se eksplicitnije kao poseban oblik potrošnje, a to je kulturni turizam. Razlikovanje pojmova kulture i turizma može se činiti relativno lako jer njihove granice jasno odvajaju njihova značenja, što vrijedi i za pojam kulturnog turizma, ali posljednjih godina ova dva pojma doživjela su promjenu značenja. Njihove razlike su postale zamagljene pa tako jedan znanstvenik govori da je „svaki turizam kulturno iskustvo“ (MacCannell, 1993), a drugi vjeruje da je „turizam kultura“ (Urry, 1990).

Kulturni turizam je vrlo kompleksan, stoga postoje različite definicije koje obuhvaćaju neke njegove segmente. Svjetska turistička organizacija kulturni turizam definira kao „oblik turizma u kojem je osnovna motivacija posjetitelja naučiti, otkriti, doživjeti i posjetiti materijalne i nematerijalne kulturne atrakcije i proizvode u turističkoj destinaciji“ (UNWTO, 2017). Turističke atrakcije i proizvodi odnose se na niz prepoznatljivih materijalnih, intelektualnih, duhovnih i afektivnih karakteristika društva. Te karakteristike uključuju umjetnost i arhitekturu, povijesnu i kulturnu baštinu, kulinarsku baštinu, književnost, glazbu, kreativne industrije i kulture autohtonih životnih stilova, sustave vrijednosti, vjerovanja i društvene tradicije. Autor Silberberg u definiranju kulturnog turizma također stavlja naglasak na turističku motivaciju i opisuje ga kao putovanje osoba izvan stalnog mjesta boravka, motivirano u potpunosti ili djelomično interesom za povijesno-umjetničko ili znanstveno nasljeđe društvene zajednice, odnosno kulturom. S druge strane, autor Stebbins stavlja

naglasak na turistički doživljaj i smatra da je kulturni turizam potraga i sudjelovanje u kulturnim iskustvima estetske, emocionalne, intelektualne ili psihološke prirode (Tomljenović, 2006). Svrha ovakvih putovanja je temeljena na posebnim interesima, a očituje se u traženju i doživljavanju novih iskustava kulturne prirode i u otkrivanju vrijednosti i atraktivnosti spomenika i lokaliteta, tradicionalnih društava, njihovih priča i legendi, plesova i pjesama koje se stoljećima prenose iz generacije u generaciju.

Svake godine ostvaruje se sve veći broj turističkih putovanja, a iz različitih istraživanja utvrđena je velika zastupljenost kulturnog turizma, npr. prema podacima Svjetske turističke organizacije 40% svih turističkih putovanja odnose se na kulturni turizam (UNWTO). Zbog sve veće potražnje za različitim iskustvima i doživljajima na tržištu pojavljuju se i različiti turistički proizvodi koji predstavljaju kulturnu baštinu. Važno je uzeti u obzir i činjenicu da turizam može i oštetiti baštinu jer je konstantno koristi, a ne obnavlja je i ne održava na adekvatan način (Pančić Kombol, 2006). Na globalnoj razini događa se komodifikacija kulture, a to znači da se nečemu što nije imalo ekonomsku vrijednost pridodaje određena ekonomska vrijednost, na primjer kulturna obilježja, jezik ili identitet se pretvaraju u potrošačku robu. Sve to dovodi do toga da se izvorna baština iskrivljuje i adaptira potrebama i željama turističkog tržišta, stoga masovni kulturni turizam može imati negativni utjecaj na kulturnu baštinu i općenito na lokalne zajednice određenih područja, što se ogleda na primjer u prenapučenosti destinacije, gubitku autentičnosti i kulturnom prisvajanju.

4.1.2. Održivost kulture u turizmu

Posljednjih godina pokušava se implementirati ideja o održivom kulturnom turizmu koji u sebi objedinjuje tri stupa održivosti, a to su ekonomski, ekološki i sociokulturni. Osnovni cilj u razvoju turizma je podizanje kvalitete života lokalne zajednice, a to znači da bi se trebale zadržati izvorne prirodne i kulturne ljepote određenog područja odnosno kulturno nasljeđe i identitet određene lokalne zajednice. Održivi kulturni turizam trebao bi omogućiti ekonomski rast lokalne zajednice i podizanje kvalitete životnih uvjeta, a pritom bi se trebalo voditi računa o bitnim ekološkim procesima i zaštiti prirodne baštine. Također bi se trebalo zaštititi autentičnost lokalne zajednice, očuvati tradicionalne obrte, vjerovanja, običaje i stavove, ali isto tako omogućiti gospodarske aktivnosti preko kojih će se kulturna baština biti valorizirana, očuvana i adekvatno korištena. U tu svrhu potrebno je odrediti i uspostaviti valjane modele za planiranje turizma, kako se ne bi ugrozila područja u kojima se nalazi promatrana baština (Mrđa; Bojanić Obad Šćitaroci, 2016).

Održivost kulture u turizmu ključna je za očuvanje lokalne baštine, a istovremeno osigurava da lokalno stanovništvo ima ekonomsku i društvenu korist od turizma. Ključni aspekti za

održivi kulturni turizam u otočnim zajednicama odnose se na uključenost lokalne zajednice, podizanje svijesti i edukaciju lokalnog stanovništva i turista, poštivanje tradicije i očuvanje identiteta, zaštitu okoliša uz održivo upravljanje resursima te promicanje odgovornog ponašanja. Uključivanje lokalnih zajednica u planiranje turizma omogućava da se čuje njihov glas i osigurava se da koristi od turizma ostanu unutar zajednice. Na otoku Braču lokalni obrtnici uključeni su često u inicijative kulturnog turizma što omogućuje prezentiranje i promoviranje tradicionalnih vještina i zanata što pridonosi njihovom očuvanju i valorizaciji. Održivi turizam često uključuje obrazovne elemente na način da se različitim edukativnim programima turisti upoznaju s poviješću i kulturom destinacije. Radionice o tradicionalnom klesarstvu i o proizvodnji maslinovog ulja provode se najčešće na Braču. Turistički djelatnici mogu promicati i poticati interakciju punu poštovanja osiguravajući da se kulturne prakse pri tome ne komercijaliziraju ili iskorištavaju. Na primjer, na *fjerama* na otoku, nude se autentična iskustva turistima, npr. mogućnost sudjelovanja u ceremonijama kao što je procesija umjesto inscenirane predstave. Prakse održivog turizma daju prioritet očuvanju okoliša i zaštiti kulturnih krajolika. Na Braču promoviraju se sve više aktivni turizam i ciklo turizam, što pomaže u smanjenju ekološkog otiska, a pritom naglašava prirodne ljepote otoka. U svemu ovome potrebno je osigurati da prihodi od turizma podupiru lokalnu kulturu na način da lokalni obrtnici, tvrtke i restorani koji poslužuju tradicionalnu hranu i prodaju tradicijske rukotvorine, mogu napredovati i održati svoja gospodarstva te na taj način očuvati tradiciju. Podupiranje i provođenje lokalnih festivala koji se baziraju na tradicionalnoj kuhinji ili glazbi privlači turiste jer im pruža impresivno iskustvo, a samim time se lokalna zajednica osjeća ponosno i motivirana je za daljnje održavanje takvih praksi. Integracijom ovih elemenata kulturni turizam može održivo napredovati osiguravajući da se njeguje lokalna baština, a istovremeno pruža dobrobit zajednici.

Europska unija raznim programima potiče podizanje kvalitete života lokalnih zajednica i očuvanje materijalne i nematerijalne baštine te financira projekte kojima je cilj osnaživanje lokalnog gospodarstva, aktivno uključivanje lokalne zajednice u prenošenje kulturne baštine, autentično tumačenje kulture i zaštita kulturne baštine (Karamehmedović i Bećac, 2013).

Moderni kulturni turisti su visoko obrazovani, imućniji i vole putovati više puta godišnje po nekoliko dana. Oni zahtijevaju dublje doživljaje, žele osjetiti lokalna kulturna iskustva i sudjelovati u kulturi u cjelini, i to ne samo na različitim kulturnim manifestacijama i događajima, nego i na radionicama na kojima će moći direktno biti u kontaktu s lokalnom zajednicom i osobno dijeliti iskustva s njezinim članovima (Kerstetter, D. L., Confer, J. J., i Graefe, A. R., 2001). Na temelju prikazanih trendova vidljivo je da se tržište i zahtjevi turista

mijenjaju, stoga je važno prema tome kreirati i adaptirati turističku ponudu i pritom uzeti u obzir sve segmente održivosti za dobrobit otočne zajednice.

4.1.3. Književni turizam

Književnost i književna djela imali su oduvijek važnu ulogu u životima ljudi, kako sadašnjih, tako i onih u prošlosti. Svoje slobodno vrijeme ljudi često provode čitajući poznate ili manje poznate knjige ili gledajući filmove koji su nastali na temelju pojedinih književnih djela. Snaga napisane riječi evidentna je u činjenici da se čitatelj zadubljen u djelo u mislima poistovjeti s likovima i na temelju opisa sebi predočava lokacije na kojima se radnja odvija. Iz toga se razvila potreba za putovanjima koja su inspirirana mjestima na kojima se odvija radnja i likovima koji se pojavljuju u djelima. Sve veći interes javlja se i za istraživanjem autora, njihovih rodnih kuća, mjesta življenja i stvaranja, i ostalih prostora vezanih uz njihovo stvaralaštvo. Ovakva putovanja bila su prisutna od davnina, a njihovi počeci sežu u doba antike, kada su visokoobrazovani ljudi posjećivali grobove svojih omiljenih pisaca.

Teško je naći adekvatnu definiciju književnog turizma jer je to spoj književnosti, materijalne i nematerijalne baštine te kulturnog identiteta, stoga većinom autori donose različite opise kojima objašnjavaju ovaj oblik turizma. Može se reći da književni turizam uključuje putovanja koja su na bilo koji način povezana s književnošću i književnom baštinom. Prema Butleru, književni turizam predstavlja oblik turizma koji je motiviran željom sudionika da dožive književne asocijacije s određenim mjestima, bilo da se radi o domu nekog pisca, poznatom književnom karakteru ili pozadini, stvarnoj ili zamišljenoj, iz književnog djela (Butler, 2022).

4.1.4. Književno mjesto

Da bismo malo dublje ušli u pojmovno određenje ovog oblika turizma, potrebno je specificirati i navesti prostore koji se nazivaju književnim mjestima. To su mjesta povezana s autorovim životom ili određenim trenucima njegova života te njegovim djelom. Književna mjesta, u svom najčišćem obliku, su kuće u kojima je pisac rođen, živio i umro. To su zgrade koje ponekad ne zadržavaju znakove koji podsjećaju na prisutnost književnika, ali su često označene pločama i natpisima izvana ili su postale muzeji. Književno mjesto može biti i kafić koji je autor posjećivao, hotel u kojem je često boravio, autorov grob kao i svaki prostor, unutarnji ili vanjski, javna ili privatna zgrada gdje je književnik boravio ili smjestio radnju književnog djela. Književna mjesta uključuju krajolik koji su pisci prikazali, s različitim stupnjevima realizma, na stranicama svojih djela, mjesto u kojem se kreću likovi, koje služi

kao pozadina za pripovijedanje ili na koje se referiraju stihovi (Baxter, 2019; Capecchi, 2021-2022).

Iako se književna mjesta mogu definirati na više načina, u suštini riječ je o lokacijama koje su povezane s književnošću, bilo izravnom povezanošću sa životom i razdobljem autora, ili njihovu (ne)izravnu vezu s maštovitim svjetovima koje je autor stvorio. Ukratko, dva osnovna elementa književnog mjesta su prisutnost autora i povezanost s književnim djelom. Primjer književnog mjesta povezanog s biografijom autora je kuća talijanskog romanopisca, pjesnika i dramatičara Alessandra Manzoni (1785. - 1837.) koja je postala muzej i važan je orijentir na književnoj karti Milana. U radnoj sobi u prizemlju te kuće Manzoni je napisao povijesni roman *Zaručnici* kojim je stekao ugled i slavu. Primjeri književnog mjesta prikazanog u autorovom djelu su: kuća Sherlocka Holmesa, na adresi 221/B Baker Street u Londonu, iako kuća u vrijeme kad je Arthur Conan Doyle (1859. - 1930.) pisao djela u kojima je ovaj privatni detektiv protagonist (*Pustolovine Sherlocka Holmesa*; *Uspomene Sherlocka Holmesa*; *Povratak Sherlocka Holmesa*) nije imala taj broj, te kuća u Liberalu (Kansas), gdje je živjela Dorothy, junakinja koju je osmislio i opisao američki pisac Lyman Frank Baum (1856. – 1919.) u djelu *Čarobnjak iz Oza* (Timoty & Boyd, 2007).

Književna mjesta su geografski određena. Otuda važnost kartografija i književnih mapa u književnim obilascima: karta države ili regije koja označava mjesta gdje su autori živjeli ili smjestili svoja djela i mape (npr. grada) koje ističu točke od interesa za one koji žele putovati stopama nekog književnika ili književnog lika. Identifikacija preciznih mjesta vodi čitanje tekstova onih koji se zanimaju za književna mjesta. Zapravo, čitatelj mora "otvoriti topografsko oko" (Dossena, 1972) i obratiti pažnju na sve odlomke koji se odnose na neko mjesto. Bez ove geografske određenosti, književni turizam ne bi mogao postojati jer zahtijeva identificiranje specifičnog mjesta koje se može posjetiti i do kojeg se može doći. Književna mjesta nisu određena jednom zauvijek, zbog čega se književna geografija s vremenom obogaćuje. Svako književno mjesto postalo je takvo u određenom trenutku (Capecchi, 2023).

Književna mjesta su s jedne strane asocijativni kulturni krajolici povezani s književnom baštinom nekog teritorija, a s druge strane su to mjesta koja na prvi pogled ne posjeduju poveznicu sa književnom baštinom već se ona manifestira kroz nematerijalnu vezu stoga je neophodna književna svijest za razumijevanje i identifikaciju toga prostora (Arcos-Pumarola et al., 2022).

Koordinate književnog mjesta – kulturni, ekološki i socijalni aspekti koji ga određuju te dominantni osjećaji koji se izazivaju i nastaju prilikom susreta s tim mjestom – isprepliću se međusobno. Kada su povezana sa stvarnim životom autora, književna mjesta mogu se

relativno lako identificirati: lokacije poput rodni kuća i groblja su na specifičnim provjerljivim lokacijama. Međutim, kada je riječ o autorovim fiktivnim djelima, identifikacija može biti problematičnija. Uloga čitatelja dodatno komplicira jednostavnu identifikaciju književnog mjesta. Iako je moguće odrediti lokaciju književnog mjesta na karti, njegovo okruženje i povezani osjećaji u velikoj mjeri nastaju spojem autorovih riječi i čitateljeve mašte. Budući da je čin čitanja, u ovom slučaju, također čin stvaranja svijeta, on utječe na način na koji svaki čitatelj konstruira i daje emocionalno značenje književnom mjestu opisanom unutar knjige. Kada određeno književno mjesto ima stvarnu ili povećanu korelaciju, to također ulazi u proces modeliranja, s potencijalom da likovi, lokacije i osjećaji mjesta nadmaše granice stvarnog i izmišljenog.

Na temelju navedenog može se zaključiti da su književna mjesta spoj stvarnosti i fikcije i kao takva su vrlo privlačna za različite skupine ljudi. To su kulturni simboli koji odražavaju život i rad određenih autora, a istovremeno pružaju uvid u kontekst u kojem su njihova djela nastala. Kada posjetitelji istražuju ovakve lokacije, oni ne samo da otkrivaju povijesne i kulturne aspekte, već i emocionalnu dubinu koju književnost može donijeti. Ovakva mjesta idealna su podloga za razvoj turističkih putovanja jer se uz njih često veže određena priča kojom se predočava neko geografsko područje i vremensko razdoblje, što može biti zanimljivo kako za posjetitelje tako i za lokalno stanovništvo.

4.1.5. Književni turist

Pojam književni turist je relativno nov i pojavio se kasnih 1990.-ih kada je porastao interes za podvrste turizma baštine. Književne turiste karakteriziraju specifični motivi za putovanje. To su najčešće ljubitelji književnosti koji su tijekom čitanja književnih djela razvili snažne emocije vezane ili uz autora ili uz likove iz djela. Iz toga je proizašla želja da i sami dožive i prožive određene osjećaje te zbog toga putuju na lokacije koje su vezane uz autora ili uz mjesta iz književnih djela. Motivirani su istraživanjem mjesta na kojima su autori živjeli jer im to omogućuje približavanje trenutku inspiracije i kreativnog procesa autora spoznajom o okolini u kojoj su pisali te istraživanjem vremenske i prostorne dimenzije vezane uz književno djelo i život književnog lika.

Posjećivanjem književnog mjesta književni turist nastoji potvrditi fizički osjet povezan s intenzivnim iskustvom čitanja, prevodeći iskustvo čitanja u dimenzionalno iskustvo materijalnog mjesta (Watson, 2022). Autor Herbert navodi glavne razloge zbog kojih turisti posjećuju književno mjesto, a to su: emocije koje potiču mjesta povezana s piscem (npr. strahopoštovanje) i s velikim događajima u njegovom životu (rođenje, vjenčanje, smrt);

emocije koje u čitateljima izazivaju književna mjesta i poticanje mašte čitatelja, tj. zamišljanje mjesta radnje i stvaranje slika likova književnih djela (Herbert, 1995).

4.2. ODNOS KNJIŽEVNE BAŠTINE I TURIZMA

4.2.1. Književna baština

Književna baština složeni je pojam i uključuje materijalne i nematerijalne elemente, kao što su sljedeći:

- rukopisi, prva izdanja knjiga
- autorove ideje i vrijednosti prisutne u njihovim djelima
- društveni utjecaj književnih djela, primjerice, na jezik ili kolektivni identitet
- kulturni i književni pejzaž povezan s književnim djelima i biografijama autora (Arcos-Pumarola et al., 2019).

Prema klasifikaciji portala Književna baština u muzejima, književna baština može biti:

- 1) „nepokretna (npr. rodna kuća pisca, grob pisaca i sl.)
- 2) pokretna (npr. osobni predmeti autora, kao što su olovke, odjeća i nakit, namještaj, posuđe te dokumenti, rukopisi, fotografije i sl.)
- 3) duhovno- materijalna koja se odnosi na „samo književno djelo odnosno na umjetninu riječi ili jezika“ (Književna baština u muzejima).

Književna baština se kao i kulturni krajolik kontinuirano redefinira i uključuje i ona mjesta koja su namjerno uređena kako bi se povezala s književnom baštinom, na primjer, spomenici, književne ploče ili književni citati koji ukrašavaju ulice.

Književna djela često pružaju detaljne opise prirodnih i urbanih sredina koje su inspirirale pisce. Ti pejzaži nisu samo pozadina priča, već igraju važnu ulogu u oblikovanju narativa. Na primjer, Ivo Andrić (1892. - 1975.) koristi specifične lokacije (most u romanu *Na Drini ćuprija*, turski zatvor u romanu *Prokleta avlija*) kako bi stvorio atmosferu koja oslikava lokalnu povijest i kulturni identitet. Iz navedenog proizlazi da se književna baština ne ograničava samo na oslikavanje krajolika, već obuhvaća širi kulturni okvir prostora i odražavanje kulturnih aspekata poput običaja, vjerovanja i kolektivnog sjećanja. Ovi elementi književnu baštinu čine važnim sredstvom za upoznavanje i razumijevanje kulturnog identiteta.

4.2.2. Književna baština u turističkoj ponudi

Pri implementiranju resursa baštine u turističku ponudu u svrhu postizanja potpunog turističkog iskustva koriste se i materijalna i nematerijalna kulturna dobra. Kada se književna baština promatra u funkciji turizma, potrebno je naglasiti ulogu nematerijalnih aspekata kao motiva za putovanje, a to su poticaji na putovanje koje čitatelj/ književni turist dobiva u književnom tekstu. U književnim djelima nalaze se razni opisi prirodnih krajolika, na temelju kojih čitatelj dobiva osnovne informacije o mjestu radnje, ali sam ih kreira i formira u svojoj glavi na određen način. Također u djelima se opisuju i prikazuju određene povijesne okolnosti i prezentiraju različite ideje, što kod čitatelja budi interes za jasnijim shvaćanjem određenih prošlih epoha i događaja i potiče ga na istraživanje kako su povijesni i kulturni uvjeti utjecali na nastanak književnih djela, otvarajući prostor za dijalog između umjetnosti i stvarnosti lokalnog života. Književna baština igra ulogu mosta između prošlosti i sadašnjosti, omogućavajući bolje razumijevanje pojedinaca i zajednica.

Važnu ulogu u valorizaciji i prezentaciji književne baštine imaju kulturne institucije, poput muzeja, knjižnica i arhiva gdje su pohranjeni ili izloženi rukopisi, dokumenti i osobni predmeti autora. Ove institucije ne samo da čuvaju materijalne artefakte, već ih interpretiraju i kontekstualiziraju pomažući javnosti da bolje shvati autorove ideje i poruke. Taj proces obogaćuje čitateljevo iskustvo omogućujući mu dublje razumijevanje autorovog stvaralaštva i uvjeta u kojima su djela nastajala. Povezivanjem fizičkih predmeta, poput rukopisa, s nematerijalnim aspektima kao što su autorove misli i kulturne vrijednosti, stvara se složenija slika o autoru i temama koje obrađuje. Ovom sinergijom književna baština postaje dokument koji odražava vrijeme, prostor i kulturu, omogućujući čitateljima da se dublje povežu s autorom i njegovim idejama. Složen odnos između materijalnog i nematerijalnog, koji oblikuju kulturne institucije, ključan je za očuvanje i jačanje književne baštine kao važnog dijela kulturne povijesti.

Za uključivanje književne baštine u turističku ponudu potrebno je promatrati kao jednog od čimbenika privlačnosti. Književnost može učiniti da neko mjesto poprimi važnost koju inače ne bi imalo i stvoriti turističko mjesto (Pocock, 1981), na primjer grad Alcalá de Henares u Španjolskoj poznat je kao rodno mjesto Miguela de Cervantesa (1547. – 1616.). Mjesto, u trenutku kada postaje književno, dobiva dodanu vrijednost koja se može prikladno komunicirati, ali može biti i zanemareno i zaboravljeno.

4.3. TURISTIČKI PROIZVODI KNJIŽEVNOG TURIZMA

Književna mjesta, kako je prethodno istaknuto (v. 4.1.4), uključuju mjesta povezana s književnikom, književnim likom ili s radnjom iz knjige smještenom u stvarni prostor. Ova podjela omogućuje destinacijama kreiranje specifične književne turističke ponude.

Književna mjesta uređuju se često, čuvaju i brendiraju kako bi privukla čitateljsku publiku. Međutim, ona se ne ističu u prostoru svojim objektivnim uvjetima, već njihova vrijednost proizlazi iz interpretacije odnosa s nematerijalnim slojem u književnom djelu. Stoga, često nisu prepoznatljiva na prvi pogled. U tom smislu, potrebno ih je označiti kako bi postala vidljiva za potencijalnog posjetitelja s književnim interesima.

Jedan od načina da književno mjesto postane vidljivo i da se istakne u turističkom pogledu je stvaranje turističkih proizvoda koji ga mogu učiniti prepoznatljivim i kontekstualizirati ga. Turistički proizvod uobičajeno je definiran kao spoj „materijalnih i nematerijalnih elemenata kao što su prirodni, kulturni i umjetni resursi, atrakcije, objekti, usluge i aktivnosti“ (Belošević et al., 2018: 6). Pri osmišljavanju turističkog proizvoda na području književnog turizma vodi se računa o usklađenosti sa sadržajem, stilom, vrijednostima i dr. obilježjima specifične književne baštine.

Muzeji posvećeni književnosti igraju vitalnu ulogu u inventarizaciji, dokumentiranju, očuvanju i zagovaranju književne baštine, prakse i znanja o jedinstvenosti lokalnih i nacionalnih identiteta i kolektivnog sjećanja. Oni stvaraju znanje o teritoriju, a turistička industrija prepoznala ih je kao moćne turističke resurse jer su privlačni za različita tržišta.

4.3.1. Književnikova kuća

Proizvodi književnog turizma uključuju prostore dostupne za turističke posjete u kojima se prezentira književna baština, kao što su kuće nekog književnika koje su postale muzeji (Arcos-Pumarola i Conill Tetuà, 2017). Ti prostori nalaze se na mjestima s kojima određeni književnik ima jasnu biografsku vezu, bilo da je to mjesto njegova rođenja, kao u slučaju rodne kuće Williama Shakespearea (1564. - 1616.) u mjestu Stratford-upon-Avon, ili kuće s kojima su autori imali puno prolazniji odnos, kao što je slučaj s kućom u Rimu poznatom kao *Casa di Goethe* u kojoj je njemački književnik J. W. Goethe (1747. - 1832.) živio manje od dvije godine.

Muzej književnikova kuća ili kuća pisca nudi vrijednosnu ponudu temeljenu na biografiji autora i može se smatrati ulazom u njegova djela (Strepetova i Arcos-Pumarola, 2020), ne samo iz intelektualne ili akademske perspektive, već i zato što omogućuju pristup intimnoj

sferi autorovog života (MacLeod, 2020). U tom smislu, muzej tipa književnikova kuća ima dvostruki cilj: s jedne strane, omogućiti upoznavanje i širenje sačuvanih djela autora, a s druge strane, biti čuvari prostora vezanog za intimni i kreativni život autora te tako biti prostori autentičnosti. Ovaj dvostruki cilj implicira da su muzeografski prijedlozi ovih ustanova vrlo raznoliki, u rasponu od apsolutnog očuvanja prostora gotovo kao da autor još uvijek tamo živi, gdje je scenografija u središtu, do izložbi kojima je glavni cilj prijenos informacija. Primjer ovog tipa književnikove kuće je *Maison Rousseau et Littérature* u Ženevi, koja, unatoč tome što se nalazi u rodnoj kući francuskog filozofa i književnika Jean-Jacquesa Rousseaua (1712. - 1778.), predstavlja izložbu koja je bliža interpretacijskom centru nego tradicionalnoj kući muzeju.

Muzej književnikova kuća je snažni simbol pisaca i njegovog stvaralaštva, svjedočanstvo određenog vremena i prostora te mjesto gdje posjetitelji mogu doživjeti intimnost pisaca i dodati informacije portretu pisaca i razumijevanju njihovih djela, kao što je zagovarala Virginia Woolf. U kontekstu književnog turizma, oni su vrijedna književna mjesta gdje se susreću posjetitelji, autori i književnost (Watson, 2006).

4.3.2. Muzej književnosti

Muzeji književnosti čuvaju zbirke knjiga, rukopisa, alata književnog zanata, fotografija, videozapisa, osobnih predmeta, predmeta iz određenog razdoblja ili njihovih replika. Oni imaju važnu ulogu kao istraživački i dokumentacijski centri i mogu uključivati knjižnice, stalne i nestalne izložbe te funkcionirati kao rezidencije umjetnika, centri za književno i kulturno obrazovanje te mjesta za istraživanje, provođenje radionica i konferencija. Muzeji književnosti razvili su se u nekoliko kategorija s ciljem očuvanja i konzervacije za memorijalne i baštinske svrhe (Bonniot-Mirloup & Blasquiet, 2016). Neke muzeje su stvorili sami pisci, poput Güntera Grassa (1927. - 2015.) (Museum - Günter Grass-Haus - Die Lübecker Museen).

U kategoriji muzeja književnosti moguće je razlikovati sljedeće podvrste:

- muzej-knjižnica, npr. Kuća Antera de Quental
- muzej o književnom djelu, npr. Muzej nevinosti u Istanbulu o istoimenom romanu Orhana Pamuka
- muzej o književnom liku, npr. Muzej Sherlocka Holmesa u Londonu

- muzej o književnosti za određenu dobnu skupinu, npr. Muzej slikovnica Erica Carlea u Amherstu
- muzej o književnom žanru i drugi.

Slika 15. Muzej Sherlocka Holmesa

Izvor: <https://www.sherlock-holmes.co.uk/> (20.8.2024.)

Neki muzeji književnosti su teritorijalno određeni, regionalni (npr. Bečki muzej književnosti) ili nacionalni (npr. Kula književnosti u Portugalu) (Watson, 2006).

4.3.3. Književni ekomuzej

Osim pojedinih građevina i cijeli krajolik može biti povezan s biografijom autora ili književnog pokreta ili nastati zahvaljujući lokaciji i referencama na krajolik koje se mogu pronaći u književnim djelima. Najpoznatiji primjer je Lake District, kraj u sjeverozapadnoj Engleskoj gdje postoji nekoliko muzejskih jedinica posvećenih tzv. jezerskim pjesnicima, koji su bili inspirirani pitoresknim krajolikom i opisali ga u svojim pjesmama. To su pjesnici engleskog romantizma, William Wordsworth (1770. – 1850.), Samuel Taylor Coleridge (1772. - 1834.) i Robert Southey (1774. - 1843.), koji su početkom XIX. st. u jezerskom predjelu živjeli i djelovali. Danas je taj kraj književni ekomuzej, "živi muzej" bez zidova.

Iz strukturiranja književnog krajolika s ciljem da ga se učini razumljivim i pristupačnim nalazimo niz književnih turističkih proizvoda koji se mogu uključiti kao toponimski prijedlozi, u smislu da obogaćujemo geografiju markerima i značenjima kako bismo teritorij pretvorili u turistički proizvod (Squire, 1991). U ovom slučaju, toponimski prijedlozi također se mogu definirati kao književne rute, koje mogu imati mnoštvo formata. Od tradicionalnih vođenih tura u kojima je turistički profesionalac zadužen za interpretaciju književnih mjesta do tiskanog formata, u kojem se posjetitelj kreće i locira u književnom krajoliku zahvaljujući

informacijama koje pronalazi na turističkoj karti, u knjizi, brošuri ili korištenje oznaka na teritoriju. U posljednjim godinama, značajno je širenje digitalne kartografije za stvaranje samostalnih književnih ruta (Arcos-Pumarola i sur., 2022). Ovaj resurs je koristan jer geolokacija, korištenje više izvora informacija, mogućnost filtriranja i odabiranja tema književnih ruta čine mobilne uređaje idealnim alatima za autonomno otkrivanje književnog krajolika. Na kraju, kao dopunu biografskim i toponimskim prijedlozima, nalazimo raznolikost književnih turističkih prijedloga temeljenih na mnoštvu motiva i formata.

4.3.4. Književna tura

Književna tura je unaprijed utvrđena kulturno-turistička ruta kroz koju se turisti kreću, dosežući faze i destinacije itinerara povezanih s književnošću. Književna tura je način bavljenja kulturnim turizmom koji se odnosi na mjesta i događaje preuzete iz književnih tekstova ili života njihovih autora. Ovo vodi do uključivanja duž puta posjeta posebnim mjestima povezanim s romanom ili romanopiscem kao što su piščeva kuća ili grobno mjesto do praćenja tragova imaginarnog lika, posjećivanje mjesta spomenutih u pjesničkim tekstovima, kao i posjećivanje knjižara, muzeja, ustanova, fondacija, arhiva posvećenih specifičnim piscima, djelima, književnosti ili književnim žanrovima.

Većina književnog turizma fokusira se na poznata djela, institucionalizirana mjesta i staze ili one prisutne u kolektivnom sjećanju, fizički ostvarujući stvarno putovanje, no književna tura može biti i virtualne prirode. Zahvaljujući tehnološkom i digitalnom napretku, moguće je voditi turiste ili čitatelje da otkriju mjesta povezana s pročitanim pričom - na primjer, izravnim poveznicama na turističke web stranice, slike, karte. Poveznice unutar priče omogućuju putnicima da trenutno upoznaju mjesta književnog teksta bez potrebe za daljnjim pretragama na webu. Virtualna tura može se obaviti na novijim elektroničkim uređajima za čitanje kao što su Kindle, iPad, pametni telefoni, tableti i stolna i prijenosna računala. Dostupno je i nekoliko aplikacija, npr. *Cityteller app*, *cities and books*, društvena platforma za književna putovanja s interaktivnom geo-emocionalnom kartom koja opisuje gradove diljem svijeta pomoću mjesta koja su korisnici podijelili u knjigama.

Vraćajući se na stvarnu književnu turu koju turist doživljava hodajući u urbanom ili prirodnom prostoru, najčešće etape na ruti su rodne kuće, kuće stanovanja, kuće za odmor ili mjesto smrti te groblja ili grobna mjesta pisaca, muzejske kuće, spomen-ploče, spomenici, škole i ustanove koje su pisci posjećivali, književni parkovi, putovanja i staze pisaca, stvarna mjesta radnje, rekonstrukcije ili mjesta spomenuta u djelima pisaca, mjesta koja su pisci namjerno ili netočno sugerirali kao stvarna ili izmišljena u svojim djelima, posjećeni kafića ili

mjesta gdje su se okupljale književne skupine i krugovi, književni muzeji, arhivi, ustanove, fondacije posvećene proučavanju i sjećanju na književnost. Staze koje vijugaju kroz ova mjesta od interesa su upravo književne ture koje se, ovisno o duljini, mogu podijeliti u dvije glavne kategorije: književne šetnje i književne staze, dva itinerara koji imaju zadatak približiti ljubitelje književne baštine određenom području i pratiti ih na kratkom posjetu ili dužem boravku. Forma šetnje moguće je provesti u bilo koje doba godine, a u kontekstu književnog turizma cilj im je otkrivanje kutaka urbane ili ruralne sredine i detalja o mjestima povezanim s književnošću (Mosena, 2023). Dužu verziju ilustrira Njemačka ruta bajki (Route | German Fairy Tale Route), a kraću književna tura koju u prigodi mjeseca knjige organiziraju Turistička zajednica Šibenika i Gradska knjižnica Jurja Šižgorića (Ugodno vrijeme iskoristite danas sa Zlatkom Rodin u šibenskoj književnoj turi gradskih zanimljivosti : ŠibenikIN News Portal). Njemačka Ruta bajki, primjer je dobre prakse u turizmu jer povezuje više od pedeset lokacija nadahnutih djelima i životom braće Grimm te uključuje povijesne gradove, dvorce, muzeje i prirodne krajolike od Hanaua do Bremena. Ova ruta obuhvaća ključne postaje njihovog života omogućujući posjetiteljima sveobuhvatno iskustvo uranjanja u svijet bajki, legendi i mitova. (German Fairy Tale Route).

Slika 16. Njemačka ruta bajki

Izvor: <https://www.pinterest.com/veronikatinoco/world-fairytales-route-germany/> (20.8.2024.)

4.3.5. Književni festival

U posljednjih 50 godina diljem svijeta proširili su se književni festivali kao oblik književno-turističke manifestacije koja nudi interaktivan i angažiran način doživljavanja književnosti. Književni festivali su javni događaji na kojima književna djela čitaju i o njima raspravljaju pisci, čitatelji, izdavači, kritičari, prevoditelji i ljubitelji književnosti pred raznolikom publikom.

Postoji više varijacija izraza „književni festival“, uključujući festival književnosti, festival knjiga, festival pisaca, festival autora... Neki festivali ciljaju na nišne publike, poput čitatelja

koji prate stvaralaštvo mladih pisaca, ili autora kriminalističkih romana, znanstvene fantastike i sl. Ovi festivali karakteriziraju otvorenost, internacionalizacija i multikulturalni pristup. Književni festivali pružaju forum za obrazovanje i zabavu posjetitelja različitih kulturnih ukusa. To se ogleda u širokom rasponu sudionika koji prisustvuju ili nastupaju na književnim festivalima, posebno u terminima "čitatelj-publika" i "autor-izvođač" (Wiles, 2021). Cilj književnog festivala je „potaknuti intelektualno angažiranje, zabaviti, angažirati i provocirati te omogućiti pristup raznolikim perspektivama i životnim iskustvima“ (Weber, 2018: 166).

U pogledu pozitivnih aspekata, književni festival piscima pruža platformu na kojoj mogu raspravljati o svojim idejama, promovirati svoj rad, procijeniti svoju čitateljsku publiku i izgraditi svoju profesionalnu mrežu. Festivalsko iskustvo može stimulirati maštu i poticati intelektualno angažiranje ili kulturno istraživanje za sve sudionike. Pristup književnoj zajednici ili mreži omogućuje sudionicima povezivanje, često s ljudima sličnih interesa. To, zauzvrat, može generirati osjećaj pripadnosti. Književni festival može pomoći u izgradnji dobre volje i duha zajednice unutar lokalne zajednice stvaranjem novih partnerstava i većom društvenom povezanošću. Nadalje, marketing i brendiranje književnog festivala mogu pomoći u stvaranju prepoznatljivog imidža grada (npr. Ogulinski festival bajke) ili regije kao kulturne i/ili turističke destinacije. Ogulinski festival bajke istaknuti je primjer dobre prakse u hrvatskoj kulturnoj sceni, posvećen stvaralaštvu Ivane Brlić-Mažuranić. Festival pretvara javne prostore Ogulina u dinamične scenske prostore koji potiču interakciju između izvođača i publike te nude bogat program kazališnih predstava, uličnog teatra, pripovijedanja i kreativnih radionica. Ova manifestacija aktivno doprinosi razvoju kulturne ponude poticanjem kreativnosti i angažmana posjetitelja svih dobnih skupina (Grad Ogulin).

Slika 17. Ogulinski festival bajke

Izvor: <https://www.journal.hr/lifestyle/putovanja/ogulinski-festival-bajke-ogulin-jesen-2021-vikend-izleti/>
(20.8.2024.)

Posljednjih godina mnogi književni festivali razvili su online i digitalne formate kako bi poboljšali pristupačnost publici i agilnost u isporuci programa. To uključuje online prijenos uživo, snimljeni i korisnički generirani sadržaj, uređene blogove, umrežene događaje i posredovane književne doživljaje. Većina festivala razvila je web stranice, npr. Francusko-irski književni festival ([Franco-Irish Literary Festival 2024](#)), Književni festival u Oxfordu ([Oxford Literary Festival March 16 - 24 2024 | Oxford Literary Festival](#)), i dr. i platforme društvenih mreža za marketinške i aktivnosti angažiranja zajednice. Kako se književni festivali prilagođavaju i inoviraju svoju ponudu sa sve većim fokusom na angažman dionika, očekuje se da će postati sve značajnija komponenta književnog turističkog sektora.

4.3.6. Gradovi knjiga i kreativni gradovi književnosti

Izvan specifičnih primjera uspješnih književnih turističkih destinacija, poput Shakespeareovog Stratforda ili Brontëinog Yorkshirea (Squire, 1994), trenutačno postoje dva okvira koja pristupaju stvaranju književne destinacije iz dva različita kuta: jedan povezan s urbanim destinacijama, a drugi povezan s ruralnim destinacijama ili manjim gradovima. Ta dva okvira su UNESCO Kreativni gradovi književnosti u prvom slučaju i gradovi knjiga u drugom.

Podmreža „Grad književnosti“ unutar UNESCO-ove mreže kreativnih gradova sastoji se od gradova koji imaju različite odnose s književnošću i književnom industrijom. Njihov pristup i ciljevi za postajanje članom mreže različiti su pa se njihove strategije mogu razlikovati između valoriziranja njihove književne baštine, jačanja njihove književne industrije ili privlačenja književnih događaja (Patricio Mulero & Rius-Ulldemolins, 2017). Primjer akcija za stvaranje zanimljive ponude književnog turizma unutar okvira kreativnih gradova književnosti može se naći u gradu Edinburghu, pioniru u mreži kreativnih gradova književnosti. Njegova široka kampanja za postavljanje književnosti u urbani prostor kroz program „*Words on the Street*“ i njegov integralni pristup generiranju književnog turizma nudeći alate, obuku i sredstva za uključivanje privatnih poduzeća u ovu strategiju, proizveli su brojne književne turističke proizvode (Arcos-Pumarola, 2019).

Zaključno, prethodno opisani turistički proizvodi omogućuju valorizaciju književnih mjesta i stvaraju prostore, dinamike i kontekste gdje se književnost mobilizira kako bi postala kulturna turistička atrakcija. Hoće li ti književni turistički proizvodi biti zanimljivi za ne-specijaliziranu javnost ovisi o mnogim čimbenicima, kao što su, na primjer, slava i interes

autora. Međutim, didaktički pristup književnim mjestima trebao bi im omogućiti da nadiđu specijaliziranu javnost i imaju društvenu i obrazovnu funkciju.

Stvaranje i razvoj književne destinacije podrazumijevaju različite akcije. Međutim, ključna je stvaranje ponude književnog turizma kako bi se stvorila atraktivna osnova za potencijalne posjetitelje, kao i suradnja s dionicima koji nadilaze čisto književni sektor u izgradnji slike i brenda određenog teritorija (Hoppen i sur., 2014). Ova dva elementa – postojanje proizvoda književnog turizma koji su atraktivni za potencijalne posjetitelje, kao i pozicioniranje destinacije koje je izdvaja na turističkom tržištu na temelju književne privlačnosti – ključni su za generiranje interesa i motivacije za posjet te time za privlačenje određenog segmenta posjetitelja. Ovi elementi specifično ciljaju one s kulturnim i književnim interesima, otvoreni za učenje i istraživanje književnog krajolika.

4.4. KULTURNE MANIFESTACIJE INSPIRIRANE KNJIŽEVNOM BAŠTINOM NA OTOKU BRAČU

U sklopu aktivnosti na očuvanju čakavskih govora na Braču već duži niz godina provode se kulturne manifestacije kojima se valorizira jezična i književna baština otoka. Prije svega namijenjene su lokalnom stanovništvu i maju za cilj potaknuti njegovanje tradicije, očuvanje lokalnih govora i međugeneracijsko prijenos znanja i vještina.

Croatia rediviva je kulturna i književna manifestacija koja se održava u mjestu Selca. Naziv „Croatia rediviva” označava „oživljena Hrvatska”, a manifestacija nosi simbolički karakter oživljavanja i očuvanja hrvatske kulturne baštine, posebno očuvanjem jezika odnosno poezije. Utemeljena je 1991. godine na inicijativu dr. Drage Štambuka, a temelji se na konceptu trojednosti hrvatskog jezika i tzv. "Zlatnoj formuli" ča-kaj-što. Manifestacija je postala prepoznatljiva ne samo po svojoj kulturnoj važnosti, nego i po specifičnom načinu ovjekovječenja pobjedničkih stihova. Vrhunac manifestacije je izbor najuspješnijega pjesnika, kojega se „kruni“ vijencem od maslinova lišća. Odluku donosi tročlani žiri kojega sačinjavaju utemeljitelj i raniji ovjenčanici (*oliveati*). Okrunjeni pjesnik, *poeta oliveatus* i utemeljitelj izabiru stihove koji će poslije biti uklesani u bijelu mramornu ploču i stavljeni na Zid od poezije. Na taj način, poezija i jezik trajno ostaju utkane u kamene spomenike, simbolizirajući neraskidivu vezu između jezika, kulture i prostora. Među dobitnicima nagrade *Croatia rediviva* nalaze se brojni ugledni hrvatski pjesnici i pjesnikinje, kao što su Dragutin Tadijanović (1905. - 2007.), Vesna Parun (1922. - 2010.), Luko Paljetak (1943. - 2024.) i drugi. Zahvaljujući dugogodišnjem zalaganju i promicanju Zlatne formule ča-kaj-što, na prijedlog dr. Drage Štambuka, ova je ideja prepoznata kao kulturno dobro od nacionalnog

značaja te je 29. studenoga 2019. godine proglašena kulturnim dobrom Republike Hrvatske i uvrštena na Nacionalnu listu zaštićene nematerijalne baštine. Ovaj čin službeno je priznao važnost očuvanja hrvatskog jezičnog identiteta, koji se temelji na raznolikosti narječja, ali ujedinjuje u duhu jedinstvenog nacionalnog jezika (*Croatia rediviva*: Ča, Kaj, Što – baštinski dani). *Croatia rediviva* nije samo manifestacija poezije, već i simbol trajne posvećenosti očuvanju hrvatskog jezika, književnosti i kulturne baštine. Smještanjem stihova u kamen, ova manifestacija doslovno ugravira poeziju u prostor Brača, povezujući jezik s fizičkim i kulturnim krajolikom. Time se nastavlja tradicija čuvanja jezične raznolikosti i unaprjeđenja hrvatske kulturne baštine, što je od neprocjenjive važnosti za buduće generacije.

Slika 18. Kamene ploče sa imenima i stihovima pobjednika

Izvor: <https://www.24sata.hr/news/croatia-rediviva-ca-kaj-sto-svehrvatska-jezicno-pjesnicka-smotra-u-svojem-34-izdanju-998015> (21.8.2024.)

Festival čakavske riči u Škripu na otoku Braču je kulturna manifestacija posvećena očuvanju i promoviranju čakavskog narječja, jednog od tri narječja hrvatskog jezika. Ovaj festival okuplja ljubitelje i čuvare čakavske kulture, posebno ističući značaj lokalne bračke čakavštine, koja je važan dio hrvatske jezične baštine. Festival se održava u Škripu, najstarijem naselju na Braču, čime se dodatno naglašava povezanost s povijesnim korijenima i tradicijom otoka. Škrip je poznat po svojoj bogatoj povijesti i kulturnoj baštini pa je ovaj festival idealan način da se njeguje i promiče čakavski izričaj u njegovom izvornom okruženju. Glavni cilj Festivala čakavske riči je očuvanje i obnavljanje čakavskog narječja, koje je tijekom stoljeća postupno gubilo svoju upotrebu zbog dominacije štokavskog narječja u hrvatskom književnom jeziku. Festival se bavi ne samo pjesništvom, nego i drugim oblicima kulturnog izričaja na čakavskom, uključujući prozu, kazališne predstave, glazbu i narodne običaje. Festival uključuje različite programe kao što su: recital čakavske poezije na kojem se izvode pjesme lokalnih i regionalnih pjesnika na čakavštini, predavanja i radionice o očuvanju dijalekta i njegovoj važnosti za identitet lokalne zajednice, glazbene i scenske nastupe inspirirane čakavštinom, često uz pratnju tradicionalnih instrumenata i nošnji, izložbe

kulturnih artefakata vezanih uz čakavsku baštinu, kao i lokalnih rukotvorina i običaja (FESTIVAL ČAKAVSKE RIČI "Štefe Pulišelić").

Čakavski dijalekt, iako još uvijek prisutan u mnogim dijelovima priobalne Hrvatske i otocima, suočen je s izazovima modernizacije i globalizacije, što često dovodi do smanjenja njegove upotrebe među mlađim generacijama. Zbog toga je festival od ključnog značaja u naporima da se čakavska riječ očuva, popularizira i prenese na nove generacije. Festival čakavske riči u Škripu važan je događaj u očuvanju bogate lingvističke i kulturne tradicije Brača i Dalmacije. Njegovanjem čakavskog narječja, festival doprinosi očuvanju hrvatskog jezičnog i kulturnog identiteta, povezujući prošlost s budućnošću kroz jezik, umjetnost i tradiciju.

Slika 19. Festival čakavske riči „Štefe Pulišelić“

Izvor: <https://supetar.hr/hr/kljuc-zabava/dogadanja/festival-cakavske-rici-stefe-puliselic/> 21.8.2024.)

Dan Tina Ujevića je kulturno-književna manifestacija koja se održava tijekom sezonskog programa *Mlinarsko srce lita* kao spomen obilježje na autorovo rođenje, a organizira se u mjestu Milna. Pjesnik Ujević vezan je uz ovo bračko mjesto preko svoje majke koja je rodnom iz ovoga mjesta. U mjestu se nalazi ulica koja nosi njegovo ime i njegov spomenik. U sklopu manifestacije organizira se recitiranje njegove poezije, a program se obogaćuje i koncertom lokalne izvođačice koja pjeva starinske pjesme pod nazivom *pisme iz naftaline* (TZO Milna). Na taj način potiče se njegovanje bračkog dijalekta i postiže se jačanje lokalnog identiteta pomoću književnih stihova koji govore o otoku.

Slika 20. Dan Tina Ujevića

Izvor: TZO Milna

Nazorovi dani u Postirima su kulturno-prosvjetna manifestacija koja se održava od 1996. godine u čast hrvatskog književnika Vladimira Nazora, rođenog u Postirima. Manifestacija se odvija u Osnovnoj školi Vladimira Nazora i ima za cilj poticanje kreativnosti učenika, posebno na području likovnog i literarnog izražavanja te promicanje Nazorovog književnog nasljeđa. Učenici sudjeluju u kreativnim radionicama, natjecanjima i izložbama gdje imaju priliku pokazati svoje radove inspirirane Nazorovim djelima ili lokalnim temama. Održavaju se znanstveni skupovi o životu i djelu Vladimira Nazora na kojima sudjeluju književni stručnjaci, profesori i ljubitelji književnosti koji raspravljaju o Nazorovom doprinosu hrvatskoj književnosti i njegovom utjecaju na kulturu. Kao rezultat manifestacije, redovito se izdaju zbornici radova koji sadrže literarne i znanstvene radove učenika i sudionika manifestacije. Tijekom godina, brojnim donacijama Nazorovih djela, školska knjižnica formirala je zavičajnu zbirku posvećenu Nazoru. Zbirka sadrži 144 jedinice građe, uključujući mnoga prva izdanja njegovih djela te se koristi u obrazovne svrhe i u izvannastavnim aktivnostima. Postoji i plan da se zbirka digitalizira i učini dostupnom široj javnosti. *Nazorovi dani* u Postirima doprinose očuvanju kulturnog nasljeđa Vladimira Nazora te potiču mlađe generacije na istraživanje i stvaranje kroz umjetnost i književnost. Manifestacija je postala važno kulturno i edukativno događanje u Postirima, promovirajući lokalnu zajednicu i povezujući Nazorov rad s novim generacijama (Nejašmić).

Slika 21. Nazorovi dani

Izvor: http://www.os-vnazora-postira.skole.hr/print/?prt_name=news&prt_id=122 (21.8.2024.)

Pjesnički festival *Odvalimo se poezijom* u Bolu na Braču dio je kulturne manifestacije *Bolsko lito*, a organizira se uz podršku Centra za kulturu Općine Bol. Ovaj festival ima za cilj poticati interakciju i razmjenu između pjesnika različitih poetika, stvarajući prostor za susrete autora koji dolaze iz otočkih sredina i onih iz suvremene književne scene. Festival teži povezivanju tradicije i suvremenosti, spajajući čakavski dijalekt s književnim izrazom na standardnom jeziku. Tako se poezijom valoriziraju specifičnosti otočkog nasljeđa i istovremeno se otvara prostor za nove glasove. Pri tome otočki pejzaži i lokaliteti igraju ključnu ulogu, postajući ne samo kulisa već i integralni dio pjesničkog doživljaja. Na ovaj način festival stvara jedinstvenu atmosferu gdje poezija i priroda međusobno djeluju, nadopunjujući se u stvaranju autentičnog umjetničkog iskustva (mvinfo.hr).

Slika 22. Festival *Odvalimo se poezijom*

Izvor: <https://bolinfo.roni.hr/kultura-skolstvo/czk-bol/30-bolsko-lito/2019/zavrrio-uspjesan-i-dobro-posjecen-festival-odvalimo-se-poezijom-u-bolu/> (21.8.2024.)

Svako mjesto na otoku Braču organizira svoju manifestaciju preko koje valorizira lokalni govor. Na taj način lokalna zajednica sudjeluje u očuvanju jezične baštine od malih nogu jer su većinom u takve programe djeca uključena već od vrtićke dobi. Ponekad su to događanja

na kojima djeca pišu pjesme i tekstove na lokalnom dijalektu, recitiraju poezije, sudjeluju na radionicama i predstavljanjima knjiga. Književne manifestacije idealne su za podizanje svijesti o važnosti očuvanja jezične i književne baštine, a mogu poslužiti i za upoznavanje turista s lokalnim identitetom. Redovito priređivanje jezičnih i književnih manifestacije potvrđuje prisutnost svijesti o potrebi očuvanja jezičnog blaga i prenošenja na nove generacije, a njihovo uvrštavanje u turističku ponudu ukazuje na prepoznavanje jezične i književne baštine kao potencijala za unaprjeđenje kulturnog turizma.

5. VALORIZACIJA BAŠTINE KROZ KNJIŽEVNE PARKOVE

„Od knjige do teritorija na kojem je rođena i razvijena, od stranice do mjesta koje ju je inspiriralo“ ovo bi mogla biti sažeta formula za definiranje jednog od ključnih koncepata vrednovanja književnosti. Unutar ovog koncepta, sustav Talijanskih književnih parkova okuplja kulturne inicijative usmjerene na promicanje književnih djela i njihovih autora pozivajući posjetitelje da otkriju određeni teritorij (Gouchan, 2023). U ovom poglavlju obrađeni sustavno su književni parkovi, od definicije i određivanja njihove uloge, preko prezentiranja njihovog turističkog potencijala do primjera dobre prakse u Italiji.

5.1. DEFINICIJA I GLAVNA OBILJEŽJA KNJIŽEVNIH PARKOVA

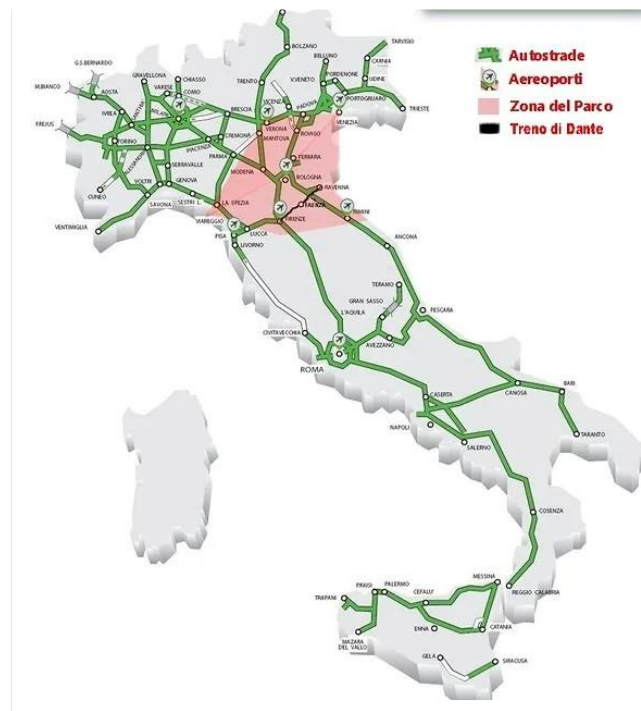
Književni parkovi su „područja koja se odlikuju različitim kombinacijama prirodnih i ljudskih elemenata koji ilustriraju evoluciju lokalnih zajednica kroz književnost (Parchi Letterari)“. To su mjesta koja su inspirirala autore u stvaranju njihovih djela i koja omogućuju posjetiteljima da dožive emocije koja ona evociraju kroz aktivnosti koje odaju počast autorima, njihovoj inspiraciji i kreativnosti, istovremeno naglašavajući značaj okoliša, povijesti i tradiciju lokalnog stanovništva. Prostori iz romana, priča, novela ili poezije, bilo da se radi o kućama, ruševinama, povijesnim središtima, selima ili urbanim područjima, čine književne točke koje služe kao izvori znanja o krajolicima i sredinama. Ovi prostori oblikuju specifičnu baštinu i svjedoče o prirodnim, povijesnim i kulturnim vrijednostima lokalnih zajednica koje je važno zaštititi, očuvati i revitalizirati. Mnoge od najpoznatijih književnih i poetskih djela, smještenih na stvarnim lokacijama povezanim s životom ili događajima određenih autora, ili odabranih zbog kulturne srodnosti, nude originalan pristup tumačenju prostora. Ova djela dodjeljuju značenje mjestima kroz uravnoteženu povezanost između krajolika, kulturne baštine i gospodarskih aktivnosti.

Književni parkovi se razlikuju od prirodnih parkova, koji su stvoreni za zaštitu i unapređenje prirodnog okoliša, kao i od književnih tematskih parkova (Phillips, 1999) koji su posvećeni značajnim nacionalnim povijesnim osobama ili fiktivnim likovima te često služe zabavnom narativiziranju prostora, poput Policentričnog parka Pinocchio u Collodiju u Toskani, Svijeta Beatrix Potter u Lake Districtu ili Europa Parka posvećenog braći Grimm u Njemačkoj. Nasuprot tome, književni parkovi nemaju strogo definirane granice, već se protežu kroz široka geografska i kulturna područja koja odgovaraju biografskom, fizičkom, mentalnom i duhovnom prostoru povezanom s piscem i/ili njegovim književnim djelima. Oni obuhvaćaju krajolike, gradska središta, ceste, staze, povijesne zgrade, književnikovu kuću i predmete, kao

i lokalne tradicije, obrte, gastronomiju, muzeje i čak senzacije povezane s književnim sjećanjima (poput mirisa, okusa, svjetlosti, zvukova i boja). Osnivanje književnog parka oslanja se na elemente iz biografije autora, analizu i interpretaciju njegovih djela (koja u ovom kontekstu mogu poslužiti kao stvarni topografski vodiči), kao i na resurse koje pruža lokalitet i njegovi stanovnici.

Djelovanje talijanskih književnih parkova temelji se na suradnji književnih stručnjaka i predstavnika različitih socio-ekonomskih sektora (od djelatnika javnog sektora zaduženih za upravljanje i promociju teritorija do privatnih poduzetnika) te na aktivnom uključivanju lokalne zajednice. Ova suradnja manifestira se uz različite aktivnosti kao što su festivali, izdavanje knjiga, kazališne predstave, kulinarstvo, organizacija turističkih vlakova i slično. Uz kulturne inicijative povezane s književnošću, književni parkovi također nastoje sudjelovati u održivom upravljanju teritorijem promicanjem pisca i njegovog „svijeta“, pa se njihove granice mogu djelomično podudarati s onima postojećeg prirodnog parka (ovo je slučaj kolo-kacije), na primjer, književni park posvećen Danteu Alighieriju (*Le Terre di Dante*) koji se nalazi na prostranom području regija Toscana i Emilia Romagna, djelomično obuhvaća prostor Nacionalnog parka *Foreste Casentinesi, Monte Falterona e Campigna*.

Slika 23. Područje književnog parka *Le Terre di Dante* na karti Italije

Izvor: [terre di dante luoghi moderni](http://terre-di-dante.luoghi-moderni)

Zbog povezivanja prirodne i književne baštine, književni park *Le Terre di Dante* usporediv je s predjelom Lake District, opisanim u točki 4.3.3. ovog rada, gdje se nalaze kuća i vrtovi pjesnika Williama Wordswortha. Iako ovo područje nije formalno književni park kao u Italiji,

ono pruža model kako prirodni krajolici i književna baština mogu koegzistirati. U Francuskoj i Španjolskoj postoje slični modeli očuvanja i valorizacije književnih mjesta, iako su pristupi različiti. U Francuskoj, književne kuće i muzeji organizirani su kroz mrežu *Fédération Nationale des Maisons d'Écrivains et des Patrimoines Littéraires*, dok u Španjolskoj od 2014. postoje rute koje povezuju književne, znanstvene i umjetničke točke s edukativnom komponentom.

Ideja književnih parkova u Italiji potječe iz ranih 1990.-ih, kada je Stanislao Nievo (1928. - 2006.), praunuk pisca Ippolita Nieva (1831. - 1861.), inicirao stvaranje prvog književnog parka oko dvorca Colloredo di Monte Albano, u regiji Friuli Venezia Giulia, posvećenog njegovom slavnom pretku. Stanislavo Nievo, svestrani književnik, novinar, redatelj i prevoditelj osmislio je književni park radi zaštite književnih mjesta koja su postala besmrtna zahvaljujući poznatim stihovima i opisima, a koja bi mogla biti zaboravljena. To se očituje u odabiru ruta koje prolaze kroz prostore obilježene fizičkom ili interpretativnom prisutnošću pisaca. Ovaj jedinstveni put omogućuje posjetiteljima da dožive dojmove i emocije koje je pisac proživio i koji su utkane u njegova djela (Stanislao Nievo – Parchi Letterari). Ovaj projekt proširio se stvaranjem parkova posvećenih književnicima različitih razdoblja i stilova, od klasika talijanske književnosti – Dante Alighieri (1265. - 1321.), Francesco Petrarca (1304. - 1374.), do nobelovaca – Giosuè Carducci (1835. - 1907.), Eugenio Montale (1896. - 1981.) i suvremenih autora, npr. Tommaso Landolfi (1908. - 1979.), Albino Pierro (1916. - 1995.), Giuseppe Giovanni Battaglia (1951. - 1995.). Zbog suradnje s talijanskim Touring Clubom, Europskom komisijom i drugim organizacijama, književni parkovi doživjeli su procvat krajem 1990.-ih i početkom 2000.-ih, kada su privukli više od 300.000 posjetitelja. Međutim, kasnije je došlo do zatvaranja nekih parkova, većinom smještenih u središnjoj i južnoj Italiji. Upravljanje parkovima od 2009. preuzela je tvrtka *Paesaggio Culturale Italiano Srl*. Ova tvrtka upravlja mrežom književnih parkova koji se protežu na nacionalnoj i međunarodnoj razini, uključujući Italiju i Norvešku. Parkovi posvećeni Johan Peteru Falkbergetu (Røros), Pietru Queriniju (Røst) i Sigrid Unset (Lillehammer) nalaze se u Norveškoj, a postoje i planovi za širenje u Francuskoj. Trenutni predsjednik ove mreže je Stanislao de Marsanich. Svaki književni park nalazi se na mjestu povezanim s određenim piscem, a mreža književnih parkova objavljuje online časopis *ParkTime Magazine* (Parchi Letterari).

Posjet književnom parku znači prelazak iz apstraktnog prostora književnog djela u konkretna mjesta koja odražavaju književnu i biografsku memoriju, stoga se njihova struktura temelji na integraciji biografskih i literarnih elemenata s fizičkim prostorima poput kuća pisaca, muzejskih i kulturnih centara, te prirodnih staza. Neki od parkova uključuju i mjesta osobnih

tragedija, poput parka posvećenog Pier Paolu Pasoliniju (1922. - 1975.) u Ostiji, gdje je poznati književnik i redatelj tragično preminuo.

Književni park je mjesto sjećanja, ali i mjesto osmišljavanja i realizacije novih projekata u suradnji s različitim partnerima uključujući kulturni i turistički sektor kako bi se postigla integracija kulturnih sadržaja (kulturnih događaja, izložbi i sl.) i preduvjeta za boravak posjetitelja, poput smještaja i restorana. To su tri komplementarna i neophodna stuba za pokretanje stvaranja novog parka. Njegova je glavna svrha zaštita i prezentiranje književne baštine posjetiteljima u autentičnom kontekstu uz aktivno sudjelovanje lokalnog stanovništva. Uloga književnog parka je pružiti izvornu fizičku i osjetilnu atmosferu doživljenog književnog iskustva posjetiteljima koji poznaju autora i njegova djela te senzornim i emocionalnim doživljajima potaknuti na čitanje i istraživanje one posjetitelje koji autora još nisu upoznali (Parchi Letterari).

Glavna obilježja književnih parkova mogu se prepoznati i u simbolu koji je odabran za logotip, a to je *putujuće* ili *putničko drvo* (lat. *Ravenala madagascariensis*) koje raste na Madagaskaru i čiji se listovi skupljaju i čuvaju rosu kako bi nahranili žednog putnika. Ovo drvo ima uspravno stablo koje doseže visinu od deset metara. Listovi tvore ogromnu lepezu koja čuva kišnicu za putnike. Odatle potječe i naziv stabla. Devet listova mudrosti u dizajnu logotipa, svaki s imenom jedne muze, podsjećaju na književnu baštinu antičkih Grka i simbolički predstavlja jedan ključni element književnog parka, naglašavajući važnost pisanja, autentičnosti i kreativnosti te aktivnog sudjelovanja zajednice u očuvanju vlastite povijesti i kulture.

- 1) list: Pisanje je temeljna vještina koja podržava sve znanstvene discipline i prožima svaki put koji se riječima može ispričati. Književnost je umjetnost oblikovanja misli u pisanu riječ. Muza Polimnija (ili Polihimnija), zaštitnica pjesništva, ističe važnost oživljavanja pjesničkih slika.
- 2) list: Kaliopa, zaštitnica epskog pjesništva, poziva na čuvanje autorovog izvornog jezika. Umjesto pojednostavljivanja teksta, potrebno je prirediti spektakl koji dočarava vrijeme i kontekst u kojem je djelo nastalo. Književni prijevodi trebaju zadržati ritam, melodiju i duh izvornika.
- 3) list: Klio, zaštitnica povijesti, poručuje posjetitelju da s ljubavlju istražuje i proučava povijest svoje zemlje jer je ona jedinstvena i samo ju članovi lokalne zajednice mogu pretvoriti u dragocjenost, u kulturno zlato koje će pokazati svijetu.
- 4) list: Terpsihora, zaštitnica plesa, podsjeća da prava ljepota leži u pažljivom, nježnom doticaju s onim što već postoji pa kod restauracije treba zadržati autentičnost mjesta.

- 5) list: Uranija, zaštitnica astronomije, poziva na hrabro uvođenje kvalitetnih inovativnih sadržaja koji odražavaju spoznaje o svemiru i ljudskom iskustvu. Pritom nema potrebe za uključivanjem spektakularnih vanjskih elemenata, nego se treba osloniti na vlastitu kreativnost i posebnost, i svoju energiju usmjeriti prema autentičnom i elegantnom stvaralaštvu.
- 6) list: Euterpa, zaštitnica glazbe, potiče razvoj književnog parka uz glazbu i harmoniju, što ne zahtijeva velike financijske resurse. U parku „prirodno rastu“ glazba i umjetnost usklađeni s duhom zajednice.
- 7) list: Taliya, zaštitnica komedije, poručuje da se u planiranju treba posvetiti pažnja vrijednosti inicijative, a ne iznosu financijske potpore.
- 8) list: Erato, zaštitnica lirske poezije, ističe da se treba dati prednost jednostavnosti i suštini pred spektakularnim efektima, jer su posjete i izvedbe vođene ljubavlju prema priči i umjetnosti dojmljivije od tehnoloških i tehničkih rješenja, koja mogu ugušiti kreativnost i maštu.
- 9) list: Melpomena, zaštitnica tragedije, potiče praktičnu realizaciju konkretnih aktivnosti u Književnom parku, bilo da su one humoristične, tragične, komične ili epske jer praktična primjena ideja nadmašuje teoretska razmatranja.

Slika 24. Logotip Književnih parkova

Izvor: <https://www.parchiletterari.com/simbolo-parchi-letterari.php> (25.9.2024.)

Logotip književnih parkova naglašava sveobuhvatan pristup koji usmjerava očuvanje kulturnog naslijeđa kroz književnost i potiče održivi razvoj teritorija. S naglaskom na inovaciju i resurse i potencijale teritorija, književni parkovi postaju platforma za istraživanje, omogućujući osnaživanje zajednica.

5.2. INTERDISCIPLINARNOST U KNJIŽEVNIM PARKOVIMA

Književni parkovi povezuju književnost s prirodom i kulturom, nudeći posjetiteljima jedinstveno iskustvo. Njihov potencijal očituje se različitim aspektima koji doprinose razvoju kulturnog turizma i očuvanju baštine. Cilj je razviti turističku i kulturnu ponudu koja objedinjuje kulturne, proizvodne i ekološke aspekte unutar usklađene mreže, osiguravajući adekvatnu zaštitu i korištenje kulturnog krajolika. U kontekstu književnih parkova ovaj pristup postaje posebno značajan jer književni parkovi ne samo da promoviraju kulturnu baštinu i književna djela, već i stvaraju sinergiju između turizma i očuvanja okoliša. Književni parkovi omogućuju posjetiteljima da se povežu s biografijama pisaca i njihovim djelima, istovremeno ističući vrijednosti lokalne kulture i tradicije. Na ovaj način naglašava se dodatno veza između turističkog razvoja, ekonomskog rasta i očuvanja kulturne i prirodne baštine čime se osigurava održivost tih prostora i doprinosi jačanju identiteta lokalnih zajednica.

Za razvoj turističke ponude, u kontekstu književnih parkova, potrebno je naglasiti poveznicu između književnosti i geografije, odnosno obilježavanja geografskih prostora. Cilj tematskih karti je omogućiti posjetiteljima „čitanje“ prostora, povezivanje sjećanja na pročitani tekst sa stvarnim prostorom gdje književni kontekst prati informacije o atrakcijama i tehničke detalje mjesta, stvarajući kulturnu ponudu u kojoj je tekst trag, a karta vektor i pristupni uređaj. Georeferenciranje i kartografija postaju dva ključna parametra u ovome polju. Upravo se unutar ovoga dvojakog operativnog okvira kreću aktivnosti talijanskih književnih parkova koji čine zanimljivo područje kartografske i kulturno-povijesne analize zbog različitih tipova karata korištenih u promociji književnosti. Prema službenoj web stranici, većina parkova na nacionalnoj razini, koristi narativne karte kao potporu teritorijalnoj promociji. Neki parkovi koriste „kartu parka“ u obliku tiskanog vodiča, književne brošure ili informativnog letka s ciljem definiranja tematskih granica parka i njegovih poetskih ekstenzija. U drugim slučajevima, kartografski pristup koristi se za promociju specifičnih događaja ili staza. Iako često nema sustavnog akcijskog plana, karta igra ključnu ulogu u promociji šetnji i književnih tura kao podrška za grafičko čitanje i osmišljavanje turističkog iskustva.

Interaktivne književne karte predstavljaju inovativni pristup unutar mreže parkova. Ove digitalne karte, dostupne putem web stranica ili aplikacija, omogućuju geolokaciju književnih citata unutar tematskih itinerara. Park Francesco Petrarca i Euganejska brda u Venetu, sadrži digitalne ploče koje omogućuju povezivanje književnih citata s konkretnim mjestima. Sličnu inicijativu provodi i Park Albina Pierra u Basilicati gdje su pjesnički stihovi povezani s geografskim elementima i popraćeni audiovizualnim zapisima. Cilj ovih parkova nije samo

očuvanje fizičkog prostora već i nematerijalne baštine poput jezika i dijalekata. Književna kartografija u ovom kontekstu postaje ključni alat za istraživanje teritorija, omogućujući posjetiteljima slojevito otkrivanje materijalne i nematerijalne baštine mjesta, s turističkom i društvenom namjenom te kao alat za promociju teritorija.

Svake godine, 22. listopada, obilježava se Svjetski dan književnih parkova. Ovaj dan posvećen je organizaciji različitih aktivnosti i manifestacija unutar književnih parkova kako bi se privuklo što više posjetitelja. Tijekom ovog razdoblja, parkovi nude razne programe, poput književnih tura, čitanja, radionica i tematskih šetnji. Cilj ovih događanja nije samo zabaviti posjetitelje, već i dodatno promovirati književne parkove kao važne kulturne i turističke destinacije. Ove aktivnosti pomažu u podizanju svijesti o književnoj baštini i inspiriraju ljude da istraže mjesta povezana s poznatim autorima. Svjetski dan književnih parkova također potiče povezivanje lokalnih zajednica i jačanje književnog turizma. Obilježavanje ovog dana važan je korak u očuvanju književne tradicije i poticanju interesa za književnost u društvu.

5.3. PRIMJERI DOBRE PRAKSE U ITALJI

5.3.1. Književni park Albino Pierro

Osnivanje Književnog parka Albino Pierro potaknuto je povezanošću pjesnika i njegovog rodnog grada Tursi u regiji Basilicata. Albino Pierro, poznat po dijalektnoj poeziji, više je puta bio nominiran za Nobelovu nagradu za književnost. Rođen je 1916. godine u Rabatani, najstarijoj četvrti grada, poznatoj po arapsko-saracenskoj arhitekturi. Ovaj krajolik ga je duboko obilježio i nadahnuo njegovo stvaralaštvu. Prije smrti, 1995. godine, Pierro je izrazio želju da bude pokopan u rodnom gradu.

Književni park Albino Pierro pod upravom istoimenog Centra za studije, smješten je u povijesnom središtu, u staroj zgradi obitelji Pierro u kojoj je Albino rođen. Zgrada se sastoji od podruma i dva kata. Jedan kat pretvoren je u knjižnicu koja sadrži autorova djela, knjige koje je posjedovao i opsežnu dokumentaciju. Drugi kat služi kao slikarska galerija s trajnom izložbom slika lucanskih umjetnika poput Nina Tricarica i Antonija Masinija, inspiriranih Pierrovim lirskim djelima. Kuća se može posjetiti uz prethodni dogovor. Od 2007. godine zgrada je sjedište Centra za studije, odredište za istraživače iz Italije i svijeta. Iste godine osnovan je Književni park Albino Pierro koji organizira kulturne manifestacije i vođene ture vezane za Pierrovu književnu ostavštinu. Ruta poezije Albina Pierra prolazi ulicama koje su inspirirale ovog pjesnika i na izravan način pokazuje povezanost između fizičkih lokacija i

pjesničkog pripovijedanja. Odabrani stihovi ispisani na pločama služe kao poziv na ovo putovanje (Parco Letterario – Albino Pierro).

Slika 25. Muzej – kuća Albino Pierro

Izvor: <https://www.parchiletterari.com/parchi/albino-pierro/vita.php> (25.9.2024.)

5.3.2. Književni park Tommaso Landolfi

Kako bi se predstavio pisac Tommaso Landolfi (1908. - 1979.) i njegova djela kroz prostor u kojem se rodio i živio, 2014. godine osnovan je književni park koji se proteže uskim uličicama povijesnog središta gradića Pico, u regiji Lazio. Ovo pitoreskno mjesto privlači posjetitelje prekrasnom srednjovjekovnom arhitekturom i prirodnim ljepotama koje ga okružuju. Književni park Tommaso Landolfi posjetiteljima nudi jedinstveno iskustvo obilaska dijelova ovog gradića s naglaskom na lokacije koje su književnika posebno inspirirale. U parku se nalaze informativne ploče koje pružaju uvid u njegov život, rad i utjecaj na talijansku književnost, na dvanaest panela izrađenih od drva dobivenog čišćenjem šuma i od aluminijskih ploča koje je izradila lokalna tvrtka, s ciljem korištenja lokalnih resursa. Slična ruta proteže se i obližnjim planinskim stazama koje su piscu bile drage.

Tommaso Landolfi poznat je po novelama sabranim u zbirkama *Dijalog o najvišim sustavima*, *More žohara i druge priče*, *Nemoguće priče* i romanima *Mjesečev kamen*, *Jesenja pripovijest*, *Ribarovo pivo* i drugi (Landolfi, Tommaso - Hrvatska enciklopedija). Njegova povezanost s rodnim krajem nije samo fizička nego je duboko ukorijenjena u literarnoj tradiciji i osobnim iskustvima, i vidljiva je u njegovom stvaralaštvu kroz sljedeće ključne točke:

- a) **inspiracija iz krajolika:** Landolfi u svojim djelima opisuje karakterističnu arhitekturu Pica i zadivljujući krajolik u okolici, koristeći slike planina Aurunci

- b) **osjećaj pripadnosti:** Tekstovi su prožeti osjećajem pripadnosti „malom selu izgubljenom među planinama“ koje nije samo geografska lokacija, već i emocionalna osnova iz koje crpi inspiraciju
- c) **odraz lokalne kulture:** Opisi svakodnevnog života likova, običaja, tradicije i vrijednosti slika su lokalnih kulturnih obilježja autorovog rodnog kraja
- d) **simbolizam:** Elementi iz prirode, arhitekture i povijesti rodnog kraja ne služe samo kao pozadina njegovih priča, već postaju simboli emotivnog stanja
- e) **utjecaj na identitet:** Landolfi istražuje kako geografski i kulturni kontekst oblikuje identitet
- f) **pozivanje na povijest:** U Landolfijevim djelima reflektira se lokalna povijest i povezuje se osobno s kolektivnim (visitpico.it).

Slika 26. Književni park Tommaso Landolfi

Izvor: <https://www.visitpico.it/parco-letterario/> (25.9.2024.)

5. 3. 3. Književni park Giuseppe Giovanni Battaglia

Književni park Giuseppe Giovanni Battaglia u gradiću Aliminusa i njegovoj okolici, u blizini Palermo, na Siciliji, posjetiteljima nudi jedinstvenu priliku da istraže prirodnu i kulturnu baštinu ovog područja kroz prizmu književnosti. Giuseppe Giovanni Battaglia (1951. - 1995.), poznat kao Piddu, inspiraciju je nalazio u krajolicima i ljudima rodnog kraja. Njegov opus uključuje lirske zbirke (*Campa padrone che l'erba cresce; L'ordine di viaggio* i dr.), prozna (*Il viaggiatore* i dr.) i dramska djela (*Tutti ubriachi prima della fine* i dr.) na dijalektu i na standardnom talijanskom jeziku (Giuseppe Giovanni Battaglia - Poesia del Nostro Tempo). Književni park koji nosi njegovo ime posjetiteljima omogućujući upoznavanje načina života i mentaliteta lokalnih stanovnika te doživljaj emocija koje su oblikovale pjesnikovu životnu sudbinu. Park služi kao čuvar mjesta ovjekovječenih u pjesnikovim stihovima - od

tradicionalne arhitekture i neobičnih kuća do doline rijeke Torto i planina San Calogero i Soprana.

Općina je izgradila centar za posjetitelje koji uključuje zoološki vrt i senzorsku stazu, zanimljive za školske grupe. Prošlog lipnja odobren je projekt "Muzej seoskih kuća" u kojem sudjeluju građani koji nude stare kuće za turističku upotrebu. Općinska uprava identificirala je tipične seoske kuće izgrađene u periodu od osnutka sela, oko 1600. godine do sredine XX. stoljeća. Ovi objekti imali su trostruku funkciju (stanovanje ljudi, sklonište za životinje i skladištenje zaliha) i još uvijek prisutni, sada u urbanom tkivu. Uz suradnju znanstvenog odbora, općinskog osoblja i volontera civilne službe, turistima će se, uz pripovijedanje starijih, u blizini i unutar kuća dočarati život, obrti i tradicije prošlih vremena (Parco Letterario Giuseppe Giovanni Battaglia), turističku upotrebu, poticati obnovu, očuvanje i valorizaciju naslijeđa vezanog uz seljačku civilizaciju.

Slika 27. Književni park Giuseppe Giovanni Battaglia

Izvor:

https://win.carrefoursicilia.it/carrefoursic/2016/Progetto%20Rem/aliminusa%203%20lug16/info_parco%20letterario.htm (25.9.2024.)

6. REZULTATI IZVIDAJNOG ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju bit će analizirani rezultati intervjua provedenih s ključnim akterima turističkog sektora na Braču. S obzirom na to da turističke zajednice, općinske vlasti i lokalni stanovnici kontinuirano rade na poboljšanju i obogaćivanju turističke ponude, cilj intervjua bio je ispitati njihova mišljenja o mogućnosti uvođenja elemenata književne baštine u turističke sadržaje. Ispitivanje je obuhvatilo nekoliko važnih aspekata u vezi s potencijalnim razvojem književnog turizma na otoku. Posebna pozornost posvećena je procjeni interesa za književnu baštinu, korištenju lika i djela Vladimira Nazora u promotivnim materijalima i postojećim književnim manifestacijama na otoku. Dodatno, ispitana je informiranost ispitanika o konceptu književnih parkova, kakvi su poznati u Italiji te su prikupljena njihova mišljenja o mogućnostima i potencijalu razvoja književnog turizma na Braču.

6. 1. ODABIR ISPITANIKA

Za provedbu intervjua odabrana su tri turistička djelatnika i načelnik općine kao predstavnik lokalne samouprave, s obzirom na njihovu ključnu ulogu u razvoju i promociji turističke ponude na otoku. Intervjui su izvedeni na dva načina: dva su bila provedena uživo, što je omogućilo dublju interakciju i neposrednu razmjenu ideja, dok su preostala dva obavljena telefonski, radi praktičnosti i dostupnosti ispitanika.

Odabir turističke vodičice bio je ključan, budući da ona predstavlja važnu kariku u oblikovanju turističkih programa, s obzirom na to da ima neposredan kontakt s posjetiteljima i aktivno sudjeluje u kreiranju iskustava koja im se nude. Intervju s direktoricom Turističke zajednice općine Postira rezultirao je prijedlogom intervjuiranja direktorice općine Milna što je dodatno obogatilo raspravu i omogućilo širu perspektivu o stanju i potencijalima književnog turizma na otoku. Načelnik općine izabran je kako bi se stekao uvid u stavove o književnom turizmu i kulturnim programima čelnika lokalne uprave. S obzirom na funkciju koju obnaša, njegova perspektiva značajna je za oblikovanje budućih strategija i politika koje se odnose na razvoj turističke ponude. Ovaj pristup omogućuje uvid u razmišljanja i planove ključnih dionika te stvara čvrstu osnovu za unapređenje turističke ponude koja uključuje elemente književne baštine i kulturne aktivnosti.

6.1. OSVRT NA DOBIVENE REZULTATE

Prvi intervju pruža uvid u percepciju književne baštine među turističkim djelatnicima na otoku. Turistička vodičica naglašava interes posjetitelja za književne sadržaje, posebno onih

koji biraju kulturne i povijesne ture, dok turisti orijentirani na plaže pokazuju manje zanimanje. Ona je otvorena za uključivanje književne baštine u svoja vođenja kako bi posjetiteljima olakšala razumijevanje i stvorila emocionalnu povezanost s lokalnom kulturom. Ispitanica prepoznaje potencijal Brača za razvoj književnog turizma i naglašava važnost promocije kulturnih manifestacija, predlažući ideje poput literarnih natječaja i radionica pisanja za djecu. Iako nije upoznata s konceptom književnih parkova, izrazila je želju za daljnjim obrazovanjem o toj temi što ukazuje na potrebu za širenjem znanja među turističkim djelatnicima. Ukupno gledajući intervju pokazuje potencijal za razvoj književnog turizma na Braču, uz naglasak na veću promociju i edukaciju kako bi se iskoristile mogućnosti književne baštine. Ispitanica je izrazila entuzijazam za integraciju književnosti u turističke sadržaje, što može doprinijeti stvaranju jedinstvenog i kvalitetnog turističkog doživljaja.

Drugi intervju s direktoricom Turističke zajednice općine Postira otkriva stavove o književnoj baštini Brača. Ispitanica ističe postojanje interesa posjetitelja za književnost, no naglašava da se taj interes manifestira samo kod manjeg broja turista, uglavnom tijekom književnih festivala kao što su *Nazorovi dani*. Dok se lik Vladimira Nazora koristi u promotivnim materijalima, turistička ponuda fokusira se većinom na lokalne proizvode (poljoprivredu i ribarstvo). Direktorica ukazuje na Bobovišća na moru, gdje je Nazor odrastao, kao mjesto većeg potencijala za upoznavanje s njegovim naslijeđem. Direktorica prepoznaje mogućnost razvoja književnog turizma i naglašava važnost očuvanja lokalnog dijalekta te angažiranja mladih uz literarne aktivnosti. Iako su razgovori o književnim parkovima postojali, nisu realizirani, a direktorica se više usredotočuje na druge turističke adute. Unatoč tome, ističe važnost kulturnih manifestacija i očuvanja književne baštine kao dodatka turističkoj ponudi. Intervju naglašava izazove i potencijale u integraciji književne baštine u turističku strategiju otoka, s naglaskom na potrebu za strateškim planiranjem i suradnjom ključnih dionika.

Treći intervju, s načelnikom općine Postira, pruža važan uvid u trenutni kulturni program i književnu baštinu ovog područja. Načelnik ocjenjuje da je kulturni program na zadovoljavajućoj razini, zahvaljujući manifestacijama poput Postirskog lita i aktivnostima škole, knjižnice i Župe sv. Ivana Krstitelja, ali prepoznaje prostor za unapređenje. Vladimir Nazor najviše se promovira kroz manifestaciju „Nazorovi dani“, no načelnik ističe da postoji potreba za boljim brendiranjem općine kao njegovog rodnog mjesta. Iako trenutačno nema planova za projekte vezane uz Nazora, načelnik vjeruje da bi razvoj književnog turizma mogao unaprijediti turizam u Postirima. Zainteresiranost lokalne zajednice za pokretanje književnog parka posvećenog Nazoru otvara mogućnosti za buduće inicijative i suradnju, čime bi se dodatno valorizirala književna baština i obogatila turistička ponuda općine. Ovaj

intervju ukazuje na pozitivan stav prema književnom turizmu i potrebu za aktivnijim pristupom u valorizaciji lokalne kulturne baštine.

Četvrti intervju s direktoricom Turističke zajednice općine Milna istražuje percepciju i potencijal književnog turizma na otoku. Iako među posjetiteljima ne postoji značajan interes za književnu baštinu, direktorica ističe da se u Milni provode aktivnosti za promociju lokalne kulturne baštine, kao što su projekt „Vladimir Nazor i njegova ostavština u modernom prikazu“ i *Večer Tina Ujevića*. Unatoč izazovima, vjeruje da bi dodatni sadržaji mogli obogatiti turističku ponudu, premda ih ne vidi kao glavne atrakcije. TZO Milna već osam godina nudi ormar za besplatnu posudbu i razmjenu knjiga, a otvorena je za nove projekte, uključujući koncept književnih parkova. Direktorica izražava zanimanje za edukaciju o toj temi, što ukazuje na otvorenost za razvoj književnog turizma. Intervju naglašava potrebu za jačanjem promocije književne baštine i lokalnog identiteta te razvojem strategija koje bi književni turizam učinile privlačnijim za posjetitelje, otvarajući prostor za unapređenje turističke ponude.

Intervjuom se saznalo da iako se trenutni interes za književne sadržaje među turistima čini ograničenim, postoji otvorenost turističkih djelatnika za integraciju književne baštine u turističku ponudu. Turistički djelatnici prepoznaju vrijednost književnih elemenata i spremni su ih uključiti u vođenja i aktivnosti što može obogatiti iskustvo posjetitelja. S obzirom na izjave direktora i turističkih djelatnika, jasno je da je potrebna veća suradnja među općinama, posebice između Postira i Milne, kako bi se realizirali projekti poput književnog parka posvećenog Nazoru. Ovaj park ne bi samo doprinio promociji lokalne kulture, već bi i stvorio atrakciju koja bi privukla turiste koji traže autentična kulturna iskustva. Da bi se iskoristile sve mogućnosti koje književna baština nudi, ključno je strateško planiranje i povećano angažiranje u promociji lokalne kulture. Edukacija turističkih radnika o novim trendovima u književnom turizmu, kao i organizacija manifestacija i radionica, može dodatno osnažiti ovu vrstu turizma. Zaključno, postoji prostor za unapređenje turističke ponude na otoku Braču kroz valorizaciju književne baštine, što može rezultirati stvaranjem jedinstvenih i nezaboravnih iskustava za posjetitelje.

7. KULTURNO-TURISTIČKI PROIZVOD INSPIRIRAN NAZOROVOM BAŠTINOM

U ovom poglavlju će biti predstavljen Vladimir Nazor kao osoba i književnik, s posebnim naglaskom na njegovu povezanost s otokom Bračom. Ova analiza poslužit će kao temelj za središnji dio poglavlja u kojem je predstavljen prijedlog Književnog parka Vladimira Nazora, u mjestu Bobovišća na moru.

7.1. LIK I DJELO VLADIMIRA NAZORA

Vladimir Nazor bio je istaknuti hrvatski romanopisac, pjesnik i putopisac, rođen 1876. godine u Postirama na Braču. Osnovnu školu pohađao je na otoku, a s deset godina preselio se u Split kako bi upisao klasičnu gimnaziju. Nakon završetka gimnazije, studirao je prirodoslovne znanosti u Grazu, a zatim je postao profesor u Zadru (1901. - 1903.), u Istri (1903. - 1918.) i u Zagrebu (1918. - 1920.). Neko vrijeme bio je upravitelj dječjeg doma u Crikvenici (1920. - 1931.), a 1931. godine preselio se u Zagreb. Njegova politička karijera uključivala je suradnju s partizanima; 1943. godine postao je predsjednik ZAVNOH-a, a nakon Drugog svjetskog rata predsjednik Sabora Narodne Republike Hrvatske (Nazor, Vladimir - Hrvatska enciklopedija).

Nazorovo plodno književno stvaralaštvo uključuje pripovjedne pjesme (*Slavenske legende*, 1900; *Živana*, 1902; *Knjiga o kraljevima hrvatskijem*, 1904; *Utva zlatokrila*, 1916), lirske pjesme (*Lirika*, 1910; *Nove pjesme*, 1913; *Intima*, 1915, *Pjesmi ljuvene*, 1915; *Niza od koralja*, 1922; *Pjesme u šikari*, 1932), novele (*Istarske priče*, 1913; *Priče iz djetinjstva*, 1924; *Priče s ostrva iz grada, s planine*, 1927; *Zagrebačke novele*, 1942), romane (*Krvavi dani*, 1908; *Šarko*, 1929; *Pastir Loda*, 1938; *Dedek Kajbumščak*, 1938), eseje i prijevode. Kada se pridružio partizanima, započeo je novo razdoblje s temama povezanim s nacionalnim identitetom, stvarajući stihove poput „Hrvatskog jezika“. Antologijsku vrijednost imaju njegovi stihovi (npr. *Cvrčak*, *Čempres*, *Maslina*), alegorijski ep *Medvjed Brundo* i legendarna priča o divu *Veli Jože*. Preminuo je 1949. godine u Zagrebu, a u njegovu čast dodjeljuje se nagrada koja nosi njegovo ime za umjetnička dostignuća (lektire.hr).

Nazor je ostavio trajni pečat u hrvatskoj književnosti i kulturi, a otok Brač ostaje simbol njegovih ranih godina i inspiracije. Ovaj otok, poznat po svojoj prirodnoj ljepoti i bogatoj kulturnoj baštini, pružio je Nazoru poticaj za mnoge teme.

7.2. NAZOROVA KNJIŽEVNA BAŠTINA NA OTOKU BRAČU

Djetinjstvo koje je Vladimir Nazor proveo na otoku Braču snažno je utjecalo na njegov književni rad, osobito u pripovijetkama iz Bračkog ciklusa. Ovaj ciklus, koji se sastoji od 37 priča objavljenih u tri zbirke, nastao je u razmaku od dvadeset pet godina i obuhvaća raznolike teme vezane uz život na otoku Braču, čime se potvrdila njegova uloga kao dalmatinskog pisca. Brački ciklus može se podijeliti u dva dijela. Prvi dio predstavlja autobiografsku lirsku prozu, s proznim lirskim zapisima i elementima poetskog realizma. Ovaj dio ciklusa otkriva duboke emocije i osobne doživljaje, stvarajući emotivnu sliku života na otoku. Drugi dio ciklusa, koji je nastao nakon Drugog svjetskog rata, ponovno se vraća temama djetinjstva, istovremeno se baveći socijalnim pitanjima, što ukazuje na autorovu sposobnost da poveže osobne uspomene s društvenim kontekstom. Pripovijetke u Bračkom ciklusu predstavljaju memoarsku prozu koja daje vjernu i raznoliku sliku života na dalmatinskim otocima krajem XIX. stoljeća. Nazorove priče o djetinjstvu na Braču svjedoče o bogatoj kulturi i tradiciji Mediterana.

U pogledu jezika sam ističe da njegova štokavština „odiše čakavskom dušom“, čime podsjeća na svoje korijene. U jednoj od pripovijetki, *Voda* koristi mnogo lokalizama u dijalozima, dok u ostalim pričama likovi uglavnom pričaju na standardnom jeziku. Iako se lokalni oblici i riječi pojavljuju samo povremeno, oni pridonose lokalnom koloritu i autentičnosti djela.

U svom opusu, Nazor je ostavio neizbrisiv trag u hrvatskoj kulturi i književnosti, a njegovo djelo ostaje važan izvor za razumijevanje mediteranske kulture i životnog stila u ne tako davnoj prošlosti. Njegovo književno stvaralaštvo, bogato autobiografskim elementima i snažnim emotivnim nabojem, oslikava dušu dalmatinskog prostora i doprinosi njegovoj reputaciji kao jednog od ključnih autora u hrvatskoj književnosti. Kao književnik, Nazor se bavio i društvenim temama te je kroz svoje priče često ispitivao identitet, tradiciju i povezanost s prirodom. Njegova sposobnost stvaranja živopisnih prikaza ljudi i običaja, kao i prenošenju suštinske vrijednosti svog kraja, čini ga ne samo dalmatinskim piscem, već i važnim čuvarem kulturne baštine. Njegova djela nastavljaju nadahnjivati nove generacije, a povezanost s otokom i dalje je ključna u razotkrivanju njegove umjetničke vizije (Mønnesland).

7.3. KNJIŽEVNI PARK VLADIMIRA NAZORA

Ideja za predlaganje pokretanja Književnog parka Vladimira Nazora na Braču potaknuta je materijalnom kulturnom baštinom koja uključuje pjesnikovu rodnu kuću i bistu u Postirima.

Istraživanjem otoka, otkrivena je Nazorova ostavština u mjestu Bobovišća na moru gdje je živio od svoje šeste godine do odlaska u gimnaziju u Split. U tom mjestu nalazi se njegova obiteljska kuća u kojoj je smještena mala memorijalna zbirka s njegovim rukopisima, predmetima i fotografijama, a njegov kip je ove godine upotpunjen spomenikom u obliku listova knjige na kojima se nalaze kodovi koji upućuju na stranice vezane uz njegov život i književno stvaralaštvo. Osim toga, na brdašcu iznad mjesta nalaze se originalni spomenik Tri sestrice koji je Nazor dao izgraditi u čast svojih sestara za koje se brinuo te jedna kula. U centru mjesta nalazi se replika spomenutog spomenika Tri sestrice. U mjestu se organizira i ljetna manifestacija „Večer morske poezije“ tijekom koje se čitaju Nazorovi stihovi. Svi ovi elementi poslužili su kao inspiracija za osmišljavanje književnog parka posvećenog ovom važnom hrvatskom piscu koji je snažno povezan s otokom.

Implementiranjem dobrih primjera prakse koje se provode u Italiji, pretpostavlja se da je i na Braču moguće dobiti novi turistički proizvod koji će dodatno obogatiti turističku ponudu otoka na način da se kroz prizmu književnosti valorizira kulturna i povijesna baština, u kombinaciji s gastronomijom i prirodnim ljepotama ovog mjesta. Sinergija navedenih elemenata mogla bi doprinijeti razvoju Bobovišća na moru i obližnjih otočkog mjesta u održivom smjeru i na dobrobit lokalne zajednice.

7.3.1. Stihovi za oblikovanje krajolika

Nazor je u mnogim svojim pjesmama i pripovijetkama posvetio pažnju opisivanju života na otoku, često se osvrćući na vlastito djetinjstvo koje je proživio u tom jedinstvenom okruženju. To razdoblje života ostavilo je dubok trag na njega i oblikovalo njegovo književno stvaralaštvo, pružajući mu neiscrpnu inspiraciju za njegova djela. Često se vraćao u mislima na bezbrižne dane provedene u rodnom mjestu, što je bilo prisutno i u njegovim stihovima i pričama. Posebno se to odnosi na mjesto Postira, u kojem je Nazor rođen i na Bobovišća na moru gdje je živio. Ta mjesta su često služila kao motiv u njegovim djelima. Opisivao je ljepotu prirode, zvuk mora, mirise mediteranskog bilja i svakodnevni život otočana, čuvajući tako kroz svoju književnost sjećanje na rodni kraj i otkrivajući čitateljima ljepotu tog posebnog mjesta koje mu je bilo dom.

Za oslikavanje, prezentiranje i oživljavanje krajolika koristit će se stihovi i rečenice iz Nazorovih pjesama i priča. To će poslužiti za stvaranje scenarija koji će posjetiteljima parka i ljubiteljima proze i poezije omogućiti ulazak u jedan novi, zamišljeni svijet, koji je spoj prošlosti i sadašnjosti, stvarnosti i mašte. S obzirom na veliki opus djela koje je Nazor napisao stihovi će biti podijeljeni u nekoliko kategorija, kako bi se njegova književna baština uklopila u različite segmente lokalnog krajolika.

Prvi set odabranih stihova odnosit će se na točke povezanosti autora i mjesta koje su preuzete iz primjera dobre prakse iz jednog talijanskog književnog parka: inspiracija iz krajolika, osjećaj pripadnosti, odraz lokalne kulture, simbolizam u poeziji, utjecaj na identitet, pozivanje na povijest). Autorova povezanost s otokom Bračom očituje se kroz različite aspekte, a to će se ilustrirati u Nazorovim stihovima. Inspiracija iz prirodnog okruženja i krajolika manifestira se u njegovim opisima prirode koja okružuje otok, dok duboki osjećaj pripadnosti prožima njegove stihove, u kojima često ističe svoje emocionalno vezivanje za domovinu. Prikaz lokalne kulture evidentan je kroz teme i motive koji odražavaju život zajednice na Braču, a simbolički elementi u poeziji dodaju dodatne slojeve značenja njegovim djelima. Utjecaj na oblikovanje identiteta prepoznaje se u načinu na koji Nazor koristi vlastite iskustvene okvire, dok se oslanjanje na povijest očituje u njegovim referencama na kulturne i povijesne aspekte otoka. Ove će se točke analizirati kako bismo osvijetlili način na koji su utjecale na Nazorov kreativni izraz i doprinijele njegovoj prepoznatljivosti kao jednog od najvažnijih autora u hrvatskoj književnoj tradiciji. Na taj način, Nazorova baština postaje ne samo prikaz njegovog osobnog identiteta, već i svjedočanstvo o bogatoj kulturnoj povijesti otoka Brača.

Drugi set stihova bit će usmjeren na ilustriranje ključnih točaka kroz koje će prolaziti osmišljena tematska tura unutar književnog parka. Ovi stihovi, pažljivo odabrani, služiti će kao vodiči koji će posjetiteljima omogućiti dublje razumijevanje kulturne baštine i prirodnog okruženja. Na svakom odredištu ture, posjetitelji će imati priliku čuti ili pročitati stihove koji evociraju slike i emocije vezane uz specifične lokacije, obogaćujući njihovo iskustvo. Integracija književnosti i prirodnih ljepota stvorit će jedinstveni doživljaj koji spaja prošlost i sadašnjost, stvarnost i maštu. Ovaj pristup omogućit će posjetiteljima istraživanje lokalne književne tradicije, pružajući im uvid u povijest i kulturu mjesta. Kroz tematsku turu, obogaćenu ovim stihovima, posjetitelji će steći nova znanja, a njihova mašta bit će potaknuta, što će rezultirati nezaboravnim iskustvima i dodatno ojačati povezanost između umjetnosti i prirodnog okoliša.

a. Inspiracija iz krajolika

Vladimir Nazor, u svojim stihovima, oslikava Brač kao otok prožet divljinom i snagom prirode, čiji je krajolik oblikovan mirisima kadulje i smilja, te česminama, smrekama i kupinama. Bogata vegetacija, koja prekriva otok, simbol je neukroćenog karaktera i prirodne otpornosti, a kroz nju Nazor odražava suživot ljudi i okoliša. Otok je živ kroz svoj biljni i životinjski svijet, utkan u pjesnikove vizije.

„Sav je otok bio pun česmina, smreka, smrča i kupine, kadulje i smilja. I njegovi su rijetki stanovnici bili samo čobani. I Brač je bio na glasu po svojim kozama.“

Pastir Loda (V. Nazor)

U Natorovim stihovima često se osjeća ljubav prema tim krajolicima pa tako opisuje uvale koje se urezuju među strme stijene okupane suncem. Sunčane uvale i njihove tople obale su u kontrastu s divljim, kamenitim obrisima, čime pjesnik uspijeva prenijeti dojam mjesta koje je istovremeno surovo i blago. Sunce koje gotovo nikada ne zalazi dočarava trajnu prisutnost svjetlosti i topline, kao stalnog pratioca života na otoku.

„Vidio bih usku uvalu morskú, strmih žalova, nalik na fjord, kamenitu i divlju, ali svu obasjanu suncem, koje gotovo nikad ne zalazi.“

Dječak s otoka (V. Nator)

U njegovim pjesmama, uz more i stijene, naziremo i šumske prizore, gdje hrastovi, brestovi i smreke rastu isprepleteni. Nator s posebnim osjećajem za detalje promatra te šumske pejzaže, svaki stas drveća i svaki miris, čime dočarava bogatstvo i harmoniju prirode. Ta raznolikost biljnog svijeta, gdje svaka biljka ima svoje mjesto, odražava pjesnikovu sposobnost opažanja i razumijevanja suštine mediteranskog okoliša.

„Hrastovi, brestovi, drenovi, lijeske i smreke rastu pomiješani. Raspoznajem iz izdaleka, svakoga po njegovu stasu i obliku, po njegovoj boji i mirisu.“

Dječak s otoka (V. Nator)

U daljnjem opisivanju otoka, Nator prenosi sliku vinograda ovjenčanih maslinama, gdje dječak sanjari dok grožđe zri, a cvrčci pjevaju uz daleki šum mora. Ovaj prizor oslikava ritam prirode, gdje vrijeme prolazi kroz cikluse sazrijevanja i berbe, dok more i nebo čine kulisu tom pastoralnom skladu. Priroda i ljudski rad sjedinjeni su u ovom idiličnom pejzažu koji je središnji dio života na otoku.

*Zeleni se lijepi vinograd mojega oca,
Ovjenčan maslina vijencem, pod njime sanjari dječak,
Grožđe dok zre i sve jače pijev cvrčka se glasa, i more
Krkoči negdje daleko i nebeskom plove vedrinom
Dva oblaka bijela, tanka.*

Ono što me nadahnjuje (V. Nator)

Nator nije ravnodušan ni prema surovosti prirode, posebno kad vjetrovi bjesne kroz česmine, čupajući i lomeći njihove grane. U takvim trenucima priroda postaje snažna i divlja, valovi se podižu poput konja, a stijene stenju pod njihovom silinom. Prizor oluja dočarava borbu elemenata, gdje česmine, poput ljudi, prkose vjetrovima i valovima, simbolizirajući izdržljivost života na otoku.

*Daleko, daleko na otoku plavu
Znam hridinu suru sa česvinom stoljetnom.
U jesenjoj tmuši i bjesnilu proljetnom
Nju vjetrina hvata za zelenu glavu;
I čupa je, lomi. Val trkom silovitom
Ko at se bjelogrivi penje;*

*U vrtlogu pjene pod njegovim kopitom
Panj škripa, a litica stenje.*

Česvina (V. Nazor)

Nazor ipak pronalazi i nježne trenutke u toj istoj prirodi, kao u sceni noćnog vrta pod mjesječinom, gdje cvrčci održavaju svoj koncert. Ovaj prizor donosi toplinu i mir, ali i nepredvidljivost prirode, čak i u naizgled skladnom trenutku noćnog mira.

*Sinoć, u mom vrtu punom mjesječine,
Na koncertu noćnih zrikavaca, nije
Bilo sve u redu. - Jedan od starijih
Gr'ješio u taktu, sviro bez sordine.*

Zrikavac (V. Nazor)

U pjesmi o oseci, pjesnik prepoznaje prolaznost i ranjivost života, dok sunca suši resine na žalu, a školjka otvara svoja vrata žedna vode. Ovdje se osjeća tišina i sporost otočkog života, ali i neprekidna borba sa silama prirode, kao volak koji vuče svoju kamenu kućicu prema valu.

*Venu ispod sunca resine na žalu,
A školjka se žedna otvara napolak.
Ježu igle vise. Uv'jek teže volak
Kamenu kućicu vuče prema valu.*

Oseka (V. Nazor)

Svaka od tih slika, prožeta ljubavlju prema otoku i njegovim krajolicima, stapa se u jedinstvenu cjelinu Nazorovog nadahnuća. Inspiriran mirisima, bojama i zvukovima Brača, pjesnik bilježi otok kao živu i dišuću stvarnost. Kroz svoju poeziju, on otkriva ljepotu i surovost prirode, čineći je ne samo kulisom, već suštinom svojeg stvaralaštva i osobnog odnosa prema svijetu.

b. Osjećaj pripadnosti

Vladimir Nazor kroz svoje stihove izražava duboku povezanost s rodnim krajem, jezikom i identitetom, koja se očituje kao trajni osjećaj pripadnosti. Iako je napustio rodno mjesto još u djetinjstvu, sjećanja na taj mali obalni grad ostala su snažno prisutna u njegovim mislima. Ta uspomena postaje simbol nostalgije i čežnje za domom, mjesto kojem se u mislima stalno vraća i koje nosi kao neizbrisiv dio sebe.

*„Rodih se u gradiću na žalu morskog kanala.
Ne vidjeh ga od svoje pete ili šeste godine, al' ga se i sada sjećam.“*

Anđeo u zvoniku (V. Nazor)

U njegovim pjesmama osjećamo i želju za povratkom na poznate obale koje su oblikovale njegova najranija iskustva. More, kao simbol djetinjstva i nade, predstavlja prostor u kojem su

se formirale njegove prve spoznaje o svijetu. Ta uspomena na rodni kraj nosi u sebi sigurnost i emocionalni mir, ali i nadu u budućnost koja se rađa iz dubokih veza s prošlašću.

*Da ga zagrlim u hodu
Pokažem vidike veće
I uvalu nade plavu –
More ljubavi i sreće.
Odvest ću ga opet natrag
Gdje je kao dječak bio,
Nek pogleda u budućnost –
More nade svijet je cio.*

More nade (V. Nazor)

Nazorova sjećanja na dane provedene u ribolovu s ocem na moru oživljavaju osjećaj zajedništva i povezanosti s prirodom. Prizori tih mirnih trenutaka odražavaju ne samo fizičku bliskost s prirodom, već i emocionalnu vezu s ocem, morem i prostorom u kojem je odrastao. I u najjednostavnijim trenucima, poput povratka kući nakon dana provedenog na moru, osjeća se pripadnost mjestu koje ga je oblikovalo i dalo mu osjećaj ukorijenjenosti.

*Sjećam se djetinjstva, dok s ocem
Ribu smo lovili po bistromu moru.
Krenuli rano bi još po mraku
I usred konala čekali zoru.
Sjećam se, bunaca okolo barke
Ko led da je sledio kono cijeli.
Daleko okolo ni barke ni broda
Tek jarbol koji bez jedra – bijeli.
I dok bi sunce peklo nam leđa
Dok s ribom smo se vraćali kući
Kono bi blistao čistoćom mora
Svud kud nam pogled mogao pući.*

Nešto pluta (V. Nazor)

Nazorova ljubav prema materinjem jeziku dodatno naglašava taj osjećaj pripadnosti. Za njega, jezik predstavlja poveznicu s identitetom i kulturom, sredstvo kroz koje istražuje svijet oko sebe i sebe samog. Taj jezik je bio njegovo utočište i vodič, prateći ga kroz sve životne faze, gdje god se nalazio. Kroz jezik, Nazor pronalazi povezanost s domovinom i ljudima, doživljavajući ga kao bitan dio svog bića.

*U tebi sam vijek svoj proživio,
Drevni i lijepi jeziče Hrvata;
Rođen na morskome pragu tvojih vrata,
Polako sam te, uz trud, osvojio.*

*Povede ti me i gdje nisam bio.
Na vrhu gore i na kraju gata,
U kolibici, u kući od zlata
Svuda je meni glas tvoj žuborio.*

Hrvatski jezik (V. Nazor)

U svim ovim slikama prožima se osjećaj pripadnosti, ne samo prema rodnom kraju, već i prema vlastitim korijenima i kulturi. Za Nazora, povratak onome što je ostalo iza njega znači i otkrivanje vlastitog identiteta, a ljubav prema prošlosti omogućuje mu da s razumijevanjem gleda u budućnost. Uspomene na djetinjstvo, povezanost s morem i prirodom, te snažna povezanost s jezikom čine osnovu njegove životne filozofije i umjetničkog nadahnuća.

c. Odras lokalne kulture

Vladimir Nazor u svojim djelima vjerno prikazuje lokalnu kulturu mediteranskih otoka, oslanjajući se na elemente svakodnevnog života, vjeru i specifične karaktere koji oblikuju otočku zajednicu. Njegova proza i poezija nose duh tradicije i intimnu povezanost s prirodom koja je karakteristična za otočki život. Jedan od ključnih elemenata Nazorovog prikaza lokalne kulture su biljke i njihova simbolika u narodnim običajima. Primjerice, aromatično bilje poput kadulje često se koristi ne samo kao začim ili lijek, već ima i simboličku ulogu. Kadulja se primjenjuje kao miris za odjeću i za pročišćavanje prostora, a njezin dim tradicionalno se koristi za otjerivanje negativne energije. Ljubičica nosi simboličko značenje nježnosti i čistoće, zbog čega se često daruje kao poklon za Gospu. Tulipan je uskrсни simbol i označava novi život, stoga se često nosi na groblje kao simbol nade i novoga života. Bilje se čuva i koristi u različitim obredima, čime postaje sastavni dio otočkog identiteta. Cvijeće i biljke odražavaju povezanost ljudi s prirodom, gdje čak i najmanji elementi imaju svoje mjesto u svakodnevnom životu i duhovnim ritualima.

*„Vijolice, Vijolice!
Tri puceta od skrleta
Za Gospine papučice.”
„Kadulja, kadulja,
Rosna iza kiše!
U njidra te stavljam,
U škrinju te spravljam.“
„Tulipane, tulipane!
Tvoj će meni zvonit zvon
Na grobiću: din, don, don!”*

Šjora Nikoleta (V. Nazor)

Religija je još jedan važan stup otočkog načina života i Nazor ističe duboku, osobnu vjeru koja je prisutna među otočanima. Vjera nije samo vanjski ritual, već se manifestira unutarnjim monologom, posebno u trenucima preispitivanja ili sumnji. Unatoč izazovima, vjera ostaje temeljni oslonac koji prati ljude kroz život, i predstavlja dublju vezu s prošlošću i zajedničkim naslijeđem. Otočki ljudi često se oslanjaju na svoju duhovnost u suočavanju s prirodnim silama i težinom života na izoliranim mjestima.

*Bože, ja sam uvijek nosio te živa
Na dnu duše svoje: u burne trenutke*

*Obijesti, i kada cijelu noć je šutke
Kopala mi srcem sumnja hladna siva.*

*Nošah te u sebi i kad sve sam vrutke
Vjeri pečatio, i kvas, što ga liva
Tvoja ljubav u nas, gušio, i tkiva
Nade u glib baca o niz drum svoj i putke.*

K Bogu (V. Nazor)

Osim bilja i religije, Nazor u svojoj prozi oslikava i osebnije likove otočke zajednice, kao što je pastir Loda. Likovi poput Lode prikazuju specifičan dio otočkog života – ljude koji su naizgled čudaci, ali zapravo nose mudrost koja se teško može objasniti. Ovi ljudi su često odvojeni od uobičajenih društvenih normi, no zajednica ih prihvaća upravo zbog njihove posebnosti i vedrog duha. Mještani se ne pitaju mnogo zašto su takvi, već ih jednostavno prihvaćaju kao dio svog kolektiva. Time se pokazuje tolerancija prema različitostima i svijest o bogatstvu ljudskih osobnosti koje čine život na otoku raznolikim i zanimljivim.

Ima na otoku, još i dandanas, priličan broj čudaka, ponajviše muškaraca, gotovo uvijek bijednih i otpalih, od svog soja i kola, za koje ne možeš nikako doznati je li im glava smušena ili je neka osobita mudrost ili neko prastaro iskustvo zarobljeno u pleteru njihovih pobrkanih misli. I pastir je Loda nastrano čeljade. Mještani mu se mnogo ne čude; vole ga jer je veseljak i dobre čudi; povjeravaju mu rado svoju ovcu, kozu, magaricu, da ih pase. Ne misle zašto i od čega je baš takav.

Pastir Loda (V. Nazor)

Nazorovi likovi i pejzaži u svojim djelima odražavaju suštinu lokalne kulture, u kojoj se isprepliću priroda, vjera i ljudska posebnost. Detaljima svakodnevnog života, on prenosi toplinu i mudrost zajednice koja, iako jednostavna i često teška, ima duboku povezanost s tradicijom i suživotom s prirodnim okruženjem. Njegova poezija i proza postaju slikoviti zapisi života koji se odvija u skladu s ritmom otoka, stvarajući portret zajednice koja, usprkos svojoj izoliranosti, posjeduje bogat unutarnji svijet i izrazit osjećaj identiteta.

d. Simbolizam u poeziji

Simbolizam u stihovima Vladimira Nazora snažno je povezan s krajolikom otoka Brača, a kroz prirodne elemente poput sunca, mora, šuma, cvrčaka, galebova i šikare, Nazor stvara slikovite prizore i prenosi dublje značenje.

Nazor koristi lik cvrčka kao simbol žarke vrućine i neumornog života prirode tijekom ljeta. Zvuk cvrčka, uspoređen s ritmom poezije, podsjeća na neprekidnu melodiju koja ispunjava tišinu podneva na otoku. U ovom opisu, sunce dominira krajolikom, a njegovi intenzivni zraci kao da prožimaju samu srž otočkog života. Opis cvrčka u tišini podneva također može simbolizirati snagu prirode koja se ne da zaustaviti, baš kao što otočki pejzaž ostaje

nepromijenjen usprkos surovim uvjetima. To je priroda koja odražava ritam otoka, koji je istovremeno surov i melodičan, simbol otpornosti otočkog života.

*I pjeva: "Ja sam danas ispio sunce plamno.
I žilice su moje nabrekle ko potoci.
U utrobi se mojoj ljuljuška more tamno.
Na leđima mi šuma, što nagli trgnu srh.
Dv'je st'jene, dva obronka postaje moji boci,
A glava – gorski vrh." ...
...I cvrči, cvrči cvrčak na čvoru crne smrče
Svoj trohej zaglušljivi, svoj zvučni, teški jamb.
Podne je. - Kao voda tišinom razl'jeva se
Sunčani ditiramb.*

Cvrčak (V. Nazor)

Motiv mora i galeba u pjesmi Galeb predstavlja slobodu i izoliranost. Galeb, koji kruži iznad valova i šuma mora, prenosi osjećaj usamljenosti i melankolije karakterističan za otočki krajolik. More, koje se u pjesmi čuje kao šum i nosi miris soli, ovdje simbolizira beskrajnost i promjenjivost, ali i vječnu povezanost s otokom. Dok galeb luta nad morem, osjećamo aluziju na čežnju i potragu, možda za smirenjem ili za mjestom gdje pripada. On odražava duh otočana koji su vezani uz svoj zavičaj, ali i svjesni njegove izoliranosti.

*On kruži, miran i sâm,
Omamljen šumom vala,
Mirisom alge i soli.
A kad se smrkava dan,
Nosi put neznana žala
Krik neutješljive boli.*

Galeb (V. Nazor)

Nazor koristi simboliku gušćeg i otpornog raslinja koje raste po kamenitom tlu otoka. Šikara ovdje postaje simbol snage i neuništivosti prirode koja se ne predaje pred vjetrom, kišom ili vatrom. Ova neuništivost šikare može se usporediti s otporom i upornošću otočana, koji se, poput šikare, prilagođavaju i opstaju u surovom okolišu Brača. Kameno tlo i šikara predstavljaju kamenitu i tešku zemlju koja zahtijeva napor i borbu za život, ali upravo tim otporom, šikara pronalazi snagu za novi rast, simbolizirajući otpornost i ponos lokalnog stanovništva.

*Šikaro, tebi nek je čast! - Uzmaknuše
Pred jačom silom divi;
Al zemlje naše ti si onda pokrila
Tlo rodno i kam sivi,
I trnje svoje ti si posvud prosula,
I svuda plot si digla:
Nož potajni je svaka grana dračava,
I svaki list je igla.
Zaludu zveči sjekira, plam ždere te,*

*Dažd kvasi, vjetar bije:
Ti danas mreš, a sutra rasteš oštrija
I gušća nego prije.*

Šikara (V. Nazor)

Kombinacija svih ovih simbola stvara cjelovitu sliku krajolika Brača i njegovih ljudi. Suncem, morem, šikarom i zvukom cvrčaka Nazor uspijeva uhvatiti suštinu života na otoku – mjesto gdje priroda i čovjek dijele zajedničku sudbinu u kojoj se bore, ali i pronalaze ljepotu u postojanju. Nazorov simbolizam ukazuje na neprekinutu povezanost ljudi s otokom, gdje su svaki kamen, biljka i val dijelom priče o opstanku i trajnoj borbi s prirodom.

e. Utjecaj na identitet

Utjecaj na identitet oblikuje se brojnim čimbenicima, a u stihovima Vladimira Nazora možemo prepoznati kako priroda, sjećanja i kulturno nasljeđe utječu na formiranje identiteta pojedinca i zajednice, posebno u kontekstu otoka Brača. Ovi stihovi reflektiraju duboku povezanost između ljudi i njihovog okoliša, ističući kako se identitet oblikuje iskustvima, uspomenama i prirodnim resursima.

Nazor istražuje kako sjećanja i uspomene igraju ključnu ulogu u oblikovanju identiteta. Njegove riječi sugeriraju da ono što nas nadahnjuje nije samo vanjski svijet, već i unutarnji, emocionalni doživljaj prošlosti. U uspomenama, koje često dolaze s nostalgijom, leže trenuci koji nas oblikuju, bilo da su tužni ili radosni. Ova introspektivnost naglašava da identitet nije statičan, već dinamičan proces koji se kontinuirano razvija kroz vrijeme i iskustvo. Otočani, kao i svi ljudi, nose sa sobom svoje prošlosti, koje ih oblikuju i definiraju.

*Ono što me nadahnjuje
Nisu pjesme
Ono što me nadahnjuje
Da mislim u ritmu
U strofama i rimama,
Već uspomene
Što ih još lišaj
Potpuno prekrilo nije.
One se otrgnu iz prošlosti –
Misao sjetno uzbude
Kao da žele mahovinu, prašinu
Sa sebe stresti, otruhnuti
I opet koji slatki čas,
Koji trenutak usnuli –
Tužni il radosni
Kroz pjesmu oživjeti.*

Ono što me nadahnjuje (V. Nazor)

Klimatski uvjeti otoka, poput dugotrajne suše, dodatno oslikavaju izazove s kojima se zajednica suočava, ali i njihovu otpornost. Suša ne samo da utječe na poljoprivredne resurse, već i na identitet otočana, koji se moraju prilagoditi teškim uvjetima života. Njihova povezanost s vinogradima i maslinicima nije samo ekonomska, ona je također emocionalna i kulturna, oblikujući njihovu kolektivnu svijest i identitet. Otočani su naučili cijeniti svaku kap kiše i svaku priliku za plodnost, što dodatno produbljuje njihovu vezu s otokom.

„Već više od tri mjeseca nije pala kiša u Velom selu na otoku Braču. Dani su dugi i sunčani, a sunčeva svjetlost i toplina otežavaju disanje i stvaraju osjećaj unutrašnje žege. Suša je izuzetno duga i žestoka, ali ljudi na otoku se ne žale previše, većinom su zabrinuti zbog svojih vinograda i maslinika.“

Voda (V. Nazor)

Nazor ističe da, unatoč brojnim izazovima i ograničenjima s kojima se otok suočava, on svojim stanovnicima nudi razne oblike podrške, koji uključuju ne samo materijalne resurse, već i duhovnu hranu koja jača njihov duh. Ova ideja naglašava da se identitet ne može isključivo definirati vanjskim čimbenicima ili resursima. On se oblikuje kroz unutarnju snagu i sposobnost pojedinaca da se nose s teškim okolnostima. Osim toga, otočani, unatoč svemu što prolaze, održavaju snažan ponos prema svom naslijeđu i tradiciji. Ta povezanost s vlastitim korijenima pomaže im da izdrže izazove koje donosi život na otoku. Njihova sposobnost pronalaženja vrijednosti u teškim vremenima i njegovanje svojih kulturnih običaja dodatno doprinose oblikovanju njihovog identiteta. Ova otporna priroda i ponos na svoje podrijetlo stvaraju zajednicu koja se, ne samo nosi s izazovima, već i aktivno oblikuje svoju sudbinu, osnažujući tako svoj identitet zajedničkim vrijednostima i iskustvima. Nazorova refleksija o nedostatku prometnica također nosi značajnu simboliku. Ova ideja ukazuje na to kako su otočani razvili sposobnost kretanja kroz život suočavajući se s raznim izazovima, koristeći svoju snagu i izdržljivost. Bez obzira na teške uvjete, njihova je odlučnost postati otpornija na izazove vanjskog svijeta. Otočani su naučili hodati čvrsto i neustrašivo, razvijajući tako duboku povezanost s prirodom i nasljeđem koje su naslijedili. U tom kontekstu, svaka poteškoća koju pretrpe postaje lekcija koja ih uči snalažljivosti i prilagodbi. Kroz te izazove, oni ne samo da jačaju svoju otpornost, već i oblikuju svoju budućnost. Takva sposobnost suočavanja s teškim uvjetima potiče razvoj zajednice koja se međusobno podržava. Otočani ne gube nadu, već pronalaze snagu u svojim iskustvima, čime ne samo da očuvaju svoj identitet, već ga i dodatno obogaćuju kroz generacije. Na taj način njihova povijest i tradicija postaju temelj za buduće naraštaje koji nastavljaju s ponosom nositi naslijeđe svojih predaka.

„OTOČE BEZ KRUHA, ti ne znaš za usjeve, u kojima se klas zlati, mak crveni i različak modri, tvoji su žrnjevi i mlinovi tuđe žito mljeli. Plug po tebi ne ore; kosa ne psiče u dane žetve. Ipak si nahranio bezbroj svoje djece. Pretvaraš kamenje u

meso, za glad ljudi; u travčice za glad stada; u sjemenke i bobulje, za glad ptica; i soliš hridine morske, za jezik požudni. Otoče bez kruha, ti mi dade prvu hranu, a ona bijaše slatka i krepka.

OTOČE BEZ VODE, izvori ne ključaju na tvojim proplancima, potoci ne teku niz tvoje klance.

Piješ rosu jutarnju i kišu noćnu, što ti je nose olujni oblaci, sinovi Jadrana i Mediterana.

Udaraju žitki malzovi o moj krov, teku – gloglotajući kroz žljebove, slijevaju se u cisternu, što je sam dubih i gradih, a srce mi raste od radosti s tog dara, koji dolazi s visoka.

Otoče bez vode, hvala ti, što me nauče žeđati i čeznuti za nečim čitav svoj život.

OTOČE BEZ PUTOVA, na tebi – čak i danas – ponajviše staze i prolazi drevnih ovčara i gonjača mazgi. Papci i kopita mrve kamen, ljudska ih noga brusi, omastivši ih pokatkada kapljama krvi. Al` se zato tvoji sinovi ne boje ni najtežih putova po širokom svijetu, onkraj Kanala i onkraj Oceana. Njihove su noge čvrste, obiknute kamenju i draču. Gaze bez straha po svim cestama i puteljcima odlaska i povratka. Otoče bez putova, ti me nauči, kako se hoda, ma kud bilo, neranjivih stopala i tvrdih gležanja.“

Otok Brač (V. Nazor)

Likom oca koji savjetuje sina da putuje svijetom, Nazor naglašava važnost otkrivanja vlastitog identiteta iskustvom. Ova poruka sugerira da je identitet ne samo proizvod okoline, već i osobnih izbora. Kroz putovanja i susrete s raznim ljudima, pojedinac može otkriti svoju istinsku prirodu i oblikovati svoj identitet.

*„Da imam sina, štap i torbu dao
Jednom bih njemu, pa mu reko: - Idi!
Sav svjet obiđi. Što ti oko vidi,
Nek nije duši ostaviti žao.
S dobrima dobar, a ni s kime zao,
Svog srca glasa nikad se ne stidi.
Pusti nek vrcnu ko iz kremen-hridi
Iskre, što prosut ja ih nisam znao.“*

Štap (V. Nazor)

Kroz ove slojeve simbolike, Nazor stvara bogatu naraciju o utjecaju prirode, kulture i osobnog iskustva na identitet. Njegovi stihovi ističu da identitet nije samo ono što nas okružuje, već i ono što nosimo unutar sebe, oblikovano uspomenama, izazovima i povezanošću s našim korijenima. Brač, sa svim svojim karakteristikama, postaje simbol otpora i identiteta koji oblikuje svoje stanovnike kroz stoljeća.

f. Pozivanje na povijest

Povijest se u djelima Vladimira Nazora ne može svesti samo na niz značajnih događaja ili poznatih osoba. Ona je duboko uronjena u svakodnevne doživljaje i sjećanja običnih ljudi.

Autor u svojim stihovima istražuje suštinsku prirodu povijesti kao nečega što prožima život i oblikuje identitet pojedinca. Na otoku, gdje možda nema puno monumentalnih građevina ili slavni figura, povijest se ogleda u malim, ali značajnim trenucima, svakodnevnim radostima i patnjama. Ova perspektiva nas potiče da prepoznamo i cijenimo nevidljive niti koje povezuju prošlost s našim sadašnjim životima.

Umjesto fokusiranja na ratove, političke prevrate ili umjetnička postignuća, autor istražuje tragove života u radosti i patnjama ljudi koji su živjeli na otoku. Ova povijest isprepletana je s njihovim svakodnevnim borbama i srećama, a prava povijest ljudi i njihovih krajeva nalazi se u tim malim, ali značajnim iskustvima.

„Po otoku bez bučne povijesti, bez čuvenih ličnosti (ratnika, učenjaka, umjetnika i političara, pa i razbojnika), tražio sam posvuda tragove prošlog života, onih sitnih svakidanih događaja u kojima se krije toliko trpljenja i radosti, toliko rada i naprezanja, a prava je historija ljudi i njihova kraja zapravo samo u njima.“

Pastir Loda, Predgovor (V. Nazor)

Nazor ističe da je povijest otoka i njegovih stanovnika utkana u samu suštinu njegove osobe. Autor ne treba drevne građevine ili pisana svjedočanstva da bi osjetio povezanost s prošlošću; ona je prisutna u njemu, prožeta kroz njegove gene i sjećanja. U ovom kontekstu, povijest se doživljava kao živa i kontinuirana, gdje svjetlost prošlih vremena osvjetljava njegove staze. Ova izjava dodatno naglašava važnost iskustava i sjećanja ljudi u razumijevanju njihove povijesti. Na taj način, autor slavi kontinuitet života i otpornosti, povezujući se s praocima i njihovim nasljeđem, što oblikuje njegov identitet.

*„U meni sva je njina povijest živa.
Ne trebam drevnih zgrada, knjiga, štiva.
Bez svjedočanstva ja već znam što bi,
Kad nama prvi svit ali su dni.
Po glasu što u krvi mi romoni,
Ja dobro znadem kakvi bjehu oni.
Još i sad svijetlo zrake utrnute
Prastare meni obasjava pute.
Pa k'o da vidim... nizbrdo korača
S karpata k moru mnoštvo praotaca.“*

Hrvatski kraljevi (V. Nazor)

Nazorova refleksija o povijesti otoka i njegovih stanovnika otkriva duboku povezanost između individualnog identiteta i kolektivnog nasljeđa. Njegov pristup potiče na promišljanje o tome kako se povijest ne sastoji samo od vidljivih tragova i poznatih junaka, već i od svakodnevnih priča koje oblikuju zajednicu. Autor nas podsjeća da su sjećanja i iskustva onih koji su živjeli na otoku izvor snage i otpornosti, čime se osnažuje osjećaj pripadnosti. Time se ističe važnost očuvanja tih priča jer one ne samo da obogaćuju sadašnjost, već i oblikuju

buduće generacije. Nazor poziva na duboko poštovanje prema vlastitim korijenima i nasljeđu, ukazujući na to da su oni temelj identiteta i zajednice.

U nastavku će biti izdvojeni Nazorovi stihovi koji će poslužiti kao dodatak tematskoj turi *Tragovima izgubljenog dječaka* koja će biti predstavljena u sljedećem potpoglavlju. Tematska tura *Tragovima izgubljenog dječaka* temelji se na dubokim emocijama i sjećanjima koja prožimaju Nazorovu poeziju stvarajući most između prošlosti i sadašnjosti. Stihovi koje će posjetitelji imati priliku čuti tijekom ture savršeno se uklapaju u odabrane lokacije, osnažujući povezanost s prirodom, djetinjstvom i otkrićem identiteta.

Inspiracija za naziv tematske ture, kao i za samu rutu, proizašla je iz Nazorove priče *Dječak s otoka*. U ovoj priči autor neprekidno naglašava svoju potragu za izgubljenim dječakom, što služi kao snažan simbol za razvoj ideje o ovoj turi. Ta potraga za izgubljenim dijelom sebe postaje centralna tema koja se može interpretirati na različite načine. U nekoliko navrata, u različitim situacijama i osjećajima, autor izražava svoju želju za pronalaženjem tog dječaka, čime se dočarava osjećaj nostalgije i čežnje koji mnogi od nas doživljavaju tijekom svojih života. Ova tematika nije samo vezana uz fizičko putovanje kroz krajolik otoka, već se dotiče i dublje egzistencijalne potrage koju svi vodimo tijekom svog života — potrage za vlastitim identitetom, unutarnjim mirom i istinskim smislom. Naime, ideja o potrazi za izgubljenim dječakom može se shvatiti i kao metafora za potragu za vlastitom dušom, za djetinjstvom koje smo možda ostavili iza sebe ili za snovima koje smo napustili usred svakodnevnog života.

„Tražim nekog dječaka. Ostavio sam ga pred mnogo i mnogo godina, daleko, na morskom otoku u maloj dragi punoj šutnje i kamenja...Ja tražim dječaka sa otoka, dječaka, što sam ga ondje ostavio, ali ne znam, da sada luta po svijetu, da ide za mojim stopama, a ne može da me sretne. Tražim ga, jer otkad njega više uza me nema, moje su uši gluhe, moje su oči slijepe...Tražim ga, jer trebam očnji vid, što sam ga davno izgubio, a bez onog djeteta ja neću iznova progledati...Tražim ga. I znam, da ću ga naći.“

Dječak s otoka (V. Nazor)

Tijekom posjeta Nazorovoj kući bit će korišteni stihovi iz njegove poezije koji slikovito dočaravaju atmosferu i životne trenutke iz prošlosti. Ovi stihovi omogućuju posjetiteljima zaron u svijet koji je oblikovao mladost Vladimira Nazora, evocirajući slike djetinjstva, obiteljskih odnosa i svakodnevnih rutina.

„Zbilo se u dvorištu djedovskog doma. Ono je bilo veliko, popločano, ne baš svud jednako ravno. Prostiralo se između glavne zgrade i nekoliko kućica, gdje su naši spremali koješta, a iz njega se išlo u malen vrtić.“

Zmija (V. Nazor)

„Vidim oleandre u dvorištu pokraj mora, pred starinskom kućom, u kojoj sam se rodio, a dijete se u njemu igra.“

Anđeo u zvoniku (V. Nazor)

Kada posjetitelji tematske ture dođu do Nazorovog kipa na mjesnoj rivi moći će se upoznati s idiličnim slikama svakodnevnog života, osjetiti miris mora i čuti šum valova koji se razbijaju o obalu. Ova lokacija nudi ne samo povijesnu, već i emotivnu povezanost s prostorom, čineći je idealnim mjestom za refleksiju i uživanje u prirodnim ljepotama koje okružuju Nazorov kip.

„Nekoliko osamljenih, al' jasnih slika, nalik na svijetle trenutke mutna poluzaboravljena sna, niče iz mog pamćenja i leži na sivom moru zaboravi kao otočić obasjan suncem.“

Andeo u zvoniku (V. Nazor)

„Nekoliko kuća i kućica, nanizanih niz jednu i drugu obalu, pravilo je čitavo mjestance, što su ga zvali „Luka“ i još radije „More“.“

„Paša“ (V. Nazor)

Kada grupa bude hodala prema Kuli i spomeniku Tri sestrice, čitat će se odabrani citati koje slikovito prikazuju težak život ljudi u prošlosti, uključujući i uvjete na cestama kojima je nekada prolazio i sam Nazor. Ovaj dio ture predstavlja najzahtjevniju etapu, stoga su izabrani dijelovi teksta koji opisuju teške staze kroz koje su prolazili otočani, reflektirajući izazove s kojima su se u svakodnevno suočavali.

„Ići svaki dan u Veslo selo u školu i nije bilo lako, osobito zimi. Morao sam čekati da se otvori škola i u Malom selu, jer je ono bilo bliže, a put do njega lakši. [...] Išli smo hrptom duga brežuljka. Put je bio poprilično ravan, al' isplakan kišama, pometen vjetrovima i istučen kopitima mazgi sve do kamena; na nekim mjestima nije bilo na njemu ni grumena zemlje.“

„Paša“ (V. Nazor)

Prilikom završnih rečenica na kraju ture, posjetiteljima će biti recitirani navedeni stihovi koji evociraju duboke emocije i refleksije o životu, identitetu i povezanosti s ovim prostorom. Ovi stihovi, pažljivo odabrani za ovu priliku, bit će pročitani u atmosferi tišine i poštovanja, omogućujući posjetiteljima da se povežu s bogatom poviješću i kulturom otoka. U tom trenutku, oni će imati priliku razmisliti o svemu što su doživjeli tijekom ture, usmjeravajući svoje misli prema temama pripadnosti, sjećanja i osobnog putovanja. Na taj način, završetak ture postaje trenutak introspekcije i emotivnog povezivanja s mjestom koje su upravo istraživali.

„Znam odakle dolazim, ali ne znam kamo idem.“

Dječak s otoka (V. Nazor)

„Gledaj me: ja sam uvijek onaj isti – Dječak s otoka. Lutam i sada sam po kamenju i zatonima; promatram trave i resine, zvijezde i valove; slušam ptice i cvrčke.“

Dječak s otoka (V. Nazor)

Odabrani citati prikladni su za dublje upoznavanje prirodnog i kulturnog krajolika otoka Brača. Njihova slikovitost, poetičnost i emotivna snaga stvaraju bogate vizualne prikaze mediteranske prirode i živopisne scene iz svakodnevnog života otočana. Nazor vjerno dočarava izazove s kojima su se otočani suočavali, poput siromaštva i surovosti otočkog života, ali i njihovu izdržljivost te duboku povezanost s rodnim krajem. Ovi književni prikazi ne samo da čuvaju sjećanje na prirodnu ljepotu otoka, već također pridonose predstavljanju i valorizaciji otočne baštine kroz prizmu književnosti. Njegova sposobnost spajanja osobnih iskustva i kolektivne povijesti čini ga važnim autorom koji oživljava tradicije i običaje lokalne zajednice. Nazorovim stihovima, čitatelji su pozvani istražiti složenost i bogatstvo otočke kulture što dodatno obogaćuje kulturni identitet otoka. Na taj način, njegovo stvaralaštvo postaje most između prošlosti i sadašnjosti, a stihovi služe kao vrijedna književna svjedočanstva koja nadopunjuju znanje o lokalnom naslijeđu. Nazorova djela ostavila su trajni trag u kolektivnoj svijesti i otvaraju vrata dubljem razumijevanju prirodnog okruženja i bogate otočne kulture, potičući čitatelje na promišljanje o vlastitom naslijeđu i važnosti očuvanja tih vrijednosti.

7.3.2. Planovi, program i aktivnosti književnog parka

Književni park Vladimira Nazora smješten u Bobovišćima na moru posjetiteljima bi mogao nuditi raznovrsne aktivnosti, zabavnog i edukativnog karaktera, a različiti programi bili bi prilagođeni djeci i odraslima, domaćim i stranim posjetiteljima.

U mjestu poznatom pod nazivom Pjesnikova luka, posjetitelji parka moći će razgledati obiteljsku kuću Nazorovih u kojoj je Nazor živio i boravio, a u njoj će dobiti osnovne informacije o Nazorovom privatnom životu jer se unutar kuće nalazi njegova mala memorijalna zbirka koja uključuje rukopise, fotografije i osobne predmete. U budućnosti će se ta memorijalna zbirka moći obogatiti audiovizualnim pomagalima i dodacima koji će podignuti iskustvo posjetitelja na višu razinu.

U parku će se organizirati edukativne književne šetnje pod nazivom *Tragovima izgubljenog dječaka*, a sama tura uključivat će obilazak cijelog mjesta i posjet originalnom spomeniku i kuli na brdašcu poviše mjesta, a prolazit će se kroz lokalno zelenilo i šumu kako bi se posjetitelji mogli poistovjetiti sa samim autorom koji je tuda šetao i osluškivao i mirisao prirodu. Tura je osmišljena kao duhovno putovanje u svijet Vladimira Nazora, inspirirano njegovim stihovima koji istražuju temu izgubljenog identiteta i nostalgije. Nazorovim stihovima sudionici se pozivaju na introspekciju i refleksiju o vlastitim djetinjstvima i iskustvima, dok se istovremeno istražuju ključne lokacije povezane s njegovim životom i stvaranjem. Na ovom putovanju svaki korak predstavlja priliku za povezivanje s prirodom,

poviješću i kulturnim nasljeđem otoka. Uz prizore koji oživljavaju stihove, sudionici će imati priliku osjetiti mirise i zvukove koji okružuju otok, stvarajući osjećaj bliskosti s prostorom i vremenom u kojem je Nazor živio.

Naziv *Tragovima izgubljenog dječaka* evocira univerzalni osjećaj nostalgije, gubitka i potrage koji mnogi od nas doživljavaju dok se suočavaju s izazovima, prekretnicama i promjenama u životu. Ova tura postaje prilika za sudionike da se povežu s vlastitim unutarnjim djetetom, istražujući istovremeno svoja sjećanja, emocije i snove. Istraživanjem krajolika i prirodnih ljepota otoka, posjetitelji će imati priliku razmisliti o vlastitim životnim putevima, o trenucima kada su se osjećali izgubljeno ili kada su tražili odgovore na pitanja koja su ih mučila. Ova introspektivna komponenta ture omogućava sudionicima da se suoče s vlastitim iskustvima, potičući ih da preispitaju ono što su možda izgubili ili zaboravili tijekom godina. Na taj način, svaki korak na ovoj ruti može postati korak prema samorazumijevanju i osobnom rastu.

Tura će obuhvatiti razne točke, uključujući Nazorovu kuću, kip i spomenike gdje će osjetiti duh prošlosti. U tom okruženju bit će omogućeno da se sudionici povežu s vlastitim iskustvima istražujući dubine vlastitog identiteta i pronalazeći izgubljene dijelove sebe. Tura *Tragovima izgubljenog dječaka* postaje tako više od same šetnje, ona predstavlja putovanje prema vlastitoj unutarnjoj stvarnosti potičući sudionike da prepoznaju i cijene svoje korijene i naslijeđe. To će zapravo biti spoj šetnje i kreativnosti jer će posjetitelji dobiti zadatak osmisliti vlastitu pjesmicu koju će pisati u prirodi, na istim lokacijama na kojima je i Nazor stvarao.

Slika 28. Prijedlog izgleda plakata za turu

Izvor: obrada autorice

Tura će obuhvaćati sljedeće lokacije: Nazorova kuća, Kip Vladimira Nazora, Kula Tri sestrice te Kafić Maja JET.

Na početku ture posjetitelji će se uputiti prema Nazorovoj kući - mjestu koje simbolizira njegovu djetinjstvo i korijene. Posjet Nazorovoj kući bit će prvi susret posjetitelja i Nazorovih osobnih predmeta, prvo upoznavanje s autorom na njegovom osobnom teritoriju i prva dublja veza koja će se stvoriti između posjetitelja i Nazora. Posjetiteljima će biti ispričana uvodna priča o Nazoru u dužoj ili skraćenoj verziji. Važno je istaknuti da su kuća Vladimira Nazora i sklop kuća oko nje zaštićena kulturna dobra Republike Hrvatske.

Slika 1. Kuća Nazorovih

Izvor: Iz arhive autorice

Nakon razgledavanja Nazorove kuće posjetitelji šetaju rivom do kipa Vladimira Nazora.

Slika 30. Kip Vladimira Nazora

Izvor: Iz arhive autorice

Uz kip se nalazi i knjiga koja prezentira posjetiteljima Nazorovu bogatu ostavštinu kroz digitalne sadržaje koji su integrirani u knjigu izrađenu od nehrđajućeg čelika. Knjiga se sastoji

od osam listova, a svaki list sadrži tekstove o ključnim trenucima iz Nazorovog života i stvaralaštva, kao i QR kodove koji skeniranjem otvaraju interaktivne animacije.

U knjizi su obrađene sljedeće teme:

- **porijeklo:** Nazorova povezanost s Bračom, djetinjstvo i prve uspomene iz Bobovišća na moru
- **rano djetinjstvo i preseljenje:** Odlazak iz Postira i dolazak u Bobovišća na moru
- **školska dob:** Nazorov put do škole u Ložišćima, obrazovanje i utjecaji učitelja
- **mladost i trostup:** Spomenik u obliku trostupa koji je Nazor dao izgraditi u čast svojih triju sestara
- **kula:** Nazorova kula iznad luke, koju je dao sagraditi kao simbol svoje povezanosti s Bračom
- **antika i cvrčci:** Nazorova fascinacija antičkom Grčkom i pjesma „Cvrčak“
- **Pastir Loda:** Spajanje stvarnog i fantastičnog u djelu Pastir Loda
- **politička karijera i spomenik:** Nazorova politička uloga i značaj u hrvatskoj povijesti.

Slika 31. Knjiga i 12 kamenih ploča

Izvor: TZO Milna <https://tz-milna.hr/kuca-vladimir-nazor/> (29.9.2024.)

Knjiga je postavljena na posebno izrađenom postolju od bračkog kamena, djelo majstora Dine Martinovića. Postolje se sastoji od 17 kamenih blokova koji simboliziraju knjige, a svaki blok ima ugraviran naslov jednog od Nazorovih djela. Skeniranjem QR kodova posjetitelji će moći vidjeti animacije koje prate tekstove iz knjige. Na primjer, mogu se prošetati kroz Bobovišća

na moru iz vremena Nazora, vidjeti trostup i kulu sa svih strana, čuti njegovu pjesmu Cvrčak uz zvuk cvrčaka ili se čak fotografirati s virtualnim Nazorom (TZO Milna). Ova zanimljiva instalacija postavljena je kao dodatak Nazorovom kipu u kolovozu 2024. godine u sklopu projekta „Ostavština Vladimira Nazora u modernom prikazu“ koji je realizirala Turistička zajednica općine Milna.

Nakon zabavnog, edukativnog i interaktivnog dijela, slijedi šetnja uvalom kako bi posjetitelji doživjeli mir pjesnikove luke. Šetnja se zatim preusmjerava na šumoviti dio odnosno, kreće se prema Kuli izgrađenoj od sakupljenih komada kamenja koju je dao izgraditi sam Nazor kako bi iskazao svoju povezanost s otokom. Na tom mjestu će biti predah te vrijeme za uživanje u prekrasnom pogledu. Mjesto je idealno za stvaranje jedinstvenih fotografija koje će posjetiteljima poslužiti kao trajne uspomene. Osim toga, posjetitelji će skupljati inspiraciju za svoje pjesme upravo na mjestu na kojem je Nazor stvarao svoja najpoznatija djela. Njihov zadatak će biti osmisliti vlastitu pjesmu, a kao pomoć će dobiti određene ključne riječi.

Slika 32. Kula

Izvor: TZO Milna <https://tz-milna.hr/simbolicna-kula/> (29.9.2024.)

Sljedeća lokacija koja se posjećuje je originalni spomenik Tri sestre koji je Nazor 1937. godine dao izgraditi u čast svojim sestrama. Kula Tri sestre je simbolična kula s betonskim trostupom i frizom. Na stupovima su urezana slova I, O, A – početna slova imena sestara Irme, Olge i Amalije za koje se cijeli život brinuo. To mjesto je također vidikovac i pruža pogled na cijelu uvalu. Na tom mjestu će se čitati Nazorove pjesme i priče vezane uz otok Brač, posebno dijelovi koji govore o tome kako je on u 33. godini došao na otok u potragu za dječakom kojeg je tamo davno ostavio.

Slika 33. Tri sestrice

Izvor: TZO Milna <https://tz-milna.hr/tri-sestrice/> (29.9.2024.)

Nakon vremena provedenog u prirodi i uživanja u bojama, zvukovima i mirisima otoka, posjetitelji će se vratiti u centar mjesta, na rivu, u lokalni ugostiteljski objekt gdje će degustirati lokalni kolač *hrapočušu* i čašu domaćeg prošeka koji se tradicionalno proizvode na otoku. Tu će biti kratko druženje uz prepričavanje dojmova.

U lokalnoj suvenirnici posjetitelji će imati priliku kupiti suvenire vezane za Nazorovu baštinu koji se prodaju. Neke suvenire će izraditi lokalni obrtnici, npr. malene kamene skulpture s urezanim Nazorovim stihovima. U suvenirnici će biti dostupne i brošure o književnom parku, platnene torbe sa slikama ovog mjesta i/ili s Nazorovim stihovima te straničnici za knjige.

Park će tijekom zimskih mjeseci organizirati radionice pod nazivom *Nazorovi šumski prijatelji* koje su namijenjene djeci bračkih osnovnih škola, a potencijalna suradnja će u budućnosti biti i sa splitskim školama. Na radionicama će djeci biti prezentiran biljni i životinjski svijet Brača, a edukativni materijali će uključivati bojanke s nazivima biljaka i životinja, stihove iz Nazorovih djela u kojima ih on spominje, kao i audiovizualne materijale koji će pomoći djeci u boljem shvaćanju i raspoznavanju različitih vrsta. Djeca će naučiti mirise različitih borova i cvrkute različitih ptica, a za kraj radionice bit će dodijeljena i pohvalnica za sudjelovanjem uz simboličan poklon. Ovakve suradnje su izuzetno važne kako

bi se aktivnost parka održavala i povećavala tijekom vremena te kako bi lokalno stanovništvo shvatilo mogućnosti koje ovakav koncept omogućuje.

Slika 34. Prijedlog plakata za radionice

Vladimir Nazor

Nazorovi šumski prijatelji

- ✓ bojanje i crtanje
- ✓ pjesme
- ✓ učenje
- ✓ poklon
- ✓ zabava

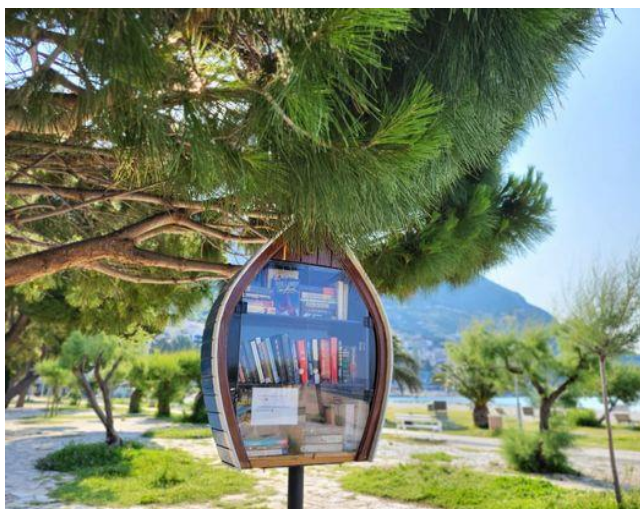
Nauči biljne i životinjske vrste lako, Nazor će ti pokazati kako!

email: knjizevniPark_vladimirnazor@gmail.com
social media: [@knjizevniPark_vladimirnazor](https://www.instagram.com/knjizevniPark_vladimirnazor)
website: Književni park Vladimira Nazora

Izvor: obrada autorice

U mjestu već postoji knjižnica na plaži u kojoj se ostavljaju različite knjige koje može posuditi bilo tko i onda vratiti na mjesto, a takva praksa postoji već nekoliko godina. U sklopu već postojeće zbirke knjiga, ta lokalna, svima dostupna malena knjižnica nadopunit će se djelima Vladimira Nazora kako bi i svakodnevni posjetitelji došli u doticaj s autorom u čiju luku su došli provesti svoje slobodno vrijeme. U nastavku slijedi slika, odnosno primjer dobre prakse iz Omiša koja će poslužiti kao ideja za obnavljanje mjesne malene plažne knjižnice.

Slika 35. Knjižnica na plaži u Omišu

Izvor: <https://teen385.dnevnik.hr/clanak/moj-faks/lokacije-slobodnih-knjiznica-kucica-diljem-hrvatske-obale-i-priobalnih-gradova-koje-mozete-citati---791532.html> (30.9.2024.)

7.3.3. Tehnički, organizacijski i financijski uvjeti

Za uspostavu književnog parka potrebno je provesti analizu tehničkih, organizacijskih i financijskih aspekata takvog projekta. U nastavku se navode samo osnovni preduvjeti za njegovo pokretanje i rad, a iscrpna analiza provedivosti projektne ideje trebala bi biti predmetom posebne studije ili elaborata.

Tehnički uvjeti za uspostavu i rad književnog parka odnose se na nabavu opreme za održavanje parka, radionica i tura uz primjenu ekoloških praksi za dugoročnu održivost. Ključni koraci uključuju istraživanje povijesnog i kulturnog konteksta Bobovišća na moru te definiranje granica parka uzimajući u obzir prirodne resurse. Suradnja s lokalnim turističkim sektorom, školama i obrtnicima bitna je za razvoj zajedničke vizije parka. Važno je uspostaviti odnose s vlasnicima lokalnih objekata za pružanje dodatnih usluga, kao i definirati uvjete za vođenje tura s lokalnim vodičima. Promocija parka provodila bi se uz tiskane materijale i online kanale, uz distribuciju promotivnog sadržaja putem turističkih agencija i lokalnih ugostitelja.

Organizacijski uvjeti za osnivanje književnog parka u Bobovišćima na moru ključni su za uspješno upravljanje ovom kulturno-turističkom atrakcijom. Temeljni elementi uključuju jasnu strukturu upravljanja, usklađenost s propisima, odgovarajuću raspodjelu zadataka, suradnju s partnerima te financijsku održivost i promociju. Osnivanje parka zahtijeva prikupljanje potrebnih dozvola za vođenje tura i organizaciju radionica s ciljem usklađivanja s

lokalnim zakonima. Za učinkovito upravljanje važno je sklopiti ugovore s licenciranim turističkim vodičima i organizirati njihovu obuku kako bi se osigurala visoka kvaliteta usluga. Suradnja s književnim parkovima u Italiji omogućit će razmjenu resursa, dok će vođenje parka od strane Turističke zajednice općine Milna pružiti podršku u marketingu i organizaciji događanja.

Za uspješno otvaranje književnog parka nužno je izraditi detaljan troškovnik koji obuhvaća ključne kategorije troškova. Troškovi osnivanja uključuju pravne i administrativne postupke za pribavljanje potrebnih dozvola, kao i uredske materijale. Nabava opreme i materijala za edukativne radionice i tematske ture ključni su troškovi unutar parka. Promocija parka ključna je za privlačenje posjetitelja, a obuhvatila bi izradu brošura, letaka i ulaganje u online marketing i web stranicu. Važno je naglasiti da će općina Milna aktivno tražiti financijska sredstva putem EU projekata i poticaja kako bi osigurala potrebna sredstva za realizaciju književnog parka. Ova strategija omogućila bi pokretanje projekta i osiguranje održivosti parka u budućnosti.

7.3.4. Potencijalne koristi za lokalnu zajednicu

U ovom dijelu bit će sažeto prikazane potencijalne koristi koje lokalna zajednica može ostvariti uspostavom književnog parka. Ove koristi bit će razvrstane prema modelu održivosti te će se analizirati s aspekta društvenih, ekonomskih i ekoloških koristi.

Književni parkovi donose brojne društvene koristi, uključujući edukativne programe i radionice za mlade koji potiču interes za književnost i povijest. Također doprinose očuvanju i valorizaciji lokalne kulturne baštine, što dodatno jača identitet zajednice. Osim toga, posjetitelji imaju priliku povezati se s prirodom, čime se razvija ekološka svijest. U tom kontekstu, književni parkovi pomažu u stvaranju zajedničkog identiteta i ponosa među stanovnicima, osobito kroz povezanost s poznatim autorima ili njihovim djelima. Organizacija različitih kulturnih aktivnosti, festivala i izložbi obogaćuje kulturni život zajednice, a dodatno potiče suradnju između lokalnih vlasti, obrazovnih institucija i kulturnih organizacija.

Književni park donosi značajne ekonomske koristi za lokalnu zajednicu. Prvo, povećanje turističkog prometa što izravno stimulira lokalnu ekonomiju. Gosti koji posjećuju književni park dodatno će potrošiti novac na različite usluge, uključujući smještaj, restorane, suvenirnice i razne aktivnosti. Ova dodatna potrošnja doprinosi rastu prihoda lokalnih tvrtki i potiče razvoj novih poslovnih modela u regiji. Osim toga, otvaranje književnog parka stvara nove poslovne prilike za lokalne poduzetnike, posebno u sektorima poput ugostiteljstva, trgovine i turizma. Na primjer, restorani i kafići mogu razvijati tematske jelovnike ili

specijalitete inspirirane književnošću, dok trgovine mogu nuditi suvenire povezane s Vladimirom Nazorom. Također, lokalni obrtnici i umjetnici mogu sudjelovati u različitim kulturnim događanjima, čime se jača njihova prisutnost na tržištu. Kroz suradnju s književnim parkom, poduzetnici mogu razvijati inovativne usluge i proizvode, čime se dodatno obogaćuje ponuda regije i potiče dugoročni ekonomski rast.

Književni park donosi značajne ekološke koristi koje pridonose održivom razvoju lokalne zajednice. Park potiče povezivanje s prirodom, što igra ključnu ulogu u promicanju ekološke svijesti među posjetiteljima. Kroz razne aktivnosti, poput edukativnih radionica i vođenih tura, posjetitelji imaju priliku učiti o lokalnoj flori i fauni, čime se razvija njihova povezanost s okolišem. Ova interakcija potiče razumijevanje važnosti očuvanja prirodnih resursa i doprinosi formiranju ekološki osviještenih građana. Osim toga, književni park usvaja ekološke prakse u svom dizajnu i održavanju, čime se dodatno naglašava važnost održivosti. To može uključivati korištenje ekološki prihvatljivih materijala u izgradnji staza i objekata unutar parka, kao i primjenu održivih metoda u održavanju zelenih površina. Ove prakse ne samo da smanjuju negativan utjecaj na okoliš, već također služe kao primjer drugim institucijama i zajednicama, potičući širu primjenu ekoloških standarda. Takvom inicijativom književni park ne samo da doprinosi očuvanju prirodnog okoliša, već također stvara model za održivu interakciju između kulture i prirode.

8. ZAKLJUČAK

Književna baština ima potencijal postati snažan temelj kulturnog turizma, otvarajući vrata široj i raznolikijoj publici, a ne samo strastvenim ljubiteljima književnosti ili specijaliziranim književnim turistima. Književna mjesta, nekada ograničena na interes akademske zajednice, danas postaju sve više osmišljena kao atraktivne turističke destinacije koje spajaju edukaciju, zabavu i doživljaj kulturne autentičnosti.

Književni turizam može se razvijati kroz različite aspekte, od prevođenja djela domaćih autora, čime se omogućuje njihovo šire međunarodno predstavljanje do organizacija književnih manifestacija, festivala i događanja koja okupljaju autore, čitatelje i turiste. Sve to je važno za privlačenje onih koji žele bolje upoznati književne tradicije određenog mjesta. Osim toga, organiziranje književnih projekata, poput radionica, čitanja i natjecanja, mogu obogatiti ponudu i angažirati lokalnu zajednicu. Uključivanje književnih parkova, koji nude posjetiteljima prostor za uživanje u književnim djelima, krajoliku i kulturnoj baštini, u turističku ponudu može značajno doprinijeti razvoju kulturnog turizma. Stvaranje strateških partnerstava između lokalnih vlasti, turističkih zajednica i kulturnih institucija dodatno može unaprijediti književni turizam zajedničkom inicijativom. Otvaranje parkova, muzeja i centara posvećenih značajnim autorima, kao i razvoj književnih ruta koje prate život i rad poznatih pisaca, povećava privlačnost i kulturnu vrijednost destinacija.

Jedan od ključnih elemenata u razvoju književnog turizma je i kreiranje priča – narativa koji povezuju posjetitelje s kulturnim nasljeđem inovativnim pristupom. Sve te aktivnosti doprinose tome da književni turizam postane ne samo dio kulturne ponude, već i važan faktor u gospodarskom razvoju turističkih destinacija.

Brač, osim što posjeduje prirodne i kulturne atrakcijske elemente, obiluje skrivenim biserima jezične i književne baštine. Provedeno istraživanje pokazalo je da se na otoku u zadnje vrijeme održavaju brojne kulturno-turističke manifestacije inspirirane književnošću. Uključivanje jezične i književne baštine u turističku ponudu postalo je neizostavno, posebno tijekom ljeta kada se provode različiti festivali i kulturne manifestacije, uključujući predstavljanja stihova poznatih i manje poznatih autora. Svrha ovakvih manifestacija je višestruka – od očuvanja lokalnog govora do podizanja svijesti o važnosti jezične i književne baštine kao dijela kulturnog identiteta određenog područja.

Intervjuirani turistički djelatnici i čelnik lokalne uprave smatraju da otok ima značajan potencijal za razvoj književnog turizma te potiču održavanje kulturnih manifestacija koje su

inspirirane književnošću. Izrazili su mišljenje da je književna baština na otoku Braču prezentirana i valorizirana, ali da još ima prostora za napredak i to na planu edukacije i obogaćivanja turističke ponude. Oni vjeruju da bi književni turizam mogao dodatno obogatiti kulturnu ponudu otoka, posebno u kombinaciji s prirodnom i kulturnom baštinom.

Analizirajući prakse i aktivnosti unutar književnog turizma koje se provode u svijetu, uočeni su različiti načini valoriziranja književne baštine i njezinog implementiranja u turističku ponudu kroz privlačne i inovativne turističke proizvode. Posjetiocima su dostupne rodne kuće pisaca, različiti muzeji književnosti, nude se književne tematske ture i rute i organiziraju se književni festivali. U Italiji je osmišljen novi koncept koji valorizira književnu baštinu u sinergiji s prirodnim i kulturnim ljepotama. Talijanski književni parkovi osmišljeni su kao prostori koji književnost integriraju u krajolik, odnosno cijelo mjesto poprima književnu notu putem obilježja književnih mjesta i ploča s citatima poznatih autora. Istraživanjem primjera dobre prakse iz Italije, oblikovana je ideja o osnivanju književnog parka na Braču koji bi bio posvećen hrvatskom velikanu Vladimiru Nazoru. Nazor je rođen na ovom otoku i proveo djetinjstvo na njemu. Pored bogatog opusa književnih djela i nezaboravnih stihova, na otoku Braču ostavio je i konkretne tragove svog boravka. Nazorova kuća, spomenik koji je dao izgraditi u čast svojim sestrama i kula koju je dao izgraditi u mjestu Bobovišća na moru neki su od razloga zašto je ovo mjesto dobilo ime Pjesnikova luka. Slikovito mjesto uz more, šume, raznoliki biljni i životinjski svijet, zvukovi i mirisi otoka zajedno formiraju ambijent koji je Nazora inspirirao tijekom čitavog života. Upravo taj ambijent i prostor idealno je mjesto za književni park gdje bi posjetitelji mogli boraviti u prirodi, mirisati i osjećati otok, pisati svoje pjesme i priče.

Osnivanjem književnog parka na Braču moguće je iskoristiti različite aspekte Nazorovog stvaralaštva. Njegovi stihovi koji prikazuju otok, identitet otočana te prirodne i kulturne ljepote područja idealni su za predstavljanje otočne baštine. Uz to, mogu se integrirati konkretni materijalni elementi Nazorove ostavštine čime bi se dodatno obogatio doživljaj posjetitelja. Nazorova književna baština može se povezati s raznim aspektima prirodne i materijalne baštine otoka, stvarajući jedinstveni sinergijski učinak. Kombinacija njegovih književnih opisa, prirodnih ljepota Brača i kulturnog bogatstva koje otok nudi može rezultirati razvojem održivog kulturno-turističkog proizvoda. Ova kombinacija književnosti, prirodnih ljepota i kulture omogućava održiv razvoj mjesta i lokalne zajednice, ističući sve što otok Brač u suštini predstavlja.

Osnivanje književnog parka Vladimira Nazora na Braču predstavljalo bi značajan korak prema očuvanju i valorizaciji kulturne baštine ovog velikog hrvatskog pisca. U temelje parka bili bi ugrađeni listovi mudrosti, inspirirani logotipom književnih parkova u Italiji koji služe

kao smjernice za aktivnosti, prakse i programe koji bi se unutar parka mogli provoditi. Ovi listovi ne samo da naglašavaju važnost literarnog naslijeđa, već i potiču zajednicu na aktivno sudjelovanje i kreativno izražavanje. Umjetnost pisanja predstavlja ključni element jer su se iz nje razvila najpoznatija Nazorova djela, a svi smo pozvani istražiti umjetnika unutar sebe, što se savršeno uklapa u filozofiju devet listova mudrosti. Aktivnosti unutar parka trebale bi se fokusirati na očuvanje lokalnog dijalekta koji je i sam Nazor koristio u svojim djelima, čime se odražava važnost autentičnosti. Potrebno je uz poeziju čuvati kulturno blago koje predstavlja povijest određenog mjesta i naroda te potaknuti zajednicu na proučavanje i očuvanje vlastite povijesti. Prilikom planiranja aktivnosti, važno je održati autentičnost i sačuvati dušu mjesta. Sadržaji trebaju biti inovativni i kvalitetni, a uključivanje glazbe kao dodatnog elementa za aktivnosti u parku može se smatrati stvaranjem sadržaja koji odražava dublje spoznaje o ljudskom iskustvu. Park bi trebao organizirati konkretne aktivnosti, bez prevelikih ambicija, s naglaskom na inicijative vođene ljubavlju te potaknuti praktičnu realizaciju ideja umjesto prekomjernog broja teoretskih razmatranja. Uz devet listova mudrosti, književni park Vladimira Nazora postao bi važan centar za očuvanje i istraživanje kulturnog naslijeđa otoka Brača. Ovaj park čuvao bi uspomenu na Vladimira Nazora i aktivno poticao kreativnost i zajedništvo, osiguravajući da njegovo naslijeđe ostane živo i relevantno za buduće generacije.

Provedeno istraživanje pokazalo je da su ciljevi rada uspješno ispunjeni jer su identificirani jasni odgovori na ključna istraživačka pitanja. Rezultati istraživanja prikazuju trenutnu situaciju književnog turizma na Braču, a također donose dragocjene uvide u potencijalne mogućnosti daljnjeg razvoja i unapređenja ovog segmenta, čime se književna baština ističe kao važan turistički resurs. Analizirani podaci omogućili su dublje razumijevanje načina na koji se književna baština može integrirati u turističku ponudu otoka te kako može poslužiti kao alat za valorizaciju i promociju lokalne kulture i identiteta. To otvara mogućnosti za kreiranje novih kulturno-turističkih proizvoda koji privlače posjetitelje i aktivno doprinose očuvanju i revitalizaciji kulturne baštine otoka osiguravajući dugoročnu korist i za posjetitelje i za stanovnike Brača.

9. SAŽETAK

U ovom diplomskom radu predstavljena je književna baština Brača kao atrakcijska osnovu za unaprjeđenje kulturnog turizma. Predstavljen je turizam na otoku s posebnim naglaskom na kulturni turizam i održivost. U radu se detaljno analizira književni turizam te su predstavljene kulturne manifestacije koje se provode na otoku, a inspirirane su književnom baštinom. U okviru istraživanja analiziran je koncept književnih parkova u Italiji, s posebnim naglaskom na primjere dobre prakse koji bi mogli poslužiti kao uzor za osnivanje sličnog projekta na Braču. Predstavljene su rezultati istraživanja koja su realizirana u intervjuima s turističkim djelatnicima i načelnikom općine. Kreativni doprinos rada novi je kulturno-turistički proizvod inspiriran Nazorovom baštinom, a to je Književni park Vladimira Nazora u mjestu Bobovišća na moru. Ovaj park mogao bi postati važna turistička atrakcija koja nudi razne edukativne i kulturne sadržaje, čime bi se dodatno istaknula književna baština i vrijednosti otoka. Rad naglašava značaj usklađivanja prirodne i kulturne baštine s turističkom ponudom, ističući potencijal književnog turizma kao alata za očuvanje identiteta otoka i potporu održivom razvoju.

Ključne riječi: književni turizam, književni park, otok Brač, Vladimir Nazor, književna baština

10. SUMMARY

Literary parks as a potential for the development of literary tourism on the island of Brač

This thesis presents the literary heritage of the island of Brač as an attraction basis for cultural tourism development. It provides a brief overview of tourism on the island, with a special focus on cultural tourism and sustainability. The paper offers a detailed analysis of literary tourism and presents events inspired by the island's literary heritage. As part of the research, the concept of literary parks in Italy is examined, highlighting examples of best practices that could serve as a model for establishing a similar project on Brač. The findings, gathered from interviews conducted with tourism professionals and the mayor of the municipality, are also presented. A key creative contribution of this thesis is the proposal for a new cultural and tourism product inspired by Nator's legacy: the Vladimir Nator Literary Park in the village of Bobovišća. This park has the potential to become an important tourist destination offering various educational and cultural experiences, thereby further highlighting the literary heritage and values of Brač. The thesis emphasizes the importance of integrating natural and cultural heritage with tourism offerings, highlighting the potential of literary tourism as a tool for preserving the island's identity and supporting sustainable development.

Key words: literary tourism, literary park, the island of the Brač, Vladimir Nator, literary heritage

11. LITERATURA

KNJIGE

1. **Capecchi, G.** (2021). *Sulle orme dei poeti. Letteratura, turismo e promozione del territorio*. Pàtron.
2. **Šimunović, P.** (1975). *Brač (fotomonografija)*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
3. **Klarić, et al.** (2011). *Muzeji i turizam. Djelovanje muzeja kao dionika kulturnog turizma. Priručnik*. Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti.
4. **MacCannell, D.** (1993). *Empty Meeting Grounds; the Tourist Papers*. Routledge, London.
5. **Nazor, V.** Izabrane pjesme <https://www.scribd.com/doc/81371059/Vladimir-Nazor-Izabrane-Pjesme>
6. **Nazor, V.** priredio **Bratulić J.** (2007). *Djetinjstvo na otoku*. Postira
7. **Urry, J.** (1990). *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*. Sage, London.
8. **Vlahović, D.** (2007). *Otok Brač Jadranska arkadija*. Zagreb: Netgen d.o.o.
9. **Vlahović, D.** (2008). *Zlatna zrnca Zlatnog rata*. Bol: Turistička zajednica općine Bol.
10. **Vlahović, D.** (2010). *Pustinja Blaca: moć malih svijetova*. Zagreb: Netgen.
11. **Vlahović, D.** (2017). *Malena mjesta Brača moga (otok Brač kao integralna turistička destinacija)*. Zagreb: vlastita naklada.

ZNANSTVENO – STRUČNI ČLANCI

1. **Arcos-Pumarola, J.** (2019). Assessing Literary Heritage Policies in the Context of Creative Cities. *Journal of Spatial and Organizational Dynamics*, VII (4), 275–290.
2. **Arcos-Pumarola, J. & Conill Tetuà, M.** (2017). The role of museography in literary heritage transmission an interpretation. In S. Lira, R. Amoêda & C. Pinheiro (Eds.), *Sharing Cultures 2017 Proceedings of the 5th International Conference on Intangible Heritage*, 37–45. Greenlines Institute.
3. **Herbert, D.** (1995). Heritage, Place Leisure and Tourism. In *Heritage, Tourism and Society* (pp. 1-20). London: Mansell Publishing.
4. **Karamehmedović, P. D. & Brćac, R.** (2013). Zaštita i očuvanje graditeljske kulturne baštine kroz europske projekte. *FDZMB: Putokazi*, 1.1. p. 3
5. **Kerstetter, D. L., Confer, J. J., & Graefe, A. R.** (2001). An exploration of the specialization concept within the context of heritage tourism. *Journal of Travel Research*, 39 (3).

6. **Kuvedžić, H.** (1999). Razvoj i suvremeno stanje turizma na otoku Braču. *Hrčak*, Vol. 34., Br. 1., 128-129.
7. **Mrđa, A. & Bojanić Obad Šćitaoci, B.** (2016). Heritage Touristscapes: A Case Study of the island of Hvar. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 26 (3).
8. **Pančić Kombol, T.** (2006). Kulturno nasljeđe i turizam. *Radovi Zavoda za znanstveni rad*, Varaždin, 16-17.
9. **Phillips, D.** (1999). Narrativised spaces. The function of story in the Theme Park. In Crouch, D. (Ed.), *Leisure/tourism geographies: Practices and geographical knowledge*, 91-108. Routledge.
10. **Squire, S. J.** (1994). The cultural values of literary tourism. *Annals of Tourism Research*, 21 (1), 103-120.

ČLANCI U ELEKTRONIČKOM ČASOPISU ILI ONLINE BAZI PODATAKA

1. **Arcos-Pumarola, J., Imbert-Bouchard Ribera, D., & Guitart Casallerrey, N.** (2022). Evaluating the use of digital cartography to showcase the intangible heritage. In R. Baleiro & R. Pereira (Eds.), *Global perspectives on literary tourism and film-induced tourism* (pp. 163–183). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-8262-6.ch009>
2. **Belošević, B. et all. (ur.)** Konkurentnost turističke destinacije i vrste turizma: prijedlog prijevoda UNWTO-ovih definicija. (2018) [180926_unwto_definicije.pdf](#)
3. **Bonniot-Mirloup, A. & Blasquie, H.** (2016). De l'oeuvre aux lieux: La maison d'écrivain pour passerelle (France). *Territoire en mouvement Revue de géographie et aménagement*, 31. <https://doi.org/10.4000/tem.3722>
4. **Butler, R.** (2022). *Working Definitions in Literature and Tourism: Literary Tourism, A research guide.*, pp. 78-79. https://www.pasosonline.org/Publicados/pasos_difunde/Working%20Definitions%20in%20Literature%20and%20Tourism_A%20Research%20Guide.pdf
5. **DONELLI, C. C., FANELLI, S., & MOZZONI, I.** (2019). Managing and enhancing the intangible heritage: the experience of “Literary Parks”. *European Journal of Cultural Management and Policy*, pp. 52-63. <https://www.frontierspartnerships.org/journals/european-journal-of-cultural-management-and-policy/articles/10.3389/ejcmp.2023.v9iss1-article-4/pdf>
6. **Hoppen, A., Brown, L., & Fyall, A.** (2014). Literary tourism: Opportunities and challenges for the marketing and branding of destinations? *Journal of Destination Marketing and Management*, 3(1), 37–47. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2013.12.009>

7. **Jelinčić, D. A.** (2008): Abeceda kulturnog turizma, Meandarmedia/Meandar, Zagreb, pp. 1-5 <https://hrcak.srce.hr/file/95166>
8. **MacLeod, N.** (2020). 'A faint whiff of cigar': The literary tourist's experience of visiting writers' homes. *Current Issues in Tourism*, 0(0), 1–16. <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1765996>
9. **Mønnesland, R.** Vladimir Nazor kao Dalmatinski pisac. *Sveučilište u Oslu, Norveška*. <https://hrcak.srce.hr/file/128583>
10. **Nejašmić, S.** Od Nazorovih dana do Zavičajne zbirke „Vladimir Nazor“ <https://gkmm.hr/wp-content/uploads/2024/07/0508-Od-Nazorovih-dana-do-Zavicajne-zbirke-Vladimir-Nazor.pdf>
11. **Patricio Mulero, M. & Rius-Ulldemolins, J.** (2017). From creative city to generative governance of the cultural policy system? The case of Barcelona's candidature as UNESCO City of Literature. *City, Culture and Society*, 10(January), 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2017.05.001>
12. **Strepetova, M. & Arcos-Pumarola, J.** (2020). Literary heritage in museum exhibitions: Identifying its main challenges in the European context. *Muzeologia a Kulturne Dedicstvo*, 8(3). <https://doi.org/10.46284/mkd.2020.8.3.5>
13. **Watson, N. J.** (2022). *Working Definitions in Literature and Tourism: Literary Tourist, A research guide*, 93-94. https://www.pasosonline.org/Publicados/pasos_difunde/Working%20Definitions%20in%20Literature%20and%20Tourism_A%20Research%20Guide.pdf#page=95

ČLANCI U TERMINOLOŠKOM RJEČNIKU

1. **Arcos-Pumarola, J.** (2023). Literary heritage and tourism. In Baleiro, R., Capecchi, G., & Arcos-Pumarola, J. (Orgs.), *E-Dictionary of Literary Tourism*. University for Foreigners of Perugia.
2. **Baxter, S.** (2019). *Literary places*. White Lion.
3. **Capecchi, G.** (2023). Literary Places. In Baleiro, R., Capecchi, G. & Arcos-Pumarola, J. (Orgs.), *E-Dictionary of Literary Tourism*. University for Foreigners of Perugia.
4. **Gouchan, Y., Bongiorno, A. & Mura, M. L.** (Eds.). (2023). *Création d'espaces et espaces de la création. Les formes de mémoire des lieux littéraires et artistiques (Italie, Espagne, Provence)*. *Cahiers d'études romanes*, p.40
5. **Mosena, R.** (2023). Literary Tour. In Baleiro, R., Capecchi, G., & Arcos-Pumarola, J. (Orgs.), *E-Dictionary of Literary Tourism*. University for Foreigners of Perugia.
6. **Timothy, D. J. & Boyd, S. W.** (2007). *Heritage tourism*. Pearson Education.

7. **Pocock, D. C. D.** (Ed.). (1981). *Humanistic geography and literature. Essays on the experience of place*. Croom Helm.
8. **Squire, S. J.** (1991). *Meanings, myths and memories: literary tourism as cultural discourse in Beatrix Potter's Lake District* [PhD thesis]. University of London.
9. **Watson, N. J.** (2006). *The literary tourist: Readers and places in Romantic and Victorian Britain*. Palgrave.
10. **Wiles, E.** (2021). *Live literature: The experience and cultural value of literary performance events from salons to festivals*. Palgrave Macmillan.

MREŽNE STRANICE

1. **Centar za kulturu Brač.** <https://www.czk-brac.hr/> (7. 8. 2024.)
2. **Croatia Rediviva: Ča, Kaj, Što – baštinski dani.**
[https://hr.wikipedia.org/wiki/Croatia_rediviva: %C4%8Ca, Kaj, %C5%A0to %E2%80%93 ba%C5%A1tinski dani](https://hr.wikipedia.org/wiki/Croatia_rediviva:_%C4%8Ca,_Kaj,_%C5%A0to_%E2%80%93_ba%C5%A1tinski_dani) (21. 9. 2024.)
3. **Grafiti na gradele.** <https://www.entrio.hr/blog/graffiti-na-gradele-festival/> (10. 8. 2024.)
4. **Hrvatska enciklopedija,** Svjetska prirodna i kulturna baština.
<https://enciklopedija.hr/clanak/svjetska-prirodna-i-kulturna-bastina> (4. 8. 2024.)
5. **Lektire.hr,** Vladimir Nazor. <https://www.lektire.hr/autor/vladimir-nazor/> (25. 9. 2024.)
6. **Museum of Innocence,** MASUMİYET MÜZESİ | [Masumiyet Müzesi](#) (10. 10. 2024.)
7. The Eric Carle Museum of Picture book art, [Home | Carle Museum](#) (10. 10. 2024.)
8. **Ministarstvo kulture i medija.** <https://min-kulture.gov.hr/djelokrug-50/kulturna-bastina-19812/19812> (10. 8. 2024.)
9. **Moj planinarski dnevnik.** (2015). <https://gorja.net/putopisi/hrvatska/otoci/brac/> (5. 8. 2024.)
10. **Muzej uja.** <https://www.muzejuja.com/> (5. 8. 2024.)
11. **NATURA 2000 područja u RH – pSCI.**
<https://www.dalmacija.hr/Portals/0/docs/Popis%20SCI.pdf> (5. 8. 2024.)
12. **otok – brac.info.** <http://www.otok-brac.info/lokacije2/brac-opis.htm> (5. 8. 2024.)
13. **Parco Letterario – Albino Pierro** <https://www.albinopierro.it/parcoletterario/> (20. 9. 2024.)
14. **Parco Letterario Giuseppe Giovanni Battaglia.**
<https://www.livetheworld.com/activities/italy/parco-letterario-giuseppe-giovanni-battaglia> (20. 9. 2024.)
15. **Parchi Letterari.** (2023). <https://www.parchiletterari.com/> (20. 9. 2024.)

16. **Poučna staza „Vidova gora“.** (2011). <https://moreikrs.hr/wp-content/uploads/2024/01/Poucna-staza-Vidova-gora.pdf> (5. 8. 2024.)
17. **Stanislao Nevio – Parchi Letterari.** (2023). <https://www.parchiletterari.com/> (20. 9. 2024.)
18. **Sutivan – festival „Vanka regule“.** <https://www.otok-brac.hr/tours/vanka-regule/BR-TR-109> (4. 8. 2024.)
19. **Tematske staze otoka srednje Dalmacije, HTZ.** (2023). <https://www.htz.hr/sites/default/files/2023-09/Srce%20Jadrana%20-%20Tematske%20staze%20-%20obala%20-%20HRV.pdf> (20. 9. 2024.)
20. **Tomljenović, R. & Bornaić-Živoder, S.** (2015). *Akcijski plan razvoja kulturnog turizma*. Institut za turizam, Zagreb
https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/001_160128-AP_kulturni.pdf (20. 8. 2024.)
21. **Tourism and Culture, UNWTO.** (2017). <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> (10. 8. 2024.)
22. **TULE.** <https://www.unistrapg.it/it/ricerca/ricerca/dipartamenti-e-centri/centro-per-il-turismo-letterario-tule> (25. 9. 2024.)
23. **TZO Milna.** <https://tz-milna.hr/> (20. 9. 2024.)
24. **TZO Postira.** <https://www.postira.hr/> (4. 8. 2024.)
25. **UNWTO.** (1985). <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (4. 8. 2024.)
26. **UNWTO.** <https://www.unwto.org/> (21. 8. 2024.)
27. **visitpico.it.** <https://www.visitpico.it/parco-letterario/> (23. 9. 2024.)
28. **Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.** <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (5. 8. 2024.)
29. **Festival ČAKAVSKE RIČI „Štefe Pulišelić“.** <https://supetar.hr/hr/kljuc-zabava/dogadanja/festival-cakavske-rici-stefe-puliselic/> (24. 9. 2024.)
30. **mvinfo.hr.** <https://mvinfo.hr/clanak/bol-na-bracu-se-odvaljuje-poezijom-pocinje-pjesnicki-festival-odvalimo-se-poezijom> (24. 9. 2024.)

12. POPIS ILUSTRACIJA

- Slika 1: Plaža Zlatni rat12
- Slika 2: Pogled s Vidove gore12
- Slika 3. Zmajeva špilja13
- Slika 4. Stijena Koloč13
- Slika 5. Špilja Kopačina15
- Slika 6. Pustinja Blaca17
- Slika 7. Škrip – kula Radojković15
- Slika 8. Muzej otoka Brača16
- Slika 9. Muzej uja16
- Slika 10. Galerija umjetnina „Branislav Dešković“17
- Slika 11. Bunja18
- Slika 12. Brački maslinik19
- Slika 13. Hrapoćuša19
- Slika 14. Fjera Gospe Karmelske u Postirima20
- Slika 15. Muzej Sherlocka Holmesa34
- Slika 16. Njemačka ruta bajki36
- Slika 17. Ogulinski festival bajki37
- Slika 18. Kamene ploče sa imenima i stihovima pobjednika40
- Slika 19. Festival čakavske riči „Štefe Pulišelić“41
- Slika 20. Dan Tina Ujevića42
- Slika 21. Nazorovi dani43
- Slika 22. Festival Odvalimo se poezijom43
- Slika 23. Područje književnog parka *Le Terre di Dante* na karti Italije.....44
- Slika 24. Logotip Književnih parkova49
- Slika 25. Muzej – kuća Albino Pierro52
- Slika 26. Književni park Tomasso Landolfi53
- Slika 27. Književni park Giuseppe Giovanni Battaglia54
- Slika 28. Prijedlog izgleda plakata za turu76
- Slika 29. Kuća Nazorovih77
- Slika 30. Kip Vladimira Nazora77
- Slika 31. Knjiga i 12 kamenih ploča78
- Slika 32. Kula79

Slika 33. Tri sestrice80

Slika 34. Prijedlog plakata za radionice81

Slika 35. Knjižnica na plaži u Omišu82

13. PRILOZI

Prilog 1. Transkript intervjua sa Leom B., turističkom vodičicom

1. *Postoji li, prema Vašem opažanju, kod posjetitelja otoka Brača interes za sadržaje u vezi s književnom baštinom Brača?*

Najčešća turistička vođenja na otoku Braču imala sam u obliku jednodnevnih izleta iz Splita. Rekla bih da uvijek postoji veći interes za baštinu (generalno, pa tako i književnu), kod gostiju koji su zainteresirani za vođeni razgled mjesta i otoka. Takva vođenja uvijek uključuju povijesni pregled, tumačenje kulturnih spomenika, razgled muzeja te razne priče iz starije i bliže povijesti koje utječu na današnji život lokalnog stanovništva. Među njima je, naravno, i književna baština. Gosti koji dolaze na Brač na jednodnevni izlet samo radi kupanja i morskih aktivnosti, nisu pokazali veliki interes za književnu baštinu otoka. Također, pretpostavljam da postoji povećani interes za sadržaje vezane za književnu baštinu Brača među gostima koji su smješteni duže vremena na otoku Braču, ali nažalost, nisam dosad imala iskustvo rada s tim gostima.

2. *Uključujete li elemente književne baštine u svoja turistička vođenja?*

Uključujem elemente književne baštine u svoja turistička vođenja kada god je to moguće (kada imamo dovoljno vremena za tumačenje i goste kojima bi to mogla biti zanimljiva tema).

3. *Ako da, na koji način je književna baština uključena u Vaše turističko vođenje?*

Tijekom vođenja, kada uključujem književnu baštinu mjesta, volim usporediti gostima značenje te baštine na način koji je njima bliži i poznatiji. Dosadašnje iskustvo vođenja mi je pokazalo da gosti najbolje reagiraju na tumačenje koje je pojednostavljeno kroz usporedbu s nekim njima poznatim referencama. Na primjer, ukoliko u Splitu pričam Španjolcima o Marku Maruliću i njegovoj veličini i važnosti za (splitsku i) hrvatsku književnu baštinu, usporedim ga s njima dobro poznatim Cervantesom, budući da lakše poimaju njegovu važnost za španjolsku literarnu baštinu. Ili ako na primjer u Dubrovniku tumačim gostima iz Amerike ukidanje ropstva u Dubrovačkoj Republici i prepoznatu važnost slobode još davne 1416. godine, stoljećima prije nego se to dogodilo u njihovoj državi, tada citiram Gundulića, i njegovu poznatu himnu slobodi. Nekad nije lako naći savršenu usporedbu za sve nacije i oduzima više vremena i pripreme za vođenje, ali se uvijek isplati.

4. *Brač je poznat po književnim manifestacijama, kao što je pjesnička smotra „Croatia rediviva“ u Selcima. Smatrate li da je otok Brač pogodan za razvoj književnog turizma?*

Definitivno smatram da je otok Brač pogodan za razvoj književnog turizma i da bi razvoj takve vrste turizma privukao dodatne posjetitelje i obogatio turističku ponudu otoka.

5. *Ako da, u čemu vidite glavni potencijal za razvoj književnog turizma na Braču?*

Smatram da je potrebno više promovirati postojeći kulturni turizam i ponudu otoka Brača, što bi dodatno privuklo nove ideje i organizaciju dodatnih sadržaja književnog turizma. Na primjer, tijekom proslave lokalne „fjere“, koje se organiziraju se u svim mjestima na otoku na dan zaštitnika mjesta, može se uvrstiti i neki literarni natječaj za sve zainteresirane, s nagradom za pobjednika. Za Nazorovih dana u Postirima, mogle bi se organizirati radionice pisanja priča za djecu kako bi se privuklo sudjelovanje i mlađih posjetitelja otoka. Kao dio Brač Film Festivala u Supetru, mogle bi se uvrstiti recitacije poezije prije početka filma. Festival čakavske riči u Škripu mogao bi se više promovirati na lokacijama u Splitu kako bi došao do većeg broja potencijalnih posjetitelja. Smatram da postoji veliki potencijal, ali da se još treba dosta ulagati u njegovo puno ostvarenje.

6. *Jeste li upoznati s konceptom književnih parkova?*

Nažalost, nisam upoznata s konceptom književnih parkova, ali bih voljela znati više.

7. *Ako ne, jeste li zainteresirani za edukaciju na temu književnih parkova kao mogućnosti za razvoj književnog turizma na Braču?*

Da, vrlo sam zainteresirana za edukaciju na tu temu!

Prilog 2. Transkript intervjua sa Ivanom Jelinčić, direktoricom TZO Postira

1. *Postoji li, prema Vašem opažanju, kod posjetitelja otoka Brača zanimanje za sadržaje vezane za književnu baštinu Brača?*

Naravno da postoji interes, iako je to jedna možda manja skupina posjetitelja, to je manji broj, odnosno kod manjeg broja turista je možda neki primarni motiv ili interes za putovanje književna baština. Oni koje to zanima često dolaze u vremenu kad su ili književni festivali, književne smotre ili nešto poput Nazorovih dana tako da tada i ta svoja područja interesa mogu ispunit nazovimo to tako. Tako da definitivno postoji, ali moram reći da kod manjeg broja turista.

2. *Koristite li lik i djelo Vladimira Nazora u svojim promotivnim sadržajima?*

Koristimo, ali ne previše. Smatram da su neki naši aduti za privlačenje turista neki drugi, odnosno ono čemu mi dajemo pozornost su poljoprivreda i ribarstvo u sinergiji s turizmom i na tome gradimo našu priču. Smatram da ne treba baš sve što jedno mjesto ili destinacija nudi promovirati na jednak način jer od toga nema ništa, od puno svaštarenja se ne može dovoljno dobro posvetiti nečemu konkretnom. Iako svaka destinacija ima puno manjih stvari koje može ponuditi smatram da treba izdvojiti dvije ili tri ključne stvari kojima treba dati veću pozornost i na tome graditi jednu turističku priču, a ove neke popratne stvari trebaju biti zastupljene, ali u manjoj mjeri. Vladimir Nazor je nezaobilazan u našim brošurama kroz informaciju da je on tu rođen i gdje se nalazi njegova rodna kuća. Naša osnovna škola nosi njegovo ime i organizira Nazorove dane tijekom svibnja i tu se na najveći način promovira Vladimir Nazor, odnosno njegova djela, njegov lik, njegov život, nazovimo to tako. Smatram da je u redu i potrebno da postoji takav nekakav događaj posvećen njemu, ali nije potrebno dodatno to isticati i promovirati tijekom ljetne sezone jer se ljeti fokusiramo na turističke adute koji su za privlačenje većeg broja turista.

3. *Smatrate li da rodna kuća Vladimira Nazora može postati turistička atrakcija?*

U našem slučaju ne jer je rodna kuća Vladimira Nazora privatno vlasništvo tako da se u kući, sobi gdje se on rodio i boravio, trenutačno nalazi jedan komercijalan smještaj, tako da se kuća može samo razgledati izvana i na takav način ne može postat turistička atrakcija. Mislim da Bobovišća na moru imaju tu puno veći potencijal, kojeg naravno i ostvaruju jer on je tamo proveo svoje djetinjstvo i na kraju krajeva ne samo kuća u kojoj je proveo djetinjstvo nego i spomenik Tri sestre i ostalo, puno je više toga za doživjeti njega, odnosno upoznati njegovu ostavštinu.

4. *Brač je poznat po književnim manifestacijama, kao što je pjesnička smotra „Croatia rediviva“ u Selcima. Smatrate li da je Brač pogodan za razvoj književnog turizma?*

Tu se mogu referirati i kroz odgovor na ono prvo pitanje kojeg sam dala. Ne postoji samo ova jedna pjesnička smotra, postoji i festival čakavske riči u Škripu, mi u Postirima imamo Postirsku rič koja je ove godine slavila desetu godišnjicu postojanja iako je to puno manji festival nego što je onaj u Škripu. Mislim da više mjesta ima taj neki svoj potencijal za razvoj istoga, ali mislim da bi se u tom dijelu možda više trebalo posvetiti djeci i očuvanje našeg dijalekta, našeg govora, odnosno naše čakavštine, a uz to naravno koristiti i djela pisaca i pjesnika otoka Brača ili onih koji su vezani za njega, bilo onih koji nisu više s nama, bilo onih

koji su novi, tako da se sve to može uklopiti u jedno, a da to bude zanimljivo generacijama, ne samo jednoj, nego od onih najmlađih koje treba učiti do onih starijih od kojih treba učiti.

5. *Ako da, u čemu vidite glavni potencijal za razvoj književnog turizma na Braču?*

Mislim da sam kroz ovo četvrto pitanje dala odgovor i na ovo peto.

6. *Jeste li upoznati s konceptom književnih parkova?*

Načelno da. Tu su i prije deset godina bili neki razgovori kod nas u općini vezano za književne parkove mislim da se gospodin zvao Igor Gerenčar, međutim to je ostalo samo na usmenim razgovorima, bili su neki pokušaji malo dublji detaljniji, ali taj projekt se nije realizirao.

7. *Ako da, smatrate li da bi se književni turizam na otoku Braču mogao podignuti na višu razinu implementiranjem koncepta književnih parkova?*

Sigurno da bi se kroz to moglo, ali opet ono što sam rekla i na početku mislim da je književnost i književna baština kao motiv putovanja zastupljenija kod puno manjeg broja ljudi i posjetitelja, turista i smatram da nije realno za očekivati da će književna baština biti glavni motiv dolaska turista na Brač ili općenito na neki otok, ali da može biti neka popratna, dodatna, sporedna ponuda, to može, ali to treba biti jako dobro osmišljeno i na kraju krajeva održivo i sigurno da će onda tako nešto privlačiti određeni broj turista koji su zainteresirani za takve stvari.

Prilog 3. Transkript intervjuja sa Sinišom Marovićem, načelnikom općine Postira

1. *Kako biste ocijenili kulturni program u općini Postira?*

Pa mislim da je na zadovoljavajućoj razini kroz manifestacije Postirsko lito, kroz manifestacije škole, knjižnice i Župe sv. Ivana Krstitelja, no smatram da ima prostora za napredak.

2. *Jeste li zadovoljni zastupljenošću književne baštine Vladimira Nazora u kulturnim programima?*

Vladimir Nazor je najviše zastupljen kroz manifestaciju „Nazorovi dani“ koji se održavaju svake godine, no smatram da nismo svi skupa napravili dovoljno na brendiranju naše Općine kao rodnog mjesta Vladimira Nazora.

3. *Imate li u planu projekte vezane uz lik i djelo Vladimira Nazora?*

Trenutno Općina Postira nema.

4. *Smatrate li da bi se turizam u Postirima mogao unaprijediti razvojem književnog turizma s naglaskom na baštinu Vladimira Nazora?*

Definitivno da.

5. *Je li lokalna zajednica zainteresirana za pokretanje književnog parka posvećenog Vladimiru Nazoru?*

Ovako na prvu da, bili bi zainteresirani.

Prilog 4. Transkript intervjua s Anom Gassi, direktoricom TZO Milna

1. *Postoji li, prema Vašem opažanju, kod posjetitelja Brača zanimanje za sadržaje u vezi s književnom baštinom Brača?*

S obzirom na to da veliki postotak posjetitelja na Braču dolazi iz stranih država, čiji stanovnici i nisu upoznati s hrvatskom književnošću, rekla bih da ne postoji veliki interes.

2. *Koristite li lik i djelo Vladimira Nazora u svojim promotivnim sadržajima i na koji način?*

Prošli mjesec smo predstavili projekt Vladimir Nazor i njegova ostavština u modernom prikazu, tako da bih na ovo pitanje odgovorila potvrdno (poslat ću vam preko maila opis projekta koji smo slali medijima).

3. *Brač je poznat po književnim manifestacijama kao što je pjesnička smotra „Croatia rediviva“ u Selcima, „Nazorovi dani“ u Postirima i druge. Smatrate li da je Brač pogodan za razvoj književnog turizma?*

Sva mjesta na Braču promoviraju svoje nasljeđe i kulturnu baštinu, pa tako i književnost. U Milni svake godine održavamo Večer Tina Ujevića, promoviramo lokalni dijalekt čakavicu koja je zaštićeno nematerijalno kulturno dobro RH, ali književni turizam kao jedan od selektivnih oblika turizma po mome mišljenju nema dovoljno široku publiku.

4. *Ako da, u čemu vidite glavni potencijal za razvoj književnog turizma na Braču?*

Nije mi baš najjasnije što točno podrazumijevate pod književnim turizmom i što biste sve sveli pod to, ali osim manifestacija, projekta Vladimir Nazor i njegova ostavština u

modernom prikazu, TZ Milna već 8 godina ima i ormar za besplatnu posudbu i razmjenu knjiga, no sve to smatramo dodatnim sadržajima, a ne jednim oblikom turizma.

5. *Smatrate li da bi se turizam na Braču mogao unaprijediti razvojem književnog turizma s naglaskom na baštinu Vladimira Nazora?*

Svaki dodatni (kvalitetan) sadržaj u nekoj destinaciji smatram obogaćivanjem ponude i to i je razlog zašto smo upravo lik i djelo Vladimira Nazora koristili za naš projekt.

6. *Jeste li upoznati s konceptom književnih parkova u Italiji?*

Nažalost nisam upoznata i nisam na webu našla podatke o tome.

7. *Ako ne, jeste li zainteresirani za edukaciju na temu književnih parkova kao mogućnosti za razvoj književnog turizma?*

Zainteresirana sam. Više informacija o toj temi bi svakako koristilo.

14. ŽIVOTOPIS

OSOBNNE INFORMACIJE

Ime i prezime: Vana Đapić

Datum rođenja: 27. siječnja 1999.

Državljanstvo: hrvatsko

KONTAKT INFORMACIJE

Adresa: Uvala Zenta 2, 21 000 Split

Broj mobitela: 095 588 92 66

E-adresa: vdapic99@gmail.com

OBRAZOVANJE I OSPOSBLJAVANJE

09/2013 – 06/2017 Nadbiskupijska klasična gimnazija „Don Frane Bulić“ Split

10/2017 – 10/2021 Prvostupnica kulture i turizma, Studij kulture i turizma, Sveučilište u Zadru

10/2021 – danas Diplomski studij kulturne i prirodne baštine u turizmu, Sveučilište u Zadru

KOMPETENCIJE

Odgovornost

Želja za učenjem

Timski rad

Odlične komunikacijske vještine

JEZIČNE KOMPETENCIJE

	RAZUMIJEVANJE		GOVOR		PISANJE
	slušanje	čitanje	govorna interakcija	govorna Produkcija	
Engleski	C1	C1	C1	C1	B2
talijanski	B1	B1	B1	B1	B1
francuski	A2	A2	A1	A1	A2

RADNO ISKUSTVO

25. 6. 2020. – 15. 8. 2020. Prodaja ulaznica – Odjel za prodaju i marketing, Hrvatsko narodno kazalište Split

14. 7. 2021. – 15. 8. 2021. Prodaja ulaznica – Odjel za prodaju i marketing, Hrvatsko narodno kazalište Split

14. 7. 2022. – 15. 8. 2022. Prodaja ulaznica – Odjel za prodaju i marketing, Hrvatsko narodno kazalište Split

svibanj 2023. – Rad u dućanu, Pepco, Zadar

14. 6. 2023. – 15. 10. 2024. Rad u dućanu, Tommy, Split

Povremeni poslovi:

dijeljenje letaka

inventure u trgovinama

VOLONTIRANJE

15. 10. 2019. – 01. 2. 2020. Dom za odgoj djece i mladeži Zadar

13. 10. 2021. – 18. 6. 2022. Udruga mladih Ahimsa